ПОНЕДЕЛНИК

**СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ,
ПОЛИТИКА И КУЛТУРА**

година деветнадесета

3/4

София, 2016

Александър Лилов

Основател и главен редактор (1998–2013)

Редакционен съвет:
Янаки Стоилов *(председател)*
Александър Симов
Андрей Пантев
Анна Лилова
Васил Проданов
Васил Сгурев
Иван Ангелов
Кольо Георгиев
Юрий Борисов

Издателски съвет:
Емил Костадинов *(председател)*
Георги Аврамов
Георги Григоров
Димитър Георгиев
Иван Драганов
Орлин Иванов
Тодор Канев

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Главен редактор: **Димитър Генчев**

Заместник главен редактор: **Павел Писарев**

Редактори: **Генка Николова**
Иван Динков-младши
Харалампия Чунева

АДРЕС НА РЕДАКЦИЯТА

София, Позитано 20
Тел./факс: 02/944-39-22
www.ponedelnik.bg
e-mail: ponedelnikcsi@abv.bg

Център за стратегически изследвания „Александър Лилов“,
фондация „Академия Европа“
ISSN 0861–6620

Ръкописи се приемат в обем до 15 страници и не се връщат.

Този брой, както и предишни книжки могат да бъдат намерени
в редакцията на списанието.

Печат ЕКСПЕРТПРИНТ ЕООД

Съдържание

Понеделник

Списание за теория, политика и култура

Мисли и афоризми — 5

160 години от рождението на Димитър Благоев

Димитър Генчев — Кратки бележки за неговия и за нашия живот — 7

Велислава Дърева — Огънят — 13

Александър Симов — Господарите на амнезията — 19

Юрий Асланов — Напред към Благоев — 24

Теория

Николай Велев — Лукач и различията между западноевропейския и източноевропейския марксизъм — 28

Христо Проданов — Социалдемокрацията пред предизвикателствата на дигиталното общество — 42

Международна политика

3 години без Стратега — 56

Любен Петров — Александър Лилов за света, Европа, Балканите и България — 57

Владимир Трифонов — Политическият ислям – заплаха за стабилността на Балканите и на Кавказ — 76

Съдържание

10 години обединение на левите социалисти в БСП

„ЗА ИСТИНСКО ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКИТЕ НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ ОТ ЛЕВИЦАТА“
Конференция на Лявото крило в БСП
(17.VII.2016) 88

Изказвания:
Димитър Генчев 89
Петър Начев 91
Янаки Стоилов 93
Александър Симов 97
Корнелия Нинова 99

Култура

Нели Дечева Разказ за Амедео Модиляни 104

Милан Колев Разкази 111

Чавдар Добрев Неочакваният път на Николай Петев 124

Рецензии

Георги Николов Да пазим националната идентичност на литературата 136

Павел Писарев Светлини от миналото 141

Иван Ганев За да не ги забравяме 144

Юбилей

Васил Проданов 146

Васил Момов Учен с креативна ерудиция 147

In memoriam

Дончо Дончев 152

Димитър Благоев

Социализмът е едно учение, което прави цял преврат във философията на историята, което разкрива законите на историческия процес на човечеството. Социализмът е преди всичко наука, плод от грамадното развитие на естествените науки и на философското мишление.

Да се спре развитието на социализма ще рече да се спре историческият вървеж. А това последното е невъзможно. Ето защо преследванията против социалистите са съвсем безполезно, даже вредно дело. Социализмът у нас се развива заедно с развитието на капиталистическото производство и колкото повече последното се развива, толкова по-голяма става и почвата на социализма.

Във всеки случай една само политическа и икономическа борба, неосветлявана и от теоретическа борба, не може нито да бъде мощна, нито да води пролетариата към победи. Борбата на социалдемокрацията само там е мощна и води към трайни завоевания, гдето тя е тройна: теоретическа, политическа и икономическа.

В Народното събрание социализмът се среща лице с лице със своите противници. Там се извършват великите сражения на революционната философия на пролетариата с буржоазната философия. И ползата от тия сражения на социализма в Народното събрание с егоизма на буржоазията е най-голяма за социалистическите идеи.

КРАТКИ БЕЛЕЖКИ ЗА НЕГОВИЯ И ЗА НАШИЯ ЖИВОТ

Димитър Генчев

Днес ние, българските социалисти, отново честваме рождения ден на първооснователя, теоретика и стратега на българския социализъм Димитър Благоев. Над сто хиляди българи – млади и стари, бащи, синове и внуци, отново ще си спомним „Интернационалът" и „Ален мак" – любимите песни на Дядото. Днес ще кажем на България с неговите думи: „Нека бъде благословен часът, в който нашите социалисти са почнали съзнателно да работят за разпространението на идеите на научния социализъм у нас... да бъдат благословени тия възбудители, тия съвременници на бъдещето...".

Е, всички няма да ни се зарадват, но това няма нито да ни трогне, нито да ни уплаши. Трудно е било да бъдеш социалист през 1891 г. Трябвало е, по думите на Благоев, човек да има здрави нерви и дълбока вяра в социализма. Трудно е да бъдем социалисти и днес, но ние не сме сами. Зад нас е 125-годишната история. Цели пет поколения българи вплетоха живота си в борбата за достоен, справедлив и солидарен социалистически свят. Не сме сами, защото и днес, както на първия ни конгрес на Бузлуджа през 1891 година, можем съвсем законно да повторим думите на Дядото: „...ние сме част от всесветската социална демокрация". И не само сме членове на Партията на европейските социалисти, ами излъчихме и лидера ѝ от нашите редове.

Но да се върнем в миналото – да разберем настоящето и да се опитаме да прозрем бъдещето.

В нашето недавно – 125-годишно, партийно минало славно има нещо библейско и евангелическо. В началото беше словото – на Дядото. В „Журнал Съвременний показател", в списанията „Ден" и „Ново време", във вестниците „Работник" и „Работнически вестник". Статиите му, брошурите, книгите и преводите се четат като евангелие. Като „блага вест" за освобождението от робството на новия буржоазен свят, нахлул на върха на руските щикове в освободена България. За беднотията той се явява като месия, а първите си последователи, които разнасят словото му, самият той наричаше апостоли. Сигурен съм, че тази малко приповдигната патетика ще раздразни някои хора – вътре и извън партията. Известно е, че за някои наши социалисти прагматици заниманията с историята са чиста загуба на време. А за някои „по-успели" другари в нашите редове загубата

на време в партийната работа е загуба на пари. Тя е мухъл за онези, които се самооблащават, че историята на БСП започва и завършва с тях. И все пак аз лично вярвам, че историята на българския социализъм е покрита с благородна историческа патина. Тя е вече достатъчно отдалечена във времето и това дава възможност на историка – „този шепнещ заклинател на миналото" по думите на Томас Ман, не само да разчете замисъла на българския социализъм, но и да каже някои истини за днешния му ден. За днешния ни ден. Говоря за „колективния" историк, не лично за себе си.

Днес, от дистанцията на изминалите сто двадесет и пет години, е пределно ясно, че историята отреди на Димитър Благоев ролята на един от най-значимите съзидатели на българската държавност. Неговата мисия бе в синхрон с народните стремежи за европейската интеграция на България, за нейната индустриализация и модернизация, за бърз духовен и икономически просперитет. Партията му трябваше да стане неотменима част от българския политически механизъм, за да може да осъществи своята цивилизаторска роля за приобщаване на България към най-високите европейски и духовни стандарти. И това не са нито големи, нито празни юбилейни приказки – Димитър Благоев и неговите съратници от старата гвардия на българския социализъм съзнаваха своите исторически длъжности.

Впрочем, както е известно, големите обществени задачи изискват наличието на големи обществени личности. Някак странна ни изглежда днес завършеността на Благоевия политически дебют. Той започва политическата си дейност като изграден марксист. И такъв остава до края на живота си – последователен, безкомпромисен и монолитен. „Могъщото оръжие, което Благоев придоби в учението на марксизма, му позволи да направи едно велико откритие: да открие работническата класа в България, с това да даде тласък на научната мисъл и да подпомогне създаването на новата обществена сила, която един ден, още при неговия живот, ще стане централната ос на българската история" – тези думи принадлежат на ревнивото перо на Георги Бакалов, който и близо до Дядото, и далече от него, във вражда и помирение винаги се стреми да бъде обективен. „Голяма работа... прочел Маркс и открил, че в България има пролетариат..." – ще каже някой от днешните демитологизатори на българския социализъм. Голяма работа е било да откриеш движещата сила на историята в края на българския деветнадесети век. След много години Янко Сакъзов, бащата на широкия социализъм, ще напише в кратък спомен как още през 1885 г. двамата с Благоев срещат група пътуващи железари в София и тогава Благоев казва: „...гледай, Янко, това са бъдещите пролетарии". „Абе какви пролетарии са тези – отговорил Сакъзов, – нали ги виждаш: те гледат само за хляба." Благоев го допълва в своите автобиографични бележки: „Те (противниците на социализма – б.м.) ни описваха с най-черни краски, представляваха ни като черни дяволи, злобни, мрачни човеконенавистници, които не обичат и не почитат никого… Трябваше човек да има здрави нерви и дълбока вяра в научността на социализма, за да издържи всичко това." Благоев има и здрави нерви, и здрава вяра – тогава, през 1891 година – за разлика от Сакъзов, който продължава да се съмнява в ежедневните теоретически дискусии между двамата: „Отгде вие с Габровски знаете, че България ще се

развие според Марксовата теория? България може да се развие по друг път, а не по онзи, по който са се развили напредналите народи, за развитието на които се отнася Марксовата теория." Съществен, основателен и полезен въпрос – защото от отговора му зависи по-нататъшното идейно-теоретично и организационно развитие на ранното социалистическо движение в България.

И докато в ръкописа на знаменитата си книга „Що е социализъм и има ли той почва у нас?" Димитър Благоев започва да доказва с факти от обществено-икономическия живот, че старите основи на стопанския живот се разлагат и в същото време се създават условията за капиталистическо развитие и следователно за появяване на работническа класа – почвата на социализма, Янко Сакъзов търси отговора в Берлин от редактора на теоретичния орган на германската социалдемокрация „Ди нойе цайт" Карл Кауцки. В първото си от общо петдесет писма, запазени в личния архив на Кауцки, Сакъзов задава същия въпрос, като споделя съмненията си – общинните форми на земевладение, традиционните родови форми на икономически взаимоотношения, липсата на фабричен пролетариат, убийствено бавните темпове на социално-икономическо развитие в Ориента и – нещо много любопитно – невъзможността да се внедри техническият прогрес в България. Сакъзов описва подробно запустелите български ниви, върху които подобно на скелети на праисторически животни се въргалят развалени вършачки, трактори и други земеделски машини поради скъпотията и липсата на резервни части.

За съжаление отговорът на Кауцки не е запазен в личния архив на Янко Сакъзов. Известна е обаче реакцията на Сакъзов към отговора на Димитър Благоев: брошурата „Що е социализъм и има ли той почва у нас?" е посрещната от някои интелигенти като откровение. Авторът ѝ – пише Димитър Благоев в „Приносът" – няколко месеца след излизането ѝ биде изненадан в Шумен от Янко Сакъзов със следните буквално думи: „Де беше по-рано да излезеш с тази брошура! Аз толкова си бъхтих главата да си обясня що е прогрес: четох и Бокля, и Спенсера, и „Что такое прогресс" от Михайловски и не можах да си обясня! Чак сега ми стана ясно."

Привеждам този любопитен епизод като реакция към едно от последните откровения на Велислава Дърева „Колкото повече се отдалечаваме от времето на Благоев, толкова по-близки ни стават неговата личност и дело." Парадоксално е, но е факт – отдалечавайки се, се приближаваме към корените. След сто години по спиралата на историята, след поредната врътка нагоре отново се озовахме в ситуацията на първооснователите: капитализъм има – пролетариат няма. Нямаме индустрията, която да събира хиляди работници на едно място, да ги организира, да ги тласка към солидарна икономическа борба в защита на непосредствените им икономически интереси. Борба, която по необходимост да се превърне в съзнателна политическа борба. Беднотия има – към 90% от народа, включително „работещи бедни". Класовоосъзнат пролетариат няма. И партията ни не е „авангардия на работническата класа". Оттук и въпросите: къде бъркаме, защо дори когато изразяваме вярно и радикално-политически българската беднотия, тя не ни подкрепя масово, а разпилява доверието си към поредния популист, поредния националист, поредния псевдореформатор. И

дали вината е само в нас, поредното политическо ръководство – заради олигархически обвързаности, малодушно преклонение пред икономически групировки, влияние на чуждестранни посолства, задкулисни далавери и комисиони, или има нещо сбъркано в идеите, ценностите, програмата, парламентарната ни практика? Дали не сме наказани заради отстъплението от марксизма, като приехме ценностите на социалната демокрация и загърбихме Марксовата теория за класовата борба и диктатурата на пролетариата? Но пък как да бъдем за диктатура без пролетариат? Трябва, непременно трябва да намерим отговорите, мобилизирайки огромния интелектуален потенциал на най-образованата, най-иновативната и най-творческата партия в България днес – БСП. Да не се подвеждаме по вредни внушения отпреди последния конгрес – цитирам: „че на БСП вече не ѝ трябват „някакви много умни хора, които разсъждават за историята и пишат глупави декларации, особено последните, и се занимават с идеология". И още: „На нас ни трябват хора, за които политиката е днес и днес трябва да се реши еди-кой си проблем." Ние трябва да се занимаваме с наука, философия, социология, да следим програмното и идейното развитие на световното социалистическо семейство и новата европейска левица. Да търсим националната специфика на българската политика и да намираме адекватни и оригинални политически решения, обвити с цветовете на националния трибагреник. Защото само така ще открием новата обществена сила, която един ден ще стане централната ос на българската история" – да повторя думите на Георги Бакалов.

Лидерът, той затова е лидер, трябва да намери пътя, да поправи пъртината, да поведе своите последователи по този път и да достигне спасителния бряг. Дядото намери своя верен отговор, нашия път към победата. Само че преди това трябваше да отхвърли теоретическите и политическите клишета на своите предшественици и съвременници. Да отхвърли оловната тежест на световните социалистически авторитети. Да се сблъска в пряка полемика с теоретичните наследници на Маркс – Карл Кауцки, Едуард Бернщайн, Жан Жорес, Георги Валентинович Плеханов, Ленин, Троцки, Хюисманс, Раковски. Да не говорим за мъчителната му раздяла с безкрайно близки хора, някои от които между първооснователите и първоапостолите на българския социализъм – Никола Габровски, Евтим Дабев, Константин Бозвелиев, Янко Сакъзов, Николай Харлаков, Георги Бакалов, Никола Сакаров. В тази раздяла няма нищо лично, свадата е теоретическа, ерго политическа, и няма нищо общо с вечната борба на всички партии – кой да води бащината дружина. Малко след първото разцепление на партията през 1903 година Благоев отново препрочита първия том на „Капиталът" и понеже не му харесва преводът от руски, се захваща и го превежда от немски. Един къс ръкав за несведующите: Дядото чете, пише и превежда от немски, френски, руски, английски и свободно се изразява на турски, гръцки и сръбски. Та ето какво пише Дядото в своя предговор: „…ония, които повърхностно са запознати с Марксовото учение, мислят, че то дава едни общи за всички епохи закони на развитието. Това е твърде погрешно мислене. Напротив, Марксовата теория учи, че във всяка епоха от икономическото и социалното развитие последното става по свои собствени закони, в основата на които лежи

развитието на производителните сили на обществото. Но веднъж обществото встъпило в една икономическа епоха, тогава то се развива по неотразимите закони, присъщи на тази епоха… на такива „марксисти", които го следват сляпо и безалтернативно, Маркс иронично е отговарял – като ви слушам, разбирам, че: „Аз не съм марксист."

Сега не мога да устоя на изкушението да цитирам едно от най-несъстоятелните обвинения срещу Димитър Благоев от времето на прехода: „Димитър Благоев не е някакъв изключителен, голям теоретик. Даже трябва да кажем, че той има по-скоро догматично отношение към марксистката теория." Твърдението е на бившия председател на БСП и два мандата президент Георги Първанов пред юбилейна конференция в Благоевград, посветена на 150-годишнината на Димитър Благоев. Но да продължа още малко с цитата: „...При Благоев и при неговите съратници по-скоро се наблюдава едно откъсване на теорията от практиката. Но това е повече за полза, отколкото за вреда. Благоев не е от онези, които абсолютизират теорията. Всъщност до края на живота си той остава по-скоро един носител на прагматичното начало в българската политика." Няма да коментирам казаното от бившия ми колега от Института по история на БКП при ЦК на БКП. Днес сме в различни партии. Аз заложих на Майстора, той предпочете Калфин. Този избор обяснява всичко.

...

Впрочем Дядото, той – първооснователят, първоапостолът, патриархът на социалистическата партия, ни беше програмирал да не вярваме на баналните очевидности и да търсим изхода в безизходността. Защото няма безизходни ситуации, има безизходни партии, които умират и изчезват от политическата сцена.

Благоев е един от малцината български енциклопедисти от края на XIX век – философ, икономист, историк, основоположник на българската социология, на марксистката етика, естетика и литературна критика. Интелектуалният ръст на Благоев рязко се извисява сред плеядата на блестящите марксистки мислители и лидери на европейската социалдемокрация. Той е редом с Плеханов, Грамши, Лабриола, близо до Жул Гед и Август Бебел.

...

„Никакви доводи за запазването на някакво си „единство" и „цялост" в партията, които фактически вече не съществуват, защото не могат да съществуват, не трябва да ни занимават и смущават, когато пред нас стои жизненият въпрос как да спасим най-добрите и най-преданите сили на партията, които се давят и задъхват в една тълпа от неустановени елементи и озлобени сърца, а заедно с това и чрез това да спасим самата партия от пропаст и погинване" (Христо Кабакчиев цитира Георги Кирков малко преди разцеплението през 1903 г.) Благоев: „Или ще бъдем социалистическа партия, или ще бъдем дребнобуржоазна опортюнистическа партия и съгласно с това ще се уреждаме, управляваме и действаме." ТОВА Е ВЪПРОСЪТ!

Както е известно, разцеплението на партията започва от парламентарната група (май 1903): трима „тесни" и четирима „широки" депутати. Причината – „широките" влизат в кулоарни договорки с десницата и се подписват без общопартийно решение под манифестите на буржоазната опозиция в парламента.

Първи и най-решителни са пловдивските социалисти: през октомври 1901 пловдивската организация изключва 11 свои членове заради грубо нарушение на партийната дисциплина и морал.

В София през февруари 1903 г. 53 привърженици на Дядото напускат партията в знак на протест срещу ръководството на Софийската партийна организация, уличено в безпринципни политически спекули и финансови далавери, и основават нова партийна организация.

През март Благоев, Кирков и политическият секретар Николай Харлаков се обръщат с допитване към партийните организации на БРСДП – класова политическа борба или общоделско взаимодействие с буржоазните партии, съобразно с отговора да предприемат организационни решения. С това разцеплението на партията става факт. И една препратка към днешното ръководство на партията – внимавайте какво питате, защо питате и как питате. Защото, нали разбирате, в момента седим върху буре с барут.

...

Огромна е ролята на Димитър Благоев в създаването и развитието на българското синдикално движение. Националните анали пазят блестящите му речи в парламента и в Столичната община, теоретичните му трудове, решаващата му роля за идейното преориентиране на партията в новата революционна епоха след края на Първата световна война като Българска комунистическа партия (тесни социалисти), неговия неподправен, искрен патриотизъм.

Какво да отнесем със себе си в днешния ден от духа на това свято място?

Да бъдем умни, откровени и честни с народа. Да не позволяваме на псевдореформатори да ни попречат в пътя към едно ново начало и на спекуланти да се опитват да модернизират партията, като я набутат в стария идеологически калъп на агонизиращия неолиберализъм. Нека да се вслушаме в Дядото. „И партийната критика, и новите мнения, които имат да изнесат ръководителите пред партията, трябва да го направят по партиен начин, за да бъдат в полза на партията... наш дълг е да смъкваме маските на тартюфите, византийците и лъжците."

Така ще тръгнем начисто. Ще върнем доверието на народа. И ще започнем да побеждаваме.

ОГЪНЯТ

Велислава Дърева

„На 19 юли вечерта под вековните високи букове на Балкана, стотина метра далеч от мястото, гдето са паднали Хаджи Димитър и Стефан Караджа и дето всяка година на 20 юли става събор от околните села в памят на загиналите на Бузлуджа герои въстаници, около един голям огън насядали една купчина хора глава до глава тихо разискваха с голям интерес и с известна предпазливост. Изборът на Бузлуджа и 20 юли за първия социалистически конгрес беше нарочно направен. То беше време, когато не се позволяваха никакви открити събрания..." (Д. Благоев, „Принос към историята на социализма в България", с. 119).

Хората, сбрани край големия огън, който сам по себе си е метафора, са Димитър Благоев на 35 години, Никола Габровски на 27, Сава Мутафов на 27, Константин Бозвелиев на 29, Георги Бакалов на 18, Михаил Кантарджиев на 21, Евтим Дабев на 29 и още неколцина чучулиги.

Днес хората на тази възраст се водят млади и невръстни социалисти. Това време ни изглежда далечно, прекалено романтично, приповдигнато, даже нереално. Ако пък днес прочетат писмото, в което Благоев съобщава под секрет на Георги Бакалов, че си е заложил къщата за 2000 лв., за да излиза сп. „Ново време", ще кажат, че това е див популизъм. Днес никой няма да си заложи къщата, хотела, фирмата, мола или панаира, за да излиза в. „Дума", например...

Мисля си – колко сме близко до времето на Димитър Благоев (разруха, грабеж, експлоатация) и колко сме далече от големия огън, от самия Благоев, от неговите принципи, от неговата самоотверженост, от неговото прозрение, че социалистическите идеи на нашите предначинатели са една амалгама между възрожденския дух и стремежа към всесветска социална демокрация, солидарност и справедливост. За Дядото това не са просто някакви думи, някакви звуци, които можеш да изрецитираш вдъхновено от връх Бузлуджа. Да ги изрецитираш и да ги забравиш в същия миг.

Изглежда парадоксално, но е факт – 125 години БСП си задава въпроса „Що е социализъм и има ли той почва у нас?", и като допълнение – 25 години БСП се пита „Каква партия сме?". И не намира отговорите на тези два въпроса. Може би защото не ги търси тези отговори, или ги търси там, където

тях ги няма, извън светлината на огъня. И следват твърденията, че лявото е сектантско, социалното – архаично, защитата на националните интереси – посегателство върху евро-атлантическите безценности, и изобщо – „Няма алтернатива!".

Има и още как. Алтернативата за България е очертана от Благоев и изглежда така:

Първо: суверенна държава.

С горчивина Благоев казва, че 2/3 от политиката на България се решава извън България. Какъв оптимист би бил Дядото в днешно време!

Днес 100% от политиката на България се решава извън България. България е пълноправен член на ЕС и на НАТО, но българските политици, особено моите любимци Роско и Бойко, удобно забравят това, държат се като крепостни селяни и превръщат България във васална държава, подчинена на чужди интереси. България е член на ЕС, но ЕС не е нито европейски, нито съюз – не е съюз на суверенни държави, нито на европейските граждани, нито на европейските нации, ЕС е едно сборище на брюкселския псевдоевропейски проамерикански елит. Ако някой все още нарича ЕС „общ европейски дом", то България е в слугинската стая. Понякога ЕС ми прилича на „Кораба на глупците" на Йеронимус Бош, друг път – на „Титаник", където оркестърът свири хорала „Близо съм до теб, Господи!", а България е милостиво допусната в трюма.

Как изглежда България през 1918 г.?

За 6 години – 3 войни, 2 национални катастрофи, над 2 млрд. лв. загуби, 2 млрд. и 250 млн. златни франка репарации, равни на 90 млн. английски лири, които България би трябвало да изплаща 270 години, плюс 120 млн. лв. всяка година за издръжката на Междусъюзническата комисия, на Контролната военна комисия, на Комисията за определяне на границите; армията – орязана (от 800 000 на 20 000 души) и разоръжена (от над 1 млн. пушки – 23 000, от 5300 картечници – 300, от 3600 оръдия – 200), срината икономика, българският дух е сломен, срутен в една бездна, където върлуват политически мародери и мошеници, партийни черноборсаджии и гешефтари, загробващи заеми, всевъзможни бандюги...

За 25 години „постигнахме" същия „успех". Без война. Тия милиарди, които са хвърляли в ужас тогавашното общество, днес са жълти стотинки, детска играчка в ръчичките на ГЕРБ.

България е горд член на НАТО, казва Роско. Роско, туй страшилище за Русия, тоз хибриден юнак, от когото злодеят Путин трепери ужасѐн...

Как изглежда светът в началото на XX век?

Първата световна война току-що е свършила, когато Великобритания, Австралия, Канада, Индия, Франция, САЩ, Италия, Гърция, Румъния, Пол-

ша, Япония, Китай, Сърбия, Финландия, Германия, Австро-Унгария и Османската империя предприемат невиждана интервенция срещу Русия – от Одеса и Севастопол до Далечния изток и от Сибир до Кавказ. Нахвърлят се върху Русия от всички страни, като хищни хиени. За да я разкъсат, разпарчетосат и оплячкосат.

Още в 1918-а Едуард Мандел Хаус, един от „бащите" на „новия световен ред" и съветник на президента Уудроу Уилсън, формулира стратегията на Запада: „Русия е твърде голяма и твърде хомогенна за нашата безопасност. Аз бих искал да видя Сибир като отделна държава, а европейска Русия – разчленена на три части. Останалият свят ще живее по-спокойно, ако вместо една огромна Русия има четири Русии."

После САЩ и Англия ще инвестират огромни пари и коварни геополитически планове не в другиго, а в Хитлер, за да хвърлят нацисткото чудовище срещу СССР. Ще започне Втората световна война, с три години закъснение Чърчил ще се „сети" за втори фронт, но не заради „съюзническа отговорност", а защото „Русия стана смъртна опасност и трябва незабавно да се създаде нов фронт против нейното стремително настъпление, за да се задържат руските варвари колкото може по-далеч на изток".

След 1985 г. два проекта – Харвардският и Хюстънският, ще планират Русия най-напред да бъде разчленена на 4 области, а после – да бъде раздробена и наситнена на малки, незначителни държавички – 26, 45 или 52 на брой. Колкото по-малко, толкова по-малко.

„Ние позволихме на Русия да бъде държава, но империя ще бъде само една страна – САЩ", ще каже Бил Клинтън.

„Новият световен ред при хегемонията на САЩ се създава против Русия, за сметка на Русия и върху руините на Русия. Няма съмнение, че Русия ще бъде раздробена и под опека. Русия е една излишна страна", ще каже Бжежински и ще предложи на Русия да се саморазглоби на 5–6 части. Като начало.

„Аз предпочитам в Русия да има хаос и гражданска война пред тенденциите към нейното обединение в единна, силна, централизирана държава", ще каже Кисинджър.

„По оценки на световната общност икономически целесъобразно е територията на Русия да бъде населявана от 15 млн. души", ще кажат г-жа Тачър и г-жа Олбрайт (а населението на Русия е 150 млн.).

И няма нищо ново под слънцето.

И нищо не е само по себе си.

И нищо не е само за себе си.

Как изглежда светът през 1924 г.?

Англия и Франция местят пешките и редят антируския кордон, към който България трябва да бъде придърпана заедно с Чехословакия, Румъния, Югославия, Полша, Унгария. Черноризците на Мусолини дефилират по улиците на Рим, Хитлер вече е направил „бирения пуч", фашизмът вече е преминал триумфално през европейските порти, но антифашистки кордон няма,

има антируски. Русия трябва да бъде изолирана и натикана в геополитическия ъгъл. Без значение дали Русия е императорска, или болшевишка. Винаги става дума за Русия. По принцип. Кристалният антиболшевизъм е само прикритие, само претекст. Една пропагандна илюзия, една измама.

Нищо ново.

Днес пешките ги местят САЩ и редят новия антируски кордон със самоубийствената услужливост на Европа: Литва, Латвия, Естония, Полша, Украйна, Румъния, Дания. И България. Къде без българските лакейчета!? Русия трябва да бъде разчленена, изолирана и натикана в геополитическия ъгъл.

Нищо ново. В Украйна вилнеят неонацистите, обгрижвани от САЩ; ислямските терористи и режисираният „бежански" поток са американското „специално оръжие за масово поразяване", обаче – няма антинацистки кордон, нито антитерористичен, има антируски.

Тогава антируският кордон е направо скромен. Днес в американските сметки са всички и всичко: от Прибалтика до Кавказ, от Близкия изток до сърцето на Европа, от Сибир до черна Африка. Антируският кордон на САЩ (който е антиевропейски!) минава по хребета на чувството за изключителност, по крайбрежието на слугинажа, през дълбините на хищната амбиция, през долината на нацистката сянка, през пустинята на ислямизма, през Марианската падина на егоизма и ненаситното всевластие...

Каква безмерна алчност!

Каква липса на политическо въображение!

Какво лоботомирано човечество!

Казах ви, че времената не се различават.

И втората алтернатива: Просветена държава!

Знанието е непобедима сила, казва Димитър Благоев.

Днес битката е за знанието, за паметта.

Войната за паметта е безмилостно жестока. Всякакви хонорувани деконструктори и демитологизатори вече 25 години обясняват, че св. св. Кирил и Методий са византийски шпиони; че Ботев е терорист, Левски – конекрадец, баташкото клане е мит, и Априлското въстание е мит, че турското робство е благотворно присъствие, мило съжителство, че Русия не ни е освободила, а ни е заробила...

И прибавете най-главното – анти-антифашистка истерия на една кохорта хонорувани подлеци.

Как изглежда България в 1924 г.?

На 4 януари 1924 г. е приет Законът за защита на държавата (ЗЗД). Цанков е изключително горд: „Това е първият закон в Европа, а мисля и в света, за борба срещу болшевишко-комунистическата опасност."

Благоев, който е на смъртно легло, му отговаря с интерпелация: „Не БКП изложи България. Изложи я и излага я и днес противонародното правителство." Тези думи сякаш са написани днес.

ЗЗД съдържа една презумпция – за виновност, предвижда една присъда – смърт.

ЗЗД поощрява подлеца, насърчава доносника, възнаграждава клеветника, храни омразата, брани всяка богупротивна полицейска мутра, оневинява овластения произвол, узаконява покушението върху човешкия живот и гражданската позиция, трови и покварява обществото, развращава го и го разяжда, държи го в ужас и подчинение.

ЗЗД е политическата програма на деветоюнските превратаджии, инструментът на узаконеното беззаконие, оправданието, индулгенцията, алибито на черния правителствен терор в името на гробищното спасение на Отечеството.

ЗЗД е генералното пълномощно на властта, нейното порочно благословение да погуби всеки, който не припада от див възторг и не хлипа възхитен от престъпленията на глутницата.

ЗЗД е фашизъм.

На 2 април 1924 г. по силата на ЗЗД са разтурени, обявени извън закона и изхвърлени извън обществения и политически терен БКП, Партията на труда, Комунистическият младежки съюз, Общият работнически синдикален съюз (създаден с личното участие на Благоев!) и кооперацията на БКП „Освобождение", имотите им са конфискувани. Народният дом е превърнат в Дирекция на обществената безопасност, всички леви издания са забранени, вилнее убийствена цензура. (Прочее, тогава в БКП членуват 7000 души, а тиражът на „Работнически вестник" е 40 000!)

Кооперация „Освобождение" има 31 филиала, 175 магазина, 84 търговски агенции, 400 книжарници и 80 000 работници. По едно „случайно" съвпадение годишната печалба на кооперацията е 120 млн. лв. – колкото е годишната издръжка на Междусъюзническата комисия и на цялата орда „репаратори".

Ако днес попитате „*Google*" какво е „Дунавия", „*Google*" ще ви отговори – „вид сирене". И няма да научите, че „Дунавия" е фирмата на БКП за корабоплаване и търговия, че притежава кораби, че с тези кораби са доставени хиляди тонове храна за гладуващите в Поволжието, „бели" и „червени" – без разлика, че цялата тази операция през 1921 г. е организирана от БКП и е ръководена от Ана Маймункова. Но хората не трябва да знаят това, защото познанието накърнява „евро-атлантическите ценности"...

Но най-върлите врагове на нашите храбри евро-атлантици са левите идеи и антифашизмът. Затова 9 юни е „славна дата", 9 септември – „черен ден", а „най-черен" е 9 май...

Хоноруваните подлеци четвърт век ни разправят, че в България няма антифашизъм въобще-изобщо, понеже в България нямало фашизъм, щото като няма фашизъм, няма и антифашисти, ерго – антифашистите са някакви наивни, заблудени интелектуалци, подмамени от коварните комуняги (това – като смекчаващо вината обстоятелство), но преди всичко са си просто престъпни типове, едни рушители на реда и тишината, които заслужено, справедливо и в името на демокрацията трябва да бъдат разстреляни, избесени, посечени, обезглавени, изгорени живи, трябва да бъдат осъдени,

отречени и обречени на забвение, трябва да бъдат захвърлени по овразите, тръните и канавките на историята...

А убийците на Гео Милев, Йосиф Хербст, Сергей Румянцев, Христо Ясенов, Никола Вапцаров са канонизирани за светци, обявени за невинни „жертви на комунизма"...

И тази политика продължава 25 години. Политика, която има една цел – разбългаряване на българите и раздържавяване на държавата.

И накрая да се върнем при началото. Ако искаме да намерим отговор на въпроса „Що е социализъм?", трябва да го потърсим в светлината на онзи огън, огрял високите букове на Бузлуджа...

ГОСПОДАРИТЕ НА АМНЕЗИЯТА

Александър Симов

Знак за умишлено насилие върху българската история е, че един студент по история днес може да завърши образование, без изобщо някой да му каже кой е Димитър Благоев или поне да му преподаде какво е направил за България Дядото. Когато една държава не е в състояние да напише учебник по история без черни дупки в него, значи тя не само не е наясно със себе си, но още дълго няма да има представа коя е.

Господарите на амнезията, заличителите на минало, психодясното, както обичам да го наричам аз, обаче напоследък започнаха да се сещат за Димитър Благоев и да се опитват да го четат както дяволът Евангелието или поне както член на ДСБ биографията на Вапцаров.

Знайни и незнайни десни публицисти, шамани, грантаджии, люспи, алкохолни борци с червените боклуци, кръчмарски антипутинисти и слюноотделящи истерици започнаха да паразитират върху Благоев и да вадят произволно цитати от него, за да доказват какъв русофоб бил Дядото.

Което категорично не е вярно.

Съвсем естествено е създателят на българската, а и на руската социалдемокрация до дъното на сърцето си да ненавижда имперската политика на Русия, но да го вписваш с късна дата към русофобите е израз на върховна нечистоплътност. Заради това аз искам да поговоря малко за тази „русофобия", защото Благоев е изключително мощен теоретик и с разсъжденията си за елитите и русофилията не търси някакво банално междудържавно противопоставяне и насъскване, а описва начин, по който един народ може да бъде държан в политическо подчинение и обществено послушание.

Нека да не бъда голословен. Разсъжденията си ще подплатя с цитати от великолепната книга „Принос към историята на социализма в България" – невероятен исторически анализ на България от Освобождението до първите години на XX век. Между другото, ако човек потърси този труд в книжарниците, няма как да го намери. Аз го открих случайно в едно кашонче с преоценени книги и си го взех само за 2 лева, което считам за една от най-добрите инвестиции в своя живот.

Тази книга днес би дошла като манна небесна на професионални русофоби като Иво Инджев, ако те си правеха труда да четат нещо друго освен инструк-

циите как да спечелят пари от фондация „Америка за България". Нека да повторя: създателят на социалистическото движение у нас е изключителен противник на руската имперска политика. Едва ли преди него друг, а и след него, е бил такъв интелектуален враг на този вид деспотизъм, който Благоев ненавижда с цялото си сърце.

В пика на протестърската вълна някакви хора се опитаха да вадят цитати от Благоев, но понеже четенето му изисква интелектуално усилие и нещо повече от това да потърсиш в „Гугъл" дали някой е качил подходящи цитати, никой не успя да стигне отвъд няколкото изречения, които незнаен блогър бе качил в мрежата. А Благоев може да бъде източник за вдъхновение на няколко поколения русофоби. Според Дядото русофилството у нас е умишлено подклаждано, а руската дипломация с години е внушавала, че България не може да се освободи самичка. Благоев смята, че усещането, че Русия е „освободителка и покровителка на християните" е изключително лъжливо и че се е използвало, за да бъдат водени хората за носа. Човек трябва да отвори тази книга на произволна страница и ще намери великолепни цитати по тази тема.

И нещо повече – Благоев е прав. Обаче той е класа като мислител, защото е разкрил не само конкретното явление, а и механизма, с който могат да бъдат поробени повторно умовете на хората. Неговият гняв към русофилството след Освобождението се дължи не на факта, че то е любов към друга държава или че няма исторически корени в душата на народа, а че управляващата класа го използва като инструмент за подчинение. Това преклонение пред освободителя става начин за прикриване на нечисти интереси – и на местните, а и на чуждестранните елити, в случая – елитите на Русия.

Елитите коленичат пред най-мощната сила тогава и престават да го правят, когато виждат, че по целия континент има разместване на политическите пластове. „Русофилското суеверие на масата се явява в ръцете на буржоазните партии и котерии инструментът, с който те си служат, за да изтръгнат нейната поддръжка в борбите си и неусетно да я събличат", яростно пише Дядото.

Но Благоев наистина е описал механизъм, а не само конкретен проблем. Защото, ако си направите труда да замените в неговите изречения думата „Русия" с думата „САЩ", текстът му ще стане болезнено актуален. Заменете „русофилия" с фразата „евро-атлантически ценности" и ще видите как текстът се изпълва с кипящ живот и демонстрира своята съвременна мощ.

Елитите използват покровителя като свой инструмент за осъществяването на власт. Това е механизмът, който държи България постоянно в орбитите на чужди зависимости, представяни едва ли не като единствен исторически, дори цивилизационен избор. Между другото – предосвобожденските политически разговори са съдържали подобни интонации за Русия.

Сега интелектуалната мода е сляпо да вярваме в трансформиращата сила на Запада, въпреки доказателствата, че той е не по-малко тираничен от староруския деспотизъм. То заради това „русофобските" цитати на Благоев и досега не могат да си пробият път към иначе безкрайно жадната за такива неща идеологическа клика, която само чака от небето да ѝ падне нещо подобно. Дядото схваща процеса, който може да бъде натоварен с различни имена,

но си остава отвратително един и същ в осъществяването на своята гадост. Той ненавижда този процес, защото едно позитивно чувство може да бъде използвано като прикритие за насаждането на онези икономически механизми, които след това трайно закотвиха България като една от най-бедните страни в Европа изобщо.

Това е една от най-важните характеристики на левицата, за която днес никой не говори – тя е разобличител на властовите механизми, които произвеждат безкрайно потисничество. Благоев изразява този стремеж по-поетично от мен – „наш дълг е да смъкваме маските на тартюфите, византийците и лъжците".

Заради това смятам, че една лява формация никога не бива да попада в капана на това да се вписва в някаква система или политическо статукво. Левицата дава алтернатива не само на конкретно управление, а на целия свят. Нейната мисия не е само в законодателните промени или в парламентарните битки, а в разкъсването на онези невидими нишки, които поробват ума и го карат да не мисли, да не се бунтува и да се примирява със състоянието на планетата.

Заради това нека да не се заблуждаваме – БСП отново е изправена пред всички въпроси, които са вълнували Благоев и са мотивирали неговите политически действия. БСП няколко пъти беше изправена и пред опасността завинаги да потъне в блатото на някакъв аморфен социаллиберализъм и заради това винаги трябва да си даваме сметка, че онова, което медиите наричаха ляв завой, а други се опитаха да го отрекат моментално, беше не опит за някаква аномалия, а за връщането на БСП в нейното естествено състояние на лява партия, в която да има дори и малко антисистемност. Защото левица, която не е срещу системата и не е радикална, трябва да се попита дали е левица изобщо.

Но позволете ми и едно леко заяждане, защото човек става истински само като погледне с гняв назад. Опитите за изкривяване на написаното от Благоев не идват само отдясно. Трябва да дадем дължимото и на левите вдъхновители на това извращение.

Само преди 10 години в Благоевград един друг човек коментира делото на Благоев. Става дума за Георги Първанов, тогава президент на страната. Случайно попаднах на словото му. Не ме разбирайте погрешно – през 2006 г. може би нямаше да бъда в състояние да формулирам тази критика и щях да съм от ръкопляскащите. Но за 10 години човек може да преоцени миналото и е задължен да се отърси от грешките.

В речта си през 2006 г. Първанов особено остро набляга на това, че не бива цялата дейност на тогавашната българска социалдемокрация да се поставя единствено под знаменателя на радикалната съпротива срещу тогавашните управляващи режими. Първанов много държи да отбележи нещо, което нарича „конструктивната дейност на Благоев и останалите ръководители на лявото". Днес този опит за изнасилване на историята буди повече смях, отколкото гняв. Първанов вдига огледало пред себе си и описва собствената си дейност, само замества фамилията си с фамилията Благоев. Нарцисизмът е проклятието на

политическата класа. Но понеже му е трудно да съвмести себе си и Благоев, Първанов решава да нарита Дядото и твърди, че той (Благоев) имал „догматично отношение към марксистката теория".

В света на георгипърващината това да си последователен е вид догматизъм. Колко по-разкрепостено е да кажеш, че няма ляво и дясно, а обществото съществува във вид на някаква политическа каша, безпартиен планктон, който се носи по повърхността на океана, докато гъвкавите, безгръбначните и безпринципните определят посоката, защото са „експерти". Но ето през какво трябваше да минем, за да можем днес в този разтревожен, буреносен и гневен свят отново да поставяме големите въпроси и да се вълнуваме по нов начин от техните отговори.

Не съм сигурен дали историята ще запомни широкия недогматик Първанов. Но виж догматичният Благоев е извоювал своето място в нея.

Защото всяко поколение, което се сблъска със социалната несправедливост, с бедността, с мизерията, със задушаващата клопка на елитите, с умишления хаос в света, рано или късно ще се връща при Димитър Благоев и по своя си начин ще пренася неговите послания в бъдещето. И ще търси през него своя начин да бъде наистина свободно.

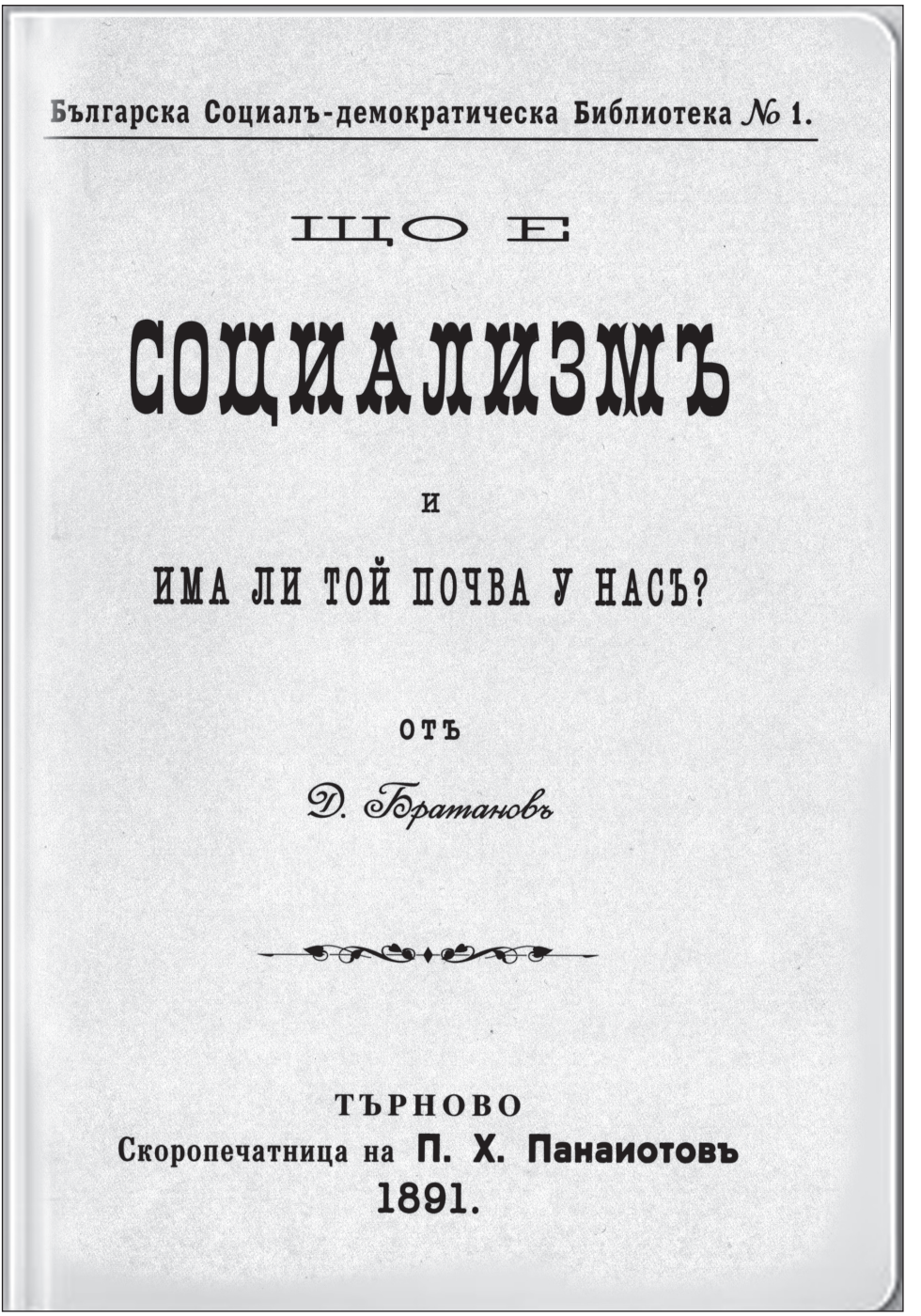

Българска Социалъ-демократическа Библиотека № 1.

ЩО Е

СОЦИАЛИЗМЪ

И

ИМА ЛИ ТОЙ ПОЧВА У НАСЪ?

ОТЪ

Д. Братановъ

ТЪРНОВО
Скоропечатница на П. Х. Панаиотовъ
1891.

НАПРЕД КЪМ БЛАГОЕВ

Юрий Асланов

Отбелязваме по традиция, както всяка година, рождената дата на Димитър Благоев-Дядото – вдъхновител и учредител на организираното социалистическо движение в България. Тук, пред дома, в който е живял и творил до своята кончина.

Благоев е личност, за която не е лесно да се говори изчерпателно. Мащабът на неговия живот, на неговото идейно и теоретично наследство в крайна сметка надхвърля възможностите на когото и да е от нас да го опише цялостно. Благоев е личност отвъд границите на нашите разбирания за това, че един човешки живот, едно човешко проникновение може да вдъхнови и да зареди с енергия няколко поколения дейци, цяла епоха.

Епохата на социалистическия идеал, или, както е прието да се изразяваме понастоящем, на лявата идея. Епоха, чието начало е в края на XIX век и чийто край е невъзможно да се загуби в неопределеното бъдеще. Макар днес на мнозина да им се привижда или да им се иска в този ден и на това място да прочетем една заупокойна молитва за несбъднатото дело и проваленатa мечта на нашия гениален мислител и да си идем по живо, по здраво.

Личността на Благоев е и отвъд границите на нашето Отечество. Затова и до ден-днешен ще чуете думи на уважение по негов адрес, следи от неговото теоретично и организационно наследство и в Русия, и в Гърция, и в Сърбия, и в Словакия, и в Моравия, както и на други места, та чак до Латинска Америка. Той е един от първите марксистки философи, уплътнил идеята за социализма с конкретна визия за бъдещето и с убеждение, че социализмът няма да преживее дните си като красива приказка, а ще надживее времето си като реална и осъществима цел на общественото развитие.

Идвали са, изчезвали са империи, партии и цели светове, но идеите на социализма за социално равенство и справедливост следват своя неуморен ход в битката за сърцата и умовете на предишните, настоящите и следващите човешки генерации.

Помолен да опише с малко думи какво според него е социализмът, Благоев на едно място пише: „Социализмът – това е мир, това е чиста и свята република, това е равенство между хората, това е любов и признателност към Русия. Но не

бързайте да заключите, че ако англичанин, французин, германец или поляк ви отговори друго, той или не е социалист, или е по-малко социалист от мене. Капитализмът има само една идея и тя е навсякъде по света – алчност и грабителство. Социализмът е силен като идея със своето универсално виждане за справедливостта, но той блести в умовете на човеците със своята местна оригиналност и национална идентичност."

„Що е социализъм и има ли той почва у нас?" е първото цялостно марксистко съчинение в България, написано е от Благоев в края на същата година, в която той учредява партията, за чието наследство претендираме днес и ние. Може би тази наша претенция щеше да е по-убедителна и по-уместна, ако повечето от нас бяха си направили труда да прочетат поне веднъж творението Благоево. Тази малка книжица е изиграла и е продължила дълго време да играе съществена роля при оформянето на възгледите на няколко поколения мислители – не само български.

Малко известен факт, дълго време прикриван по различни причини от пропагандата, е, че трудът „Що е социализъм и има ли той почва у нас?" си навлича критиката на именити съвременници на Благоев, един от които е не кой да е, а самият основател на съветската държава Владимир Улянов-Ленин. В противовес на Благоевото „Нашите творителни възможности първом трябва да доведат до спонтанна съпротива, до стихийни социалистически дружества, до национални синдикати, до силни кооперации, които, провокирани от живия живот, да дозреят за разбирането, че ежедневната икономическа борба ще се превърне в съзнателна политическа борба, и чак тогава партията ще може вече уверено и целенасочено да излезе на политическата сцена" Ленин пише, че първият и най-непосредствен въпрос за партията е въпросът за властта и след това за всичко останало. Възглед, на който Благоев, като последователен марксист, се противопоставя до края на дните си. Възглед, който го определя не само като социалист, но и като убеден демократ, отхвърлящ насилието като инструмент за постигане на политическите цели. Възглед, който често се е срещал и с неразбирането на част от неговите съмишленици.

„Що е социализъм и има ли той почва у нас?" за мнозина наши съвременници звучи като реторичен въпрос, чийто отговор е елементарен в зависимост от това кой какъв знак поставя върху думата „социализъм", положителен или отрицателен. Независимо от знака обаче, за милиони българи социализмът не е измислица, а преживяна действителност. Както и колкото да се изопачава това в наши дни. Редно е да прочетем и да вникнем още веднъж в разбирането на Благоев за крайната цел на социалистическото движение. А тя според Бузлуджанската програма на учредената от него партия е установяване на обществено устройство, в което:

- Да настъпи преобръщане на средствата за производство – земята, рудниците, мините, машините, средствата за съобщения – в обществена собственост, а присвояването на богатствата от частно в обществено, възможно за всички и за всекиго поотделно.
- Да има 8-часов работен ден.
- Да се забрани детският труд.

• Да се установи равно заплащане на труда на мъжете и жените.

• Да се въведе всеобщо и честно избирателно право.

• Да има общодостъпно и платено от държавните данъци задължително начално образование и всеобща медицинска грижа и помощ.

• Да се развие държавна подкрепа за кооперациите и другите форми на обществено сдружаване и общественополезен труд.

На голяма част от нас всичко това по никакъв начин не ни звучи като измислица и е потвърждение за уникалния път, предначертан от Благоев и следван от българските социалистически дейци, дори и в периоди на гонения, репресии и свидни жертви. Но и в периоди на огромно съзидание и национален възход. За други не е така.

Истината е, че българите имаха завършена социална държава, която обичахме и от която се отказахме. За да построим държава, която всички намразиха.

Ако трябва днес да говорим за отговорност и даже за вина, тя е, че забравихме за Благоев и особено през последните години загубихме верния път, позволявайки да вземе връх едно разбиране за борбата за социализъм, тъждествено и изчерпващо се с идеята за властта и нищо друго. Заради което престанахме да ценим нашето оставено в наследство теоретично богатство, нашия практически опит, нашия Благоев.

Благоев ни завеща българския път на социализма в негова специфика и национална битност. Това според него е желаното и възможното за нашите условия. Той ни завеща и друго обаче, а именно да пазим своята битност и специфика от всякакви опити за подражание. Днес социализмът е обществена практика в различни части по света. От Норвегия до Китай. За зла участ – не и у нас. На едни места смятат, че ключовият въпрос е въпросът за властта, на други – за собствеността, на трети – за разпределението на богатството. Благоев ни учи да не правим това, което днес се прави най-често в България: щом някой види някъде по света да се подковава нещо, тутакси да вдига крак и тук, в България. Благоев ни описа собствен български път на социализма, от който, трябва да признаем, ние се отклонихме и вече като че ли не желаем да го следваме.

Тук ще приведа дословно нещо, което не е написано от Благоев, а от един от неговите най-близки съмишленици и последователи – Георги Кирков-Майстора, с когото нашата организация се родее по традиционни и разбираеми основания. Няма да осъвременявам написаното в началото на миналия век, защото то, независимо от забравения отдавна словоред, като че ли е писано за днешния ден.

„Гладът е голям и жесток учител! Той учи и на разум, и на порок! Но вие сте още в началото на страшното откритие, защото, колкото по-нататък, толкова и по-ясно ще ви става над каква бездънна пропаст от лишения и сиромашия сте надвесени и какво безбрежно море от скърби и сълзи ви предстои да преплувате, за да излезете най-сетне на спасителния бряг. Помислете си, от двайсет и пет години насам вие знаехте само да тичате подир богаташките партии, да им правите калабалък, та по-голям да им бъде шенликът. Тия партии падаха и ставаха, но вие вървяхте подиря им! Тия партии продаваха чергите ви, поясите от кръста ви – и вие все пак вървяхте подиря им! Тия партии ви трупаха с данъци, праха ви с волски жили и пръскаха за дунанми, зяфети и разходки вашия кървав пот – и

вие все пак тичахте подиря им. Тичахте с „ура" и запенени уста, с пълни очи и празни стомаси!

Идеалите на българския социализъм не могат да бъдат нито гладка фраза, нито неокастрена сопа. Нашата борба не е друго нищо, освен борба с българските нови либерали във формата на канибалщината и варварщината по нашите земи. С каква вътрешна тревога се вслушвам аз в тяхното благозвучно мляскане; с какво трепетно любопитство се вгледвам в тяхното картинно свещенодействие, когато, нарязали бюджета на България на тънки филии, машинално го изпращат в безкрайните предели на стомасите си! Може ли, питам аз, един социалист, един русофил, един демократ, като мен, да спи спокойно, като вижда това! Животът на България прилича на погребален пир.

Либералите катастрофираха държавата, да си ходят. „Дето стъпи либерал, или трева не никне, или остава само белег от копито."

Ако тези остри и грапаво звучащи слова ни връщат в началото на миналия век, нека и ние да се върнем към Благоев. Нека да осмислим, да преосмислим, да оценим и преоценим неговото идейно и теоретично наследство, за да го пресътворим в модерната му версия, да го преведем на езика на новите поколения, да го съотнесем към новите класи и новия характер на труда и обществените отношения.

Но не за да го поддържаме като някакъв исторически ритуал, а да го превърнем от минало в разговор за бъдещето. Най-вече за бъдещето на България, която пред очите ни се разпада, изчезва, а ние стоим тук и, затънали до гуша в нашите дребни ежби, бягаме и се крием от мощно, от трагично поставената ни историческа задача да организираме и проведем народоспасителната политика.

Причината за това, че днес не се оглеждаме в одобрителния поглед на народа, не е, че сме социалисти. Причината е, че забравихме, че сме социалисти. Забравихме, че социалистическият идеал е принцип, който налага преди всичко честност и почтеност, безусловна вярност и преданост, безкористност в името на народното добруване, а не на нашето партийно битие.

Да си спомним за Благоев в дни, в които всички разговори за политика започват и завършват с пари, публични назначения и места в изборните листи, е усилие, което като партия можем и сме длъжни да направим. За да съумеем, докато не е късно, от пепелищата на нашия днешен позор, на нашия срам да заредим с оставеното ни от Благоев наследство следващото поколение, което да продължи живота и да пренесе в бъдещето непреходната енергия на социалистическия идеал.

ЛУКАЧ И РАЗЛИЧИЯТА МЕЖДУ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИЯ И ИЗТОЧНОЕВРОПЕЙСКИЯ МАРКСИЗЪМ

Николай Велев

Николай Велев *– докторант по „История на философията“ към ФФ на СУ „Св. Климент Охридски“. Дисертационният му труд е на тема „Лукач и Хегел. Отчуждение и социална онтология“. Научните му интереси са в областта на немската класическа философия, историята на марксистката философия, социалната онтология, диалектическата логика и естетиката. Има публикации по проблеми на сравнителния анализ между класически тези на Маркс и съвременната философия.*

За да очертая някои особености в разликите в рецепцията на Хегел в Западна и в Източна Европа, ще се придържам към определянето на три основни поколения марксистки теоретици преди Втората световна война, което Пери Андерсън прави в книгата си „Размишления върху западния марксизъм”. То много ясно показва както общи теоретически предпоставки в рамките на школите, така и някои исторически и географски особености, които са определящи за разделението на източния и западния марксизъм.

Първото основно послание на марксистки теоретици според Андерсън се развива в периода след разпадането на Парижката комуна, след англо-бурската и испано-американската война и последвалата ги руско-японска война. То обхваща автори като Лабриола, Меринг, Каутски, Плеханов. Интересите им са фокусирани преди всичко върху различни философски страни от възгледите на Маркс[1].

Второто поколение се развива през първите 15 години на двайсетия век. То включва представители като Ленин, Роза Люксембург, Троцки, Бухарин, Бауер и др. Всеки от тях е не просто активен участник в политическия живот, но и създател и лидер на някоя от основните комунистически партии в страната, в която действа. Те се развиват в Централна и в Източна Европа, а основните им трудове изследват капиталистическия начин на производство, възникващите нови икономически реалности, развиващата се до империализъм монополизация. Основните им теоретични усилия са посветени не толкова на развитието на философски аспекти от трудовете на Маркс, а на развитието и адаптирането на икономическата критика на капитализма. Общата тенденция за ориентация към

анализ на икономическата ситуация е придружена с различни особени интерпретации на политическата теория, практика и тактика. Например Ленин в „Какво да се прави?" развива теория за внасяне на класовото съзнание, Роза Люксембург разчита на спонтанността на работническите класи, а Бауер – на икономическия детерминизъм[2].

В рамките на третото поколение се очертава разривът между източния и западния марксизъм. В периода непосредствено преди Втората световна война това поколение се развива в Германия и е свързано с Франкфуртската школа, където за първи път се наблюдава институционално обвързване на марксизма с Франкфуртския университет. Това създава благоприятни предпоставки за структурно отделяне на теорията от практиката[3]. След Втората световна война комунистическата партия в Западна Германия е ликвидирана и тенденцията за обвързване на теорията с академичните научни кръгове се засилва. От друга страна, много от силните комунистически партии започват да се придържат към доктрината на Жданов за коминформбюрата, което води до бюрократизация на тези партии и до изолиране на много значими теоретици. Това се случва най-вече във Франция[4], а Италианската комунистическа партия проявява силен стремеж към еманципиране от СССР съвсем непосредствено след края на войната[5].

Развитието на трите поколения, описани от Андерсън, много ясно показва, че марксистката социална теория има по-големи практически успехи, когато в нея доминира икономическата проблематика. Когато обаче теорията се фокусира предимно върху философски въпроси, марксизмът започва да се фрагментира в различни направления, в теории, които се занимават с различни елементи от културната и политическата надстройка на западноевропейските държави.

Подобно разбиране, макар и на този етап все още твърде опростено, ясно прокарва границата между „догматичния" (източноевропейски) и „критическия" (западноевропейски) марксизъм. Фактът, че революцията успява да се удържи единствено в Русия, както и някои от водещите идеи във Втория интернационал подсилват схващането, че представителите на второто поколение марксисти имат подчертана визия за марксизма като икономически детерминизъм или диалектичен позитивизъм. Така докато след Втората световна война западният марксизъм се връща в лоното на философските рефлексии, в Източна Европа мисленето през икономическата необходимост започва да се трансформира като мислене през закономерностите на историческото развитие, чието правилно разбиране е привилегия на политическия авангард.

Тенденциите в рамките на трите поколения имат по-дълбока връзка. Съществуват философски предпоставки, заложени още във възгледите на различни автори от първото поколение, които преминават във второто. За да бъдат разбрани обаче, трябва да се извърши нетрадиционен за тази област от историята на философията теоретичен обрат. Вместо от Хегел към Маркс трябва да се направи съществена крачка назад – от марксистките школи след Маркс към тяхната рецепция на Хегеловата философия, за да се конструират по този начин по-стабилни теоретични основи, от които да се надгражда проблемът за рецепцията на Хегел при Лукач.

Основания за разликите между източната и западната рецепция на Хегел

Проблемът за ранната рецепция на Хегел в европейската марксистка теория е разработен от Ръсел Якоби в изследването му „Диалектика на победата" *(Dialectic of Defeat)*. Якоби се противопоставя на основния извод на Андерсън за отношението между икономическата и философската страна в развитието на Марксовото учение след Маркс. Той казва, че „преобладаването на философски трудове не бележи отстъпление, а напредък в преразглеждането на марксизма" и че „митът за героичен марксизъм, хармонизиращ философията, икономиката, естествените науки и практиката, затруднява крехките усилия да се преосмисли марксизмът"[6].

Якоби има безспорния и много сериозен принос да покаже колко голямо значение има въпросът за рецепцията на Хегеловата философия в един от най-дълбоките и изтънчени аспекти на идеологическото разделение между Източна и Западна Европа. Той развива тезата, че зад политическите различия между източноевропейския и западноевропейския марксизъм през двайсетия век се крият някои философски различия, очертаващи се още през деветнайсетия век.

„Политическият антагонизъм между западния и източния марксизъм е бил перманентно поддържан и периодично възпламеняван с нова сила от философски антагонизми. Тези философски антагонизми са се заплели още през деветнайсетия век. Рецепцията на Хегел в Западна Европа и в Русия е антиципирала и пораждала политически различия. Природата, науката, субективността, съзнателността и диалектиката, интерпретирани по разклоняващи се начини, са станали концептуални рамки за взаимнопротиворечиви политически практики. И според мен рецепцията на Енгелс, както и на Хегел е била ако не причина, то поне индекс за разделянето на западния от съветския марксизъм. Въпреки че напоследък се твърди, че критиките срещу Енгелс тръгват от Лукач, те всъщност водят началото си от началото на века с по-ранните западни марксисти."[7]

В книгата на Якоби има два ключови момента, които очертават разделянето на източноевропейския от западноевропейския марксизъм в чисто философски план. Според него: а) в Русия и в Италия има предмарксистки хегелиански школи, които определят марксистката рецепция на Хегеловата философия през XX век; б) автентичната Марксова рецепция на Хегел преминава в западноевропейския марксизъм, докато всички форми на източноевропейския марксизъм могат да се разглеждат като някакви теоретични вариации върху най-догматичните страни от възгледите на Енгелс. Якоби фиксира две концептуални ядра, около които се фокусират теоретичните рефлексии на западноевропейския и източноевропейския марксизъм. Според него доколкото източноевропейският марксизъм интегрира Хегеловата диалектика през „Науката логика", то за тази версия на марксизма „обективността е лозунг и опиум". „Обаче компулсивната обективност на ортодоксалния марксизъм е повече компулсивна, отколкото обективна; тя избягва субективното сякаш е заплаха."[8]

След като очертая малко по-детайлно тези два момента от тезите на Якоби, в настоящата точка ще разгледам руската рецепция на Хегел във връзка с някои

основни идеи на Лукач и ще въведа някои проблеми от немската неомарксистка традиция с оглед на две основни цели.

С това, *първо*, искам да покажа, че проблемът за рецепцията на Хегел е ключов в цялата неомарксистка традиция и че подход като този на Якоби дава вярна представа за причините за някои теоретически разминавания между източноевропейския и западноевропейския марксизъм. И, *второ*, искам да се възползвам от един много важен момент – обособяването на двете линии, по които се осъществява рецепцията на Хегеловата философия в източния и в западния марксизъм, е добра основа за очертаване на своеобразното място, което Лукач заема в марксистката традиция като цяло.

Както споменах, според Якоби могат да се фиксират две основни линии в рецепцията на Хегел: а) „*историческа*" (характерна за Западна Европа), която се движи през идеите за историчност, субективност и съзнание и в нея основополагащо е учението на Хегел от „Феноменология на духа" и б) „*научна*" (характерна за Съветския съюз), която се основава на разбирането за „тоталната система на законите на развитието и формалността на диалектиката" и се развива през идеите на Хегел от „Науката логика"[9]. Разграничавайки тези две школи, Якоби се фокусира върху рецепцията на Хегел в Русия и в Западна Европа. Вниманието му е съсредоточено изключително силно върху италианското хегелианство, около автори като Лабриола, Кроче и Джентиле, като се акцентира върху появата на понятието „критически комунизъм" още при Лабриола (значително по-рано от развитието на критическата теория в Германия)[10].

Важен момент обаче е, че Якоби не отделя внимание на немското неохегелианство. Навярно това се дължи донякъде на факта, че възгледите на младия Маркс се конституират в остра полемика с различни представители на старохегелианското и младохегелианското движение и че възраждането на интереса към Хегел в Германия в края на XIX век е лишено от марксистки конотации. Тази страна от проблема е разработена от Лукач в „Младият Хегел", но върху това ще се спра по-нататък.

По отношение на руската рецепция Якоби ясно очертава факта, че в Русия още през XIX век се налага схващане, според което съществува континуум между природата и обществото. Има единни закони, които са валидни както в природата, така и в обществено-историческото развитие. Ядрото на тези разбирания се формира още в спора между западняци и русофили, като западняците (в лицето на автори като Иван Кириевски, Белински и др.) се вдъхновяват от идеята за „всеобщи, единни категории на разума и развитието, които не определят някаква специална или уникална роля на Русия" и виждат единен път в историческото развитие на Русия и на Запада, докато славянофилите (Николай Михайловски) не виждат никаква възможност да се даде обяснение на своеобразието на руската култура в сравнение със западната философия[11].

Така в основата на теоретическото разминаване между източноевропейския и западноевропейския марксизъм според Якоби стои именно разбирането за отношението между природата и обществото. „Съветските марксисти, пише той, смятат, че всеобщите ригорични закони на диалектиката са валидни и в природата; диалектическият материализъм става официален „светоглед" на марксиз-

ма”[12]. Към тази своя теза той прилага много анализи на отделни тези и изказвания на различни представители на западноевропейския и източноевропейския марксизъм.

Разделянето на „историческа” и „научна” рецепция на Хегел се развива от Якоби в следващата радикална теза в книгата му – разделянето на Маркс и Енгелс между Западна и Източна Европа. „Уповаването на Енгелс, пише Якоби, бележи ортодоксалния, особено съветския марксизъм; Енгелс легитимира марксизма като обективна и систематична наука. Основните текстове на Ленин, Сталин, Мао се обръщат почти изцяло към Енгелс.”[13] Главните аргументи тук са свързани с акцентирането върху опитите на Енгелс да развие историко-диалектическия материализъм като универсална наука, която може да прилага всеобщите закони на диалектиката с еднакъв успех към природата и към обществото развитие. Така обществото развитие може да бъде предвиждано и ръководено с точността и силата на природна закономерност, а развитието на естествените науки придобива известен спекулативен, идеалистически елемент, характерен за неподправената, все още „непреобърната надолу с главата” Хегелова диалектика. Якоби цитира едно изказване на Сорел, който като инженер определя идеите на Енгелс като „неясни”[14]. Той цитира и известната бележка под линия на Лукач от „История и класово съзнание”, която гласи:

„От първостепенно значение е да се разбере, че методът тук е ограничен до сферите на историята и обществото. Погрешното разбиране, което произлиза от Енгелсовото разбиране за диалектиката, може да се сведе до факта, че Енгелс – следвайки Хегеловия погрешен пример – разширява метода, за да го приложи също и върху природата. Обаче решаващите детерминанти на диалектиката – връзката между субекта и обекта (…) историческите промени и т.н., липсват в нашето познание на природата.”[15]

Източноевропейската рецепция на Хегел

Понятието, което Якоби използва, за да опише източноевропейския марксизъм – „диалектичен позитивизъм”, има един ключов смисъл. Както е добре известно, класиците на позитивизма, вдъхновени от успехите на естествените науки през XIX век, се опитват да обяснят обществото като биологичен организъм.

Така според Конт истинската наука трябва да се откаже от неразрешимите въпроси и да се занимава само с такива, които могат да се изяснят чрез методите на наблюдението, експеримента и така нататък.

Спенсър например вижда зависимост на социологията от биологията и твърди, че може да обясни произхода на настоящето, като използва законите на природата и описва обществото като организъм, който расте прогресивно. Но Спенсър разбира прогреса като *закономерно движение* от еднородност към разнородност, което отхвърля революцията като част или движеща сила на прогреса. Според този автор революцията е „разрушение на еднородността”, противоестествено нарушение на закона.

Конт описва три стадия на историческото развитие. Третият, в който възниква позитивизмът, е последният стадий, с който историческото развитие при-

ключва. А Спенсър вижда прогреса само като усложняване на структурата на обществения организъм. Така обществото, като по-сложна и диференцирана структура, е овладяно от закони, които допускат само *затворено вътрешно развитие*, което не предполага разгръщането му в *открит исторически хоризонт*. Т.е. все по-сложна и диференцирана система на разделение на труда, пред която все повече изчезва всякаква възможност за историческа трансформация.

Тези закони само интегрират, приспособяват хората към обществения организъм. Те трябва да инкорпорират, да подчиняват съзнанието им, да ги поставят в ситуация на изпълнители на някаква особена пасивна функция в общата структура на обществото и в нейната *самозатворена цикличност,* а не да бъдат негови съзнателни творци, които целесъобразно променят обективната структура на обществото в хоризонта на неговата *историчност*. Имайки предвид това позитивистко разбиране за законите и тяхната функция в обществото, сега искам да се спра малко по-подробно върху руската рецепция на Хегел и върху схващането на съветския марксизъм като диалектичен позитивизъм.

Един от пионерите на марксизма като философско учение в Русия, принадлежащ към първото поколение европейски марксисти след Маркс, е Плеханов. Според него философията се отличава от теологията по това, че се насочва към въпроси, които са обект на науките. Но тя изучава света като цяло, „изследва последните основания на познанието и битието и постига всичко реално във връзка с тези основания", докато отделните науки изследват само частите на света. Така философията въвежда принципа на систематичността, който частните науки пасивно приемат. Това е „субстанциалисткият" принцип на философията, който стига дотам, че Плеханов започва да въвежда и частни науки – като „философия на биологията".

Приемствеността между законите на природата и на обществото, както и налагането на принципа на закономерността във всички сфери и феномени на живота създават два проблема.

Първият произтича от това, че законите в природата се разглеждат в причинно-следствена връзка, детерминистично. Негативното му следствие се състои в чисто обективен план – предпоставя се опростен модел на икономически детерминизъм, властващ в обществено-историческите отношения.

Вторият проблем, който вече очертах, е в чисто субективен план – съзнанието трябва да вниква в законите, да се инкорпорира в тях. В този смисъл подчинението на закони има една функция, която е близка до очертаната от Спенсър – адаптиране към все по-сложната диференцирана структура на организма. Това прави съзнанието по-скоро пасивен съзерцател, отколкото активен агент. Освен това праволинейността в мисленето през закони лишава съзнанието на хората от възможността за вникване в своеобразията на обществено-историческата ситуация, за мислене чрез алтернативи. Това води до ефекта да възниква авангард, който внася класовото съзнание. Осмислянето на своеобразието на историческата ситуация е работа на авангарда, чиито идеи трябва да се приемат от внесеното съзнание със силата на природен закон.

Този момент е описан и от Славой Жижек, който в предговора на „Към история и класово съзнание" отбелязва, че на Петия конгрес на Втория интерна-

ционал се взема решение за признаването на марксизма като „официален светоглед" на работническата класа.

Според Жижек преминаването на марксизма от активна теория за трансформация в светогледна, съзерцателна теория ясно разкрива неговото постепенно превръщане от теория, чиято водеща цел е революционната практика да стане идеологическа догма и да примирява съзнанието с реалността в рамките на едно съзерцателно отношение, дълбоко чуждо на Марксовото учение.

Маркузе от своя страна пише в книгата си „Съветският марксизъм":

„Стратегията на Ленин за революционен авангард преминава към концепция за пролетариата, която отива далеч отвъд простото преформулиране на класическата марксистка концепция; неговата борба срещу „икономизма" и доктрината за спонтанното масово действие, неговата мисъл, че класовото съзнание трябва да бъде внесено сред пролетариата „отвън", антиципира по-късната фактическа трансформация на пролетариата от субект в обект на революционния процес."[16]

Критиките на Маркузе се отнасят към строго политическата интерпретация на идеята на Ленин за авангарда, който да внася класовото съзнание. Единственото, което той казва в по-абстрактен теоретичен план, е, че по този начин пролетариатът се превръща в обект[17].

Лукач разглежда пролетариата като универсален субект-обект, но той се придържа към по-ясна последователност. Работникът е обект, доколкото се отнася съзерцателно към непосредствената обществена реалност. Теорията обаче трябва да опосредства неговото разбиране за социалната реалност. Преходът от овещненото съзнание към разбирането на тоталността обаче очертава разликата между това съзнанието да се отнася без опосредстваща теория към реалността и това съзнанието да е опосредствано от теоретическо разбиране на обществената реалност. Това е един от моментите, чрез които овещненото съзнание става съзнание за тоталността, става класово съзнание. И всъщност е най-простият и елементарен ход, чрез който съзнанието преминава от *привидната парцелираност* и разпокъсаност, в която строгата инструментална рационалност поставя обществените отношения, към разбирането на *същностното* единство, постигнато в тоталността на капиталистическите обществени отношения. Най-елементарният ход, чрез който обектът става субект, чрез който овещненото съзнание за непосредствената реалност се превръща в класово съзнание за тоталността на обществено-историческия процес. Погледнато през идеите на Лукач, очевидно критиката на Маркузе, че внасянето на теория в съзнанието прави от работника обект, е абсурдна. Тъкмо обратното – внасянето на съзнание снема непосредственото съществуване на работника като обект, като работна сила и го превръща в универсален субект-обект.

По-сложното и по-съществено тук е, че нито Маркузе, нито Жижек поставят въпроса дали след като съзнанието е внесено отвън, то започва да се развива през подчинение на закони. Има огромна разлика между това съзнанието да бъде подчинено на закони и това съзнанието да бъде опосредствано от верен теоретически образ на действителността, чрез който самото то да я овладява и трансформира, без да изпада в подчинение на закони. Всъщност това е големият залог за преодоляването на детерминизма.

Именно алтернативните политически решения, които са насочени към изменение на обективната икономическа структура, създават модела на един много пластичен теоретичен плурализъм, който се въплъщава в практиката. И този модел не се нуждае от безкрайно много философски направления и интерпретации, за да бъде ефективен. Като казва, че „преобладаването на философски трудове не бележи отстъпление, а напредък в преразглеждането на марксизма", Якоби не твърди, че многообразието от философски теории в западния марксизъм представлява само многообразие от модели на критическо съзерцание, които се обединяват единствено от това, че не могат да бъдат практически ефективни. Затова и се разпиляват в парцелираното критикуване на отделни феномени от буржоазната култура. Така, като изоставят темите за динамиката на отношенията между икономическата и политическата сфера в хода на обществено-историческото развитие, повечето западни марксисти след Втората световна война предпочитат да се отдадат на изследвания на взаимодействието между психологическото съзнание и културата в сферата на непосредствената обществена реалност.

Тезата на Якоби, че източноевропейският марксизъм се превръща в „диалектичен позитивизъм" заради рецепцията на Хегел през „Науката логика", е спорна по още един пункт. Проблемът за отношението между свободата и необходимостта е поставен по изключително сложен и неоднозначен начин. Движението на категориите в „Логиката" е в една специфична двойственост. Идеята във „Феноменология", че човешката история се саморазвива през себеполагането на духа в различни форми, има своето отражение в „Логиката". Но там развитието на мисленето минава през саморазвитието на понятието. Хегел казва, че „[п]онятието е по-скоро истински първото и нещата са онова, което са, чрез дейността на вътрешно присъщото тям и откриващото се в тях понятие"[18]. И тъкмо то изгражда свободно и телеологически цялата обективна реалност. Неговата свободна телеологическа дейност обаче трябва да се схваща *post factum* от субективното човешко съзнание като необходима. Но независимо от това понятието се разгръща през принципа на отрицанието, то постоянно изпада в противоречия, които трябва да разреши, постоянно трябва да обединява различните моменти от своето себеразвитие в единство и т.н. В този смисъл понятието не действа детерминистично, макар че индивидуалното човешко съзнание трябва да възприема всички моменти от саморазвитието му като необходими. Според мен дори и в „Науката логика", разглеждана от Якоби като твърде обективистично и детерминистично произведение, ясно могат да бъдат откроени теоретични основания, далеч надхвърлящи детерминизма, които да послужат за развитието на по-сложна и по-богата теория от „диалектичния позитивизъм", мислещ природата и обществото като континуум с аналогично действащи закони.

Става ясно, че съзнанието може да вниква и да овладява реалността, когато е опосредствано от концептуалното разбиране на противоречията, когато има пред себе си констелации от понятия, които отразяват вярно действителността в цялата ѝ противоречивост. И че този начин на опосредстване на съзнанието е нещо съвсем различно от подчиняването на съзнанието на закони. Затова е нужна теория, която изследва категориите, отразяващи социалните феномени в динамиката на историческото развитие на обществото.

Трябва да се отбележи, че една от острите критики, на които е подложено съчинението на Лукач „История и класово съзнание" на петия конгрес на Втория интернационал, се изразява в това: след като Лукач критикува „Диалектика на природата" на Енгелс, той следователно отхвърля идеята, че законите на диалектиката произтичат от природата, и поради тази причина е идеалист. Лукач опровергава критиката на Аврам Деборин в съчинението си „В защита на „История и класово съзнание", като казва, че не отхвърля идеята, че законите на диалектиката идват от познание на природата. Но че ние трябва да разглеждаме познанието на природата исторически, че нашето познание се надгражда и променя в историята, че самите закони на естествените науки са исторически относителни и имат ограничена валидност, която винаги подлежи на ревизия в хода на историческото развитие.

Не трябва да се забравя, че диалектиката в края на краищата е *метод*, извлечен от самата история, който се открива в принципите на вътрешното ѝ развитие, които се овъншняват в нови своеобразни форми. И този метод няма как да се изведе от познанието на принципи, които създават просто една циклична повторяемост, застиваща в абсолют, в съвършен, самозатворен и неподлежащ на никакво по-нататъшно развитие организъм. Поради тази причина и самата диалектика следва да се осмисля не през идеята за *закон*, а през идеята за *метод*.

Този тънък, но много ключов момент, който остава незабелязан от критиците на Лукач, е достатъчно очевиден в „История и класово съзнание". В „Що е ортодоксален марксизъм" Лукач още през 1919 г. описва ортодоксалния марксизъм именно през идеята за метод.

Интересен е моментът, че във „Фойербах и краят на немския идеализъм" (между прочем едно от най-цитираните съчинения в „История и класово съзнание") Енгелс критикува Хегел именно за това, че в името на системата си той се отказва от импулса на диалектиката си – метода.

Дори и Якоби с основание да вижда известен разрив на Лукач с Енгелс, както и да очертава тенденцията, че в Източна Европа марксизмът се конституира през рецепцията на Енгелс, а не толкова на Маркс, си струва да се отбележи, че отношението между Лукач и Енгелс е много по-сложно и многопластово.

Така например проблемът за възможността за единство между теорията и практиката много явно и неизменно присъства у Лукач още от „История и класово съзнание" до „Към онтология на общественото битие". В едно свое писмо, озаглавено „Рефлексии върху култа към Сталин", Лукач пише:

„Ленин разграничаваше много скрупульозно отношението между теория, стратегия и тактика и винаги го изучаваше много щателно и взимаше предвид всички опосредстващи фактори между тях. … Сталиновата безскрупулност по този въпрос е достигнала до точката на изолиране на теорията, ако това собствено е необходимо."[19]

Така търсенето на Лукач е насочено към много динамично единство между теория и практика, което в чисто философски план може да се схване като рефлективно единство между съзнателното теоретично овладяване на социалната реалност от определена субектна позиция и обективирането на практика по нейното радикално структурно трансформиране. Както нееднократно отбелязвах

дотук, цялата линия на критика срещу източноевропейския марксизъм, която Якоби прокарва, обаче минава тъкмо през строгото критическо разделяне на субект и обект, на исторично и природно и т.н., дори и не се докосва до проблема какво ще ги обединява.

Ако в т.нар. от Лукач „Сталинова безскрупулност", елиминираща теорията за сметка на тактиката, разчетем тезата на Якоби за обективистичния детерминизъм в съветския марксизъм, то тезата му е вярна или поне валидна по отношение на Сталин и на някои тези на Плеханов. Но със сигурност има достатъчно основания да бъде отхвърлено екстраполирането на тази теза върху цялата съветска философска традиция.

Проблемите за търсенето на изход от детерминизма на мисленето през единни закони на природата и обществото, за единството между субект и обект, между теория и практика, са обект на сериозна дискусия и в Съветския съюз. Много показателни са разсъжденията на Бухарин в книгата му „Учението на Маркс и неговото историческо значение". Там той излага тезата, че „оригиналността на философското творчество на Маркс се изразява в това, целесъобразно да започне анализ по въпроса за отношението между *субекта и обекта*, където веднага се вижда, че Маркс е открил съвършено нова епоха в историческото развитие на философията"[20]. Според Бухарин Маркс тръгва от предпоставката, че обективната реалност е независима от субекта, но неговият анализ на обекта надхвърля просвещенския механистичен, вулгарния (Бюхнер) и антропологическия (Фойербах) материализъм.

Това, което свързва субекта с обекта, обаче е тъкмо практиката:

„По този начин при Маркс и историческият, и логическият *prius* се явява практиката. … това означава, че дълбоката теория излага теоретическо положение, което разкрива основни реални, действителни връзки. *Prius* е практиката – практическото действие, практическото изменение на света …"[21]

Бухарин пише и още:

„Движението на понятието, което при Хегел е съставлявало същността на историческия процес, при Маркс се е превърнало в идеологически рефлекс на историята на реалния човешки живот, диалектиката на мисленето – в рефлекс на диалектиката на материалното обществено развитие. Но диалектическите форми на движение, обгръщащи в себе си природата, обществото и самото мислене, са станали при Маркс съставни елементи на тази собствено грандиозна философска конструкция."[22]

Трябва да се има предвид, че трудове на Бухарин са превеждани на всички западни езици и са били коментирани от много крупни теоретици на Втория и Третия интернационал като Каутски, Грамши и Лукач.

В някаква степен показах, че разбирането на руската рецепция на Хегел в марксизма като обективистичен детерминизъм или диалектичен позитивизъм е ограничено и релевантно на някои възгледи на автори като Плеханов и на политически фигури като Сталин, но това далеч не изчерпва съветската традиция. Има много линии, по които Лукач не може да се откъсне от нея и да се представи като родоначалник на западния марксизъм, който прокарва демаркационната линия на социалната философия между Съветския съюз и Запада.

Сега искам да се спра върху някои страни от западния марксизъм, разбиран като философия на субекта.

Западноевропейската рецепция на Хегел

Искам отново да се върна към Якоби. Както вече казах в началото, той развива тезата, че богатството от подходи, което се разгръща в западния марксизъм след Втората световна война, бележи задълбочаване на философията на субекта, което в чисто теоретически план представлява силно предимство на западноевропейската традиция.

Лукач често е сочен за един от родоначалниците на западния марксизъм. Колкото и да е спорен този пункт обаче, няма никакво съмнение, че той би могъл да се отнася само към областта на социалната философия.

В политически план много по-голямо значение имат възгледите на Антон Панекук и Херман Гортер. В своето „Писмо до другаря Ленин" Херман Гортер детайлно излага тезата си, че има специфични исторически и културни условия, както и определени психологически нагласи сред работниците в Западна Европа, които не позволяват този тип взаимодействие между водач и маса, между авангард и пролетарии, който съществува на руска почва. Причините са относително малкият брой на работниците в сравнение със селяните в много западни страни, относително либералната политическа система (за разлика от Русия), даваща известни права и свободи на работниците, която освен това е резултат от многовековни революционни борби и се преживява от пролетариата като задоволителен напредък, и т.н. Главното следствие според Гортер се изразява във факта, че работниците в Западна Европа трябва да се отърсят от исторически унаследени ментални нагласи, но същевременно трябва да се предпазват и еманципират от новите форми на контрол, възникващи от прилагането на руската тактика в Западна Европа. В този смисъл Гортер пише:

„Проблемът за тактиката е в това, как да се премахне традиционното буржоазно мислене в пролетарската маса, което парализира нейната сила; всичко, което подсилва традиционната нагласа, е лошо. Най-упоритата, най-стабилна част на това мислене е неговата несамостоятелност спрямо лидерите, на които те оставят решаването на общите въпроси, ръководенето на своите класови дела."[23]

Премахването на традиционното буржоазно мислене, критиката на различни елементи от настройката на буржоазната култура стават лайтмотив на целия западен марксизъм след Втората световна война, което отбелязва и Пери Андерсън. Така политическата несъвместимост между подходите на Изток и на Запад, която Гортер описва и която според него се дължи на исторически, културни и психологически различия между западноевропейския и руския пролетариат, постепенно се разширява и достига до теоретическо разминаване. Характерен за това разминаване е именно моментът, че на Запад доминиращи стават въпросите за критика на културата, мобилизирането на подходи от психоанализата и изоставянето на идеята за обективно историческо развитие.

Тук обаче искам да разгледам съвсем накратко мястото на Лукач и Хегел в западния марксизъм.

В някаква степен вече стана ясно, че тезата на Якоби, че в основата на теоретическите различия между източния и западния марксизъм стои разлика в рецепциите на Хегел, е вярна, но изводите от нея са погрешни и предстои в по-голяма степен да се защитава схващането, че Лукач не може да попадне в схемата на разделение субективен-обективен Хегел. Неуспешен опит, макар и в по-вярна посока, отколкото Якоби – в търсенето на единство между субекта и обекта – може да се открие в изследването на Андрей Френберг.

В изследването си „*Lukacs, Marx and the Sources of Critical Theory*" Френберг излага тезата, че Лукач доразвива форми на марксизма, непосредствено изоставени от традиционните, поради което марксизмът традиционно се конституира като детерминистична теория. Лукач създава една метатеория, чрез която разширява както вътрешните теоретични основания, така и външните обекти, попадащи в обхвата на интереса на марксистката теория. Френберг пише:

„Голямата иновация на Лукач е да разкрие на фона на тази официална марксистка програма метатеоретичната реконструкция на функциите на субективността в обхвата (*domain*) на материалния жизнен процес. На тази база Лукач отхвърля каузалната парадигма на субект-обектните отношения, с нейните външни отношения между разделени сфери на реалност – битие и мислене, и вместо това показва диалектичната взаимозависимост на антиномичните противоположности. В метатеорията на Лукач, също както в Марксовите „Ръкописи", абстрактните концепции на субекта и обекта в традиционната философия са подобрени с оглед на това да се прикрепи съзнанието към неговия субстрат в актуалния жизнен процес на обществото."[24]

Както вече стана ясно, преди да стигне до актуалния жизнен процес обаче, Лукач се опитва да разработи методологически основания, които са тясно свързани с абстрактните концепции, за които Френберг говори.

Според мен Френберг вижда субстрата на съзнанието при Лукач единствено и само в културата. Много показателно е и това, че в книгата си той не цитира нито едно съчинение на Лукач след „История и класово съзнание".

Може би най-прецизният и аргументиран анализ по въпроса за отдалечаването на западните марксисти от Лукач особено след Втората световна война е на Мартин Джей в „*Marxism and Totality*". Въпреки че там Джей не говори експлицитно за хегелианството, той разглежда въпроса през призмата на най-хегелианския елемент от концепцията на Лукач – идеята му за тоталността.

Изследвайки публикации на автори от второто поколение на Франкфуртската школа, Якоби показва, че до избухването на Втората световна война автори като Маркузе и Адорно се придържат много плътно към концепцията на Лукач за тоталността. Якоби вижда обръщането към подходи от психоанализата като резултат от търсенето на нови теоретични основания за практика, мотивирано от разочарованието на много леви интелектуалци от пасивността на работническите маси по време на революциите в края на Първата световна война и от липсата на съпротива срещу десните тоталитарни режими в навечерието на Втората световна война[25].

Така ако в „История и класово съзнание" Лукач прави строга демаркация между класовото и психологическото съзнание, то след Втората световна война много значими автори в рамките на Франкфуртската школа започват усилено да теоретизират именно областта на психологическото съзнание. Това се развива например във възгледа на Адорно, че менталният опит трябва да си взаимодейства с теорията. С понятието на Маркузе за ероса и т.н. В някакъв смисъл политическите критики на Гортер, които маркирах вече и които отразяват една вярна и валидна за западноевропейското общество по това време нагласа, започват да намират отражение във философската теория на западните марксисти след Втората световна война.

Стига се и дотам, че влиянието на Хегел започва чувствително да отслабва. Във Франция Льофевр изпитва силно влияние от Хайдегер, а Алтюсер прави синтез между Спиноза и Маркс, напълно отхвърляйки Хегеловата философия като релевантна за вникването в същността на Марксовата теория и за актуализирането ѝ. И ако все пак Кожев популяризира Хегеловата философия, то тя навлиза в сферата на екзистенциалистките интерпретации на Маркс. Появяват се понятия като „конюнктура" при Алтюсер, „дискурс" при Фуко, Льофевр се интересува от всекидневното, а не от историческото съзнание, и така нататък.

Това, което обаче е съществено в този момент, е, че ако след Петия конгрес на Втория интернационал съветският марксизъм е станал „официален светоглед" и е изгубил революционните си функции, то със сигурност може да се каже нещо сходно и със зараждането на голямата тема за менталния опит в марксистката теория на Запад. Марксизмът е станал пасивно съзерцание, негативно ментално преживяване. И Лукач го казва по-специално за немската критическа теория в известното си изказване в увода от 1962 г. на „Към теория на романа":

„Решителна част от водещата немска интелигенция, включително Адорно, се е настанила в „Гранд хотел Бездна", който описах във връзка с моята критика на Шопенхауер като красив хотел, обзаведен с всеки комфорт, на ръба на бездна, на нищета, на абсурдност. И дневното съзерцание на бездната, между прекрасни порции от артистични развлечения, може само да повиши удоволствието от предлаганите изтънчени удоволствия."[26]

Впоследствие става ясно, че дори и в най-късните си работи Лукач не се обръща към проблема за менталния опит в чисто психологически смисъл. Той изследва онтологичните измерения на всекидневното съзнание.

***

От казаното дотук се вижда, че формирането и обособяването на западноевропейския и източноевропейския марксизъм е сложен процес, който в теоретическо отношение може да бъде интерпретиран чрез проблема за рецепцията на Хегеловата философия. Но разделението на „субективен" и „обективен" Хегел самò по себе си е погрешно и редукционистко. В някаква степен аз се опитах да маркирам някои ключови елементи от възгледите на Лукач, чрез които той успява да преодолее това разделение и които тепърва ще бъдат анализирани детайлно.

Как е възможно постигането на субект-обектно единство в рамките на разработването на една онтология на общественото битие? Очевидно е, че мобилизирането на потенциала на някои основни елементи от философията на Хегел е крайно необходим подход, за да не се изпадне в детерминизъм или в излишно психологизиране.

ЛИТЕРАТУРА

1 *Андерсон, Перри.* Размышления о западном марксизме. М., Интер-Верссо, 1991, с. 15–17.
2 Ibid., с. 19–20.
3 Ibid., с. 41.
4 Ibid., с. 49.
5 Ibid., с. 54.
6 *Jacoby, R.* Dialectic of Defeat. Contours of Western Marxism. Cambridge, Cambridge University Press, 1981, p. 7.
7 Ibid., с. 7.
8 Ibid., с. 9.
9 Ibid., с. 38.
10 Ibid., с. 45.
11 Ibid., с. 39.
12 Ibid., с. 38.
13 Ibid., с. 53.
14 Ibid., с. 54.
15 Ibid., с. 53.
16 *Marcuse, Herbert.* Soviet Marxism. A Critical Analysis. New York: Columbia University Press, 1958, с. 31.
17 Ibid., с. 31.
18 *Хегел, Г. В. Фр*. Енциклопедия на философските науки. Т. 1. С., Лик, 1997, с. 381.
19 http://marxists.org/archive/lukacs/works/1962/stalin.htm
20 *Бухарин, Н. И.* Проблемы теории и практики социализма. М., Политиздат, 1989, с. 342.
21 Ibid., с. 345–346.
22 Ibid., с. 348–349.
23 *Гортер, Х.* Из „Отворено писмо до другаря Ленин“ (в: Автономизъм и марксизъм: от Парижката комуна до Световния социален форум). С., Anarres, 2013, с. 38.
24 *Freenberg, A.* Lukàcs, Marx and the Sources of Critical Theory. Rowman and Littlefield: Totowa, New Jersey, 1981, с. 87.
25 *Jacoby, R.* Dialectic of Defeat. Contours of Western Marxism. Cambridge, Cambridge University Press, 1981, с. 8.
26 *Lukacs, G.* The Theory of the Novel. Cambridge, MA: The MIT Press, 1971, с. 21.

СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯТА ПРЕД ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА НА ДИГИТАЛНОТО ОБЩЕСТВО

Христо Проданов

Христо Проданов *– доктор по политология, асистент в УНСС. Има десетки научни публикации в областта на политиката и влиянието на информационните технологии върху нея и върху обществото. През 2010 г. излиза и първият му научен труд под заглавие „Дигиталната политика".*

1. Неолибералният капитализъм и кризата на левицата

Днес сме свидетели на земетръсен и разместващ из основи пластовете на политико-икономическата система преход от трета към четвърта индустриална революция, свързан с тежка криза на монополярния свят и на глобализирания неолиберален капитализъм. Той води до натрупване една върху друга на дълга поредица от кризи, които предполагат гигантска имплозия със сериозни последици. Това създава нови предизвикателства пред системните социалдемократически партии, които и без това претърпяха сериозни изпитания по време на Третата индустриална революция и възхода на този капитализъм, който доведе до отслабване на социалната държава. Кризата на капитализма и новата индустриална революция са свързани с мащабни трансформации на отношенията между труда и капитала, с гигантска концентрация на световното богатство в ръцете на едно нищожно малцинство за сметка на всички останали. Наблюдават се сериозни трусове в утвърдената след годините на Студената война система на международните отношения, изместване на баланса на силите, огромни емигрантски потоци, разпад на старите и поява на нови обществено-икономически отношения и класи. Средната класа е в състояние на полуразпад и е подложена на все по-засилен натиск, а неравенствата, различията в заплащането и безработицата от началото на световната финансово-икономическа криза до днес почти навсякъде растат с безпрецедентни темпове. Структурата на труда се променя, като между 1970 и 2012 г. само в страни-

те, членки на ОССЕ, делът на услугите във формирането на БВП е нараснал от 53 на 71% с продължаващи тенденции към растеж. Видно е, че с развитието на технологиите вървим и към промяна в съотношението между труда и капитала, в начините на производство и преразпределение на благата, в появата на нови и отмирането на стари работни места. Една от основните промени е намаляването на работещите във все по-внедряващия нови технологии и освобождаващ работна ръка производствен сектор и увеличаването на броя им в сектора на услугите.

Във виртуалното пространство се появяват нови бизнес модели, почти във всичките си измерения различни от предходните. Нов модел е например преминаването на работниците от работа на пълен работен ден и срещу определено заплащане към много по-гъвкави форми, често обаче създаващи несигурност. Гъвкавостта, възможностите за придобиване на нови умения, обучението през целия живот са необходими на всеки човек, за да може да реагира и да оцелява в една нова среда. Това, от една страна, поражда технологична безработица, а, от друга, води до резки промени в заплащането на трудноадаптивните групи в интерес на лесноадаптивните към новата социално-икономическа среда.

Парадоксално е, че в подобна ситуация на бързи промени на пазара на труда, на разпад на старите икономически отношения на проваления неолиберализъм, при появата на нови класи и на значими социално-икономически неравенства левите партии и особено социалдемократическата левица по света не растат, а напротив – все повече губят подкрепа. Причините за това състояние са няколко.

На *първо място*, социалдемократическата левица се превърна в част от неолибералната и капиталистическа световна система, в причина за нейната криза, а не във фактор за излизането от нея. В годините на възход на неолиберализма тя се отказа от борбата си срещу него и се превърна в негова интегрална част. Социалдемокрацията реши, че не може да му се противопостави и да спре неговото развитие, а борбата ѝ в най-добрия случай се ограничаваше до опитите за обяздването му, за да се стигне до разбирането, че интересите на капитала и на труда са идентични и могат да бъдат помирени. Така левицата по същество се превърна в част от неолибералната десница, разми и заличи онези граници, които формираха нейната идентичност. За известен период това имаше някои положителни страни, тъй като капитализмът произвеждаше нарастващи количества блага и доходи, създаде силно потребителска култура, която водеше до растеж и до сравнително справедливо преразпределение на материалните блага. В резултат на това в много страни беше изградена сравнително устойчива средна класа. С избухването на световната финансово-икономическа криза капитализмът показа грозното си лице. На улицата като безработни бяха изхвърлени огромни маси хора, социалните системи започнаха да буксуват, а социалните блага прогресивно да бъдат отнемани, за да бъде спасяван едрият корпоративен капитал. Това, от една страна, се отрази пагубно върху потреблението и растежа, правейки бедните все по-бедни, а, от друга – разшири още по-рязко разликите между имащото и организирано пренебрежимо малцинство, противопоставяйки го на огромното нямащо и неорганизирано мнозинство. Формира се огромна армия от бедни и безработни, срещу която застана една малка върхушка, която

концентрира в свои ръце материалните блага. Почти навсякъде в света демокрацията вече е превърната в олигархия, а изборите – в средство за смяна на един олигархичен кръг във властта с друг.

На *второ място,* глобализацията на капитала, сама по себе си продукт на развитието на транспортните и комуникационните технологии, отне от националната държава монопола върху контрола и преразпределението на материалните блага. Почти навсякъде държавната собственост беше сведена до минимум, а благата бяха съсредоточени в ръцете на шепа капиталисти. Това породи две сериозни противоречия. От една страна, капиталистите започнаха да изнасят чрез аутсорсинг производствата си към други държави, където могат да плащат по-ниски данъци и да наемат по-нископлатена работна ръка, вместо да произвеждат в собствените си страни. А, от друга страна, държавата беше лишена от собственост и от един сериозен източник на финансиране, който ѝ позволяваше да преразпределя повече към нуждаещите се. Държавата вече няма онзи монопол върху вътрешния си икономически живот, с който разполагаше в условията на социалната държава и който ѝ даваше възможност да преразпределя благата, така че да минимизира социалните неравенства.

На *трето място*, левицата не успя да обясни причините за кризата на капитализма. Тя позволи да бъде едновременно демонизирана като отговорния за тази криза фактор, (до)като паралелно с това и с половин уста прие налаганите от десницата политики на остеритет. Това се вижда добре на европейско ниво – и в Германия, където лявото и дясното управляват заедно. Левицата не успя, дори не се опита да оспори неолибералния и десен дискурс, според който виновни за кризата са левите партии и левицата по света, защото са трупали дългове и наливали пари в социалните системи. На обществата бе наложена политика на лечение на кризата на неолиберализма с още повече неолиберализъм, разпродажба на собственост с лозунгите за покриване на дефицитите и с крайна цел – изкупуване на цели държави от световния финансов капитал. Левицата не си направи труда да потърси отговорност от същия този едър финансов капитал, който поначало носи основната вина за кризата, а дори се превърна в негов закрилник. По никакъв начин не беше потърсена отговорност от международните финансови институции, раздавали необезпечени кредити и работили с кухи виртуални пари. Нещо повече, тръгна се към политики, чрез които държавите започнаха да наливат средства в банките и в международните финансови институции, за да ги спасяват, въпреки че те са причината за кризата. И за сметка на обикновените хора, които за пореден път бяха ритуално принесени в жертва на капитала.

На *четвърто място*, липсата на лява, адекватна и разбираема за хората алтернатива на случващото се, превръщането на левицата в част от неолибералния хор на капитализма, съчетано с все по-разширяващите се бедност, маргинализация, декласация, с тероризъм, с растящи бежански потоци, доведе до това, че днес хората не търсят решаването на породените от кризата на неолиберализма проблеми в левицата като естествен контрапункт на капитализма, а в крайната десница, в ксенофобията, омразата към различните, пришълците, мюсюлманите и пр. Десницата се оказа много по-реактивна и способна да отговори на новите предизвикателства с всички произтичащи от това рискове. Така партиите от

център-лявото пространство се изправиха пред сериозно предизвикателство, а традиционните за тях нискодоходни групи, съставляващи електоралната им база, бяха примамени от популистките, антиимиграционните и шовинистичните алтернативи.

2. Какво ще стане с трите основни ценности на социалдемокрацията?

Размишлявайки по тези въпроси, Тимиан Бусемер, Кристиан Крел и Хенинг Майер поставят в изданието „Социална Европа" на фондация „Фридрих Еберт" въпроса: какво ще стане със социалдемократическите ценности в дигиталното общество в условията на четвърта индустриална революция, където рязко се ускоряват потоците и потреблението на стоки и информация, а създаването на стойности се опира все по-малко на материални неща и все повече на информация, знание, доверие, образи [1]. Те отбелязват, че най-важните действия и транзакции, които някога са се реализирали в определено пространство, сега се преместват в дигиталната сфера. Това създава нова архитектура на властта, която се прехвърля към тези, които имат повече данни, най-добрите алгоритми и нови версии на компютри – като „Гугъл" и националните агенции за сигурност. Изследванията показват, че проявленията на личностните идентичности са различни в киберпространството и даже мозъчните функции се променят в него. Увеличават се благата, генерирани от икономиките, но намалява делът на тези, които се възползват от ускорения растеж.

Дигиталната революция отправя предизвикателства към *основните социалдемократически ценности – свобода, справедливост, солидарност,* предлагайки както нови възможности за реализацията им, така и нови ограничения. Ако вземем *свободата*, дигитализацията дава нови перспективи за самоорганизация и защита на интересите на всякакви общности, насърчава нови форми на социално участие. В същото време дава по-голяма свобода на едно силно малцинство и по-малка на слабите. Нарастващото количество данни, с които сме заливани, могат да бъдат анализирани адекватно от професионални предприемачи и използвани чрез сложни алгоритми, докато мнозинството от хората може да бъде предимно манипулирано чрез тях. Няколко големи транснационални компании от рода на „Амазон", „Фейсбук", „Гугъл" получават възможност да монополизират данните и да ги използват с цел печалба. Освен това държавите и компаниите получават възможност да събират всякаква информация за частния живот на индивидите, нарушавайки техните свободи. Това поставя пред социалдемократите предизвикателството как да запазят свободата на гражданите.

Подобни предизвикателства Бусемер, Крел и Майер откриват и по отношение на *втората основна ценност* на социалдемокрацията – *справедливостта,* в дигиталното общество, в което достъпът до интернет в нарастваща степен е предпоставка за успеха на човека. Но в същото време се появяват монополи, които действат на принципа „победителят взема всичко", и в резултат – традиционните индустриални отрасли са в упадък. Появяват се технологична безработица и технологично предизвикани неравенства, рязко засилващи съществуващите

вече разделения, което увеличава поляризацията на обществото и създава усещания за нарастваща несправедливост. Очакванията са в резултат на автоматизацията през следващите години все повече хора да губят работата си. Това изисква ускорена промяна на образователната политика на социалдемократите за подготовка на кадри с достатъчно креативни и аналитични способности, даващи им възможност да трансформират нарастващите количества данни и информация в знание. Изострят се проблемите за разпределението на благата и за социалната защита на труда.

Третата основна ценност на социалдемокрацията, към която дигиталното общество отправя предизвикателства, е *солидарността*. Реализацията ѝ се усложнява, защото дигиталното пространство и социалните мрежи водят до фрагментизация на обществото на множество различни групи. Деиндустриализацията намалява възможностите за солидарност на работническото движение, за неговата организация, води до дезинтеграция. В същото време финансовите елити не намират необходима връзка между социалното благополучие на гражданите и социалната държава, което предизвиква процеси на ерозия на социалните държави, такива каквито са формирани по време на втората индустриална революция. Доколкото може да се говори за солидарност в мрежата, тя е по-скоро в смисъла, който вкарва в това понятие Кевин Кели. Според него основното предимство на интернет е, че всеки може да публикува всичко и то да бъде достъпно напълно безплатно за всекиго. От сайтове за теглене на музика, през сайтове за филми и игри, до „Уикипедията", която е плод на доброволния и солидарен труд на всички хора. Всичко това отправя предизвикателства пред сега съществуващата социалдемокрация.

Възниква въпросът: за какъв модел на общество да се борят киберлевите? Неговият отговор би могъл да се търси в *два основни модела на промяна на обществено-икономическите отношения.* Първият е свързан с идеята за универсалния базов доход, а вторият – с дигиталния социализъм.

3. Намаляващият дял на труда и универсалният базов доход

Промените днес са безпрецедентни и протичат с много по-бързи темпове в сравнение с миналото, което поставя левицата в целия свят пред сериозни предизвикателства около осмислянето им и изработването на алтернативни на разпадащите се капиталистическа система, идеи и идеологии. Левите партии от XIX век насам са подчертавали, че са „партии на труда", но това, което наблюдаваме през последните години, е намаляване на дела на труда като двигател на икономическия растеж. Ако вземем такава технологически водеща страна в света като САЩ, откриваме, че там делът на работните заплати в създавания продукт пада устойчиво от 1980-те години насам и сега е на най-ниското си равнище от средата на XX век, когато американската статистика започва да следи този показател. Проучванията показват, че около половината от спада е резултат на това, че бизнесът заменя хора с компютри и компютърни програми. Затова през 1953 г. най-голямата компания в САЩ *AT&T* има стойност $267 милиарда при днешната стойност на долара и в нея работят 758 611 човека, а телекомуникационният ги-

гант „*Google*" струва $370 милиарда, но в него работят само около 55 000 човека, което е по-малко от една десета от работещите в *AT&T*. От 2000-та година насам броят на работните места в промишлеността е намалял с близо 5 млн., или с около 30%. Новооткритите работни места са в сферата на услугите и са по-нископлатени, поради което пада заплащането на завършилите висше образование – реалната работна заплата на наскоро дипломиралите се висшисти е намаляла със 7,7% от 2000-та година насам. Вярно е, че технологиите могат да създадат нови работни места, но те надали ще могат да компенсират загубените. 9 от 10 работещи днес упражняват професии и дейности, които не са съществували преди 100 години, но само 5% от новосъздадените работни места между 1993 и 2013 г. идват от високотехнологични сектори, свързани с информационно-комуникационните технологии. Новите индустрии изискват много по-малко хора [2]. При това тази тенденция ще се засилва. Очаква се около 50% от работните места в САЩ и във Великобритания през следващите 10–20 години да бъдат заети от роботи [3].

При това положение възниква въпросът – какво ще стане с капитализма, който, след разпада на съветския социализъм, бе разглеждан като единствената възможна най-добра социална система и така се създаде идеологическо пространство за развихряне на неолибералния капитализъм? В резултат на това броят на милиардерите в света нарасна от 198 през 1989 г. на 1826 през 2016 г., а социалното неравенство стигна невиждани размери. Изчезването на стотици милиони работни места рязко ще засили този процес. Вече има държави, в които за пренасяне на стоки се използват коли без шофьори. Ако вземем САЩ, ще видим, че там професионално като шофьори в момента работят около 3,5 млн. човека [4]. Какво ще стане с тях след пет години, ако те бъдат заменени с превозни средства, които не се нуждаят от хора, за да пренасят товари? Подобна съдба очаква множество други професии – от сервитьори през касиери до библиотекари. Всеки ще бъде изправен пред риска да остане безработен. Ще има милиони безработни, което означава бедност, бездомничество, престъпност, конфликти, протести, сблъсъци, революции.

Другият въпрос е – каква социална система трябва да се създаде, за да се избегне това? Два ще бъдат особено важните фактори за движението към тази система. Първият от тях ще бъде нарастването на неравенствата и на безработицата, които ще засилват социалните конфликти. Вторият ще бъде свързан с това, че ще нараства количеството богатство, произвеждано от обществото, но ще намалява количеството хора, които имат устойчиви доходи да го потребяват. Това ще изправи държавите пред задачата как да решат този проблем и това не може да стане без стимулиране на потреблението, за което пък ще трябва да се ликвидират офшорните зони и да се отиде към по-голямо данъчно облагане на капитала. Така можем да очакваме, че през следващите 25 години ще се върви към нова социално-икономическа система, в която голямата част от досегашния труд ще се осъществява от роботи и интелигентни системи, а богатството, което обществото генерира, ще бъде предостатъчно за съществуването и развитието на всички хора.

Един от реалистичните модели на такава система е свързан с идея, която съществува в определени свои версии още от 60-те години на XX век и се подкрепя не само от леви, а и от либерални икономисти от рода на Милтън Фридман. Това

е идеята за *универсален базов доход*, благодарение на който всеки човек да може да удовлетворява базисните си потребности на съществуване, независимо дали работи, или не. Базовият доход би могъл да стои в основата на възможностите за стимулиране на потреблението и за по-нататъшно развитие на пазарна система, основана на пазарни стимули.

4. Идеята на Кевин Кели за дигитален социализъм

Дигитализацията, нано- и биотехнологиите, роботизацията, изкуственият интелект днес променят и тепърва ще променят начините, по които живеем, работим, прекарваме свободното си време, комуникираме, възприемаме заобикалящия ни свят. В същото време политиката, институциите, държавата, установените парадигми се изменят твърде бавно, не отговарят и дори се съпротивляват на тези трансформации. Те все още са изградени по силата на онези принципи, върху които се градяха институциите на втората и третата индустриална революция, но съществуват в един все по-променящ се свят и в условия на все по-бързо разгръщане на технологиите на четвъртата индустриална революция.

Революцията в развитието на този тип технологии преобръща цели индустрии. Може да се окаже, че самата индустрия ще изчезне като фактор за производство и създаване на работни места в резултат на все по-бурното развитие на технологията на *3-D* принтерите, които навлизат все по-масово и вече могат да репликират почти всичко – от оловен войник до ракетен двигател. В същото време се върви към тенденция да се разрушават големите промишлени зони, да се изграждат високотехнологични центрове и да се концентрират технологични компании. По всичко изглежда, че икономиките и обществата, които внедрят по-бързо този тип технология, ще имат значими предимства пред онези, които ще останат на равнището на характерно за втората и третата индустриална революция производство. Все по-мощен растеж наблюдаваме и по отношение на т.нар. интернет на нещата, при който всички устройства са свързани, а за дома на бъдещето се предполага, че ще представлява една микрофабрика, която сама произвежда всичко необходимо и свързва всички уреди в единна мрежа. В политиката и в икономиката вертикалните отношения се заменят с хоризонтални. Това се наблюдава и в образованието, където се върви към мрежово и клъстърно образование. Покупко-продажбата на стоки намалява в полза на тяхното отдаване. Върви се от невъзобновяеми енергийни източници и централизирана енергетика към микроенергетика и сериозен растеж на възобновяемите енергийни източници, които един ден ще бъдат свързани подобно на интернет в мрежа, чрез която да се захранват цели държави и дори целият свят. Парите от реални стават виртуални, като все по-голяма популярност придобива валутата на мрежата в лицето на т.нар. бийткоини. „Лидери на промяната стават авангардните субобщества (клъстъри) на водещите икономики (условно – „силициеви/силиконови долини"), които се състоят от общество на бъдещето (неостаряващо, креативно, техноинтегрирано), икономика от нов тип (роботизирани производства, услуги, транспорт, старт-ъп икономика) и друг вид политика (пряка демокрация и данъци)" [5]. Всичко това води до все по-голямо разширяване на социалната про-

паст между технологично имащите и можещите, които ще трупат все по-голямо богатство за сметка на технологично нямащите и неможещите, които ще бъдат изхвърлени от пазара на труда, защото техните умения вече няма да са нужни в икономиката на четвъртата индустриална революция.

В новите условия започва да става популярно схващането за появата на един нов тип социализъм – „дигитален социализъм", „киберсоциализъм", „информационен социализъм". Той е свързан най-общо с идеята, че социалните проблеми могат да бъдат решавани с помощта на новите дигитални информационни технологии. Тя е обстойно развита в бестселъра на Кевин Кели „Новият социализъм: глобалното колективистично общество идва онлайн". Традиционният социализъм стъпва върху идеята, че средствата за производство трябва да бъдат в ръцете на държавата и да се регулират от нея, така че да бъде постигната възможно най-справедливата форма на разпределение на материалните блага в едно общество. Кели и неговите поддръжници обаче твърдят, че вместо държавата да притежава и да преразпределя благата, днес тези блага текат съвсем свободно и почти безплатно в интернет, достъпни са за всеки. Затова на мястото на централизирания държавен контрол трябва да бъде поставена много по-хоризонталната, егалитарна форма и иновативната икономика на интернет. Чрез нея могат да бъдат открити нови канали за преразпределение на идеи, ресурси и социални блага. Солидарността и егалитарните форми на тяхното разпространение са основните предимства на новите информационно-комуникационни технологии. За Кели интернет сам по себе си представлява пространство за един нов социализъм, различен от държавния, крепящ се не върху централизирани форми на контрол, а върху солидарността между потребителите в един такъв децентрализиран медиатор, какъвто е мрежата. Кели защитава тезата, че като пространство за производство и разпространение на различен тип блага интернет е еволюирал, така че увеличава автономията и независимостта на индивида и същевременно заобикаля бюрокрацията на държавата. Според него социалните мрежи позволяват на потребителите да качват и да свалят достъпна за всекиго информация на принципа на солидарността между тях. Така стоят нещата с „Уикипедия", където всеки потребител на доброволни начала качва информация, която може да бъде използвана от всеки друг. Типичен пример са и т.нар. крейглисти, представляващи сайтове, които предлагат всякакви стоки и услуги на доброволни начала на принципа, по който това прави „икономиката на споделянето". В тях всеки човек с компютър и интернет може да предлага под наем стоки, които не използва в момента, но които може да са от особена важност за някого другиго, като така увеличава стойността на стоката. „Оперирайки без държавно финансиране или контрол, свързвайки граждани директно с граждани, това почти напълно свободно пазарно пространство постига социални блага, способни да разклатят всеки правителствен или корпоративен контрол." Отпадат и много от ограниченията на физическия свят като пол, раса, възраст, образование. Според Кели „...вместо пари, равнопоставени производители на съдържание печелят статус, забавление, удовлетворение и опит" [6]. Факторите, влияещи на социалната мобилност в новия социализъм, не са благосъстояние и доход, те са заменени с образование и опит. А самите

потребители вече имат свободата да променят за себе си обстоятелствата, така че сами да се придвижат от една в друга социална страта [7].

Няколко са основните аргументи, които Кели привежда в потвърждение на своята теория за новия дигитален социализъм, свързвайки ги с класически за социализма идеи като:

(а) *Споделянето*, осъществявано чрез дълга поредица от сайтове, в които човек може да споделя всичко – от идеи, стоки, услуги, истории до снимки, книги, филми и така нататък.

(б) *Сътрудничеството*. В интернет всички създават и използват съдържанието заедно. Например един човек може да направи снимка, друг да направи колаж от нея, трети да направи картина, четвърти – албум, а пети – анимационен филм. Така сътрудничеството между много хора може да доведе до краен ефект, който сам човек не би могъл да постигне. Хората работят заедно за създаване на някакъв продукт в интернет, който впоследствие се разпространява напълно безплатно между потребителите в мрежата, какъвто е случаят с „Уикипедия". Според Кели онлайн сътрудничеството подкрепя комуналния стил на производство, като чрез него се заобикалят капиталистите, собствеността остава в ръцете на онези, които са я произвели, а в известен смисъл и на онези, които я потребяват в много от случаите безплатно.

(в) *Колективизмът*, който представлява краен резултат от споделянето и сътрудничеството между потребителите на мрежата. При това колективизъм не в класическия смисъл на думата, при който работниците колективно произвеждат нещо, за да бъде то собственост на капиталиста. А колективизъм, при който произведеното е собственост на потребителите, които са го произвели, и на онези, които го ползват, а не на някой голям играч [8].

Теорията на Кевин Кели за кибersоциализма, както всяка друга теория, среща и своите критици. Според повечето от тях Кели не отчита например, че интернет все пак е инструмент на глобалния и неолиберален капитализъм, и посочват характера на глобални компании с активи от стотици милиарди – като „Гугъл", „Епъл", „Майкрософт" или „Фейсбук"; а „дигиталното разделение" дори и днес оставя много хора извън мрежата и така предоставя предимства на едни за сметка на други. Не отчита, че огромните технологични неравенства водят след себе си все по-разширяващи се социални неравенства както на национално, така и на световно равнище, съответно до нарастващи миграционни потоци, че мрежата в голямата си част е съсредоточена в страните от капиталистическия център и в този смисъл дискурсът, пропагандата и дезинформацията в нея водят вместо до ограничаване на неолиберализма и възход на социализма до точно обратното. Огромната част от интернет сайтовете, включително и уж свързани със солидарността като *„YouTube"*, *„MySpace"* или „Фейсбук", всъщност представляват гигантски международни корпорации, чиято единствена цел е печалбата, при това печалба, свързана не със създаване на работни места и подобряване на социално-икономическото положение на хората, а произтичаща от възможността, която тези корпорации дават на хората да споделят помежду си. Самото производство на продукти и нови бизнес модели не е нищо повече от обичайната пазарна икономика. Схващанията на Кели не са някаква идеология в класическия смисъл на

думата, а набор от поведенски модели, техники и инструменти, които подпомагат споделянето и сътрудничеството между хората. Колаборативната интернет технология, за която говори Кели, всъщност води до това, че много хора произвеждат един продукт без ясно лице или субект. Интернет е в полза не на обикновения човек или на колектива, а на държавата и корпорациите, които вече знаят всичко за нас – какво правим в мрежата, какви сайтове посещаваме, с кого общуваме, събират безконтролно лични данни, заливат ни със спамове, регистрират ни, изучават ни, влияят върху нашето поведение.

5. Какво да се прави и защо киберлевите се провалиха?

Интернет и технологиите на четвъртата индустриална революция обаче сами по себе си могат да бъдат инструмент, а не концепция и идеология за развитие на лявото. Предполага се, че рано или късно подобна идеология ще бъде възприета от лявото, което поначало се появява и съществува като реакция на всяка от предходните индустриални революции и последвалите ги огромни социално-икономически трансформации в обществата, водещи от своя страна до значими социални разделения и растеж на социалните злини, до съсредоточаване на капитала в едно пренебрежимо малцинство за сметка на всички останали, до появата на нови и отмирането на стари класи, до възход на всякакви шовинистични идеологии, до мащабни социални конфликти, революции и войни. Това наблюдаваме и днес. Производственият сектор силно се стеснява, а растежът на ресора на услугите става все по-голям, милиони хора остават на улицата, все повече се разрастват технологичната безработица и разликите в заплащането, един нищожен процент съсредоточава основната част от световното богатство в ущърб на цялото човечество. Характерната за предишните индустриални революции класа на пролетариата днес се заменя от класата на прекариата. В цял свят се наблюдава засилване на ксенофобията, която дава лесни и популистки обяснения за тежкото положение на хората. Световната политико-икономическа система е в положение на разпад, наблюдаваме рязко нарастване на световните конфликти. Според едни изследователи сме на прага на Трета световна война, а според други тя вече е започнала и е само въпрос на време да стане гореща. Същевременно средната класа е пред разпад под натиска на замразените заплати и постоянния страх от загуба на работни места.

Все повече хора по света поставят под въпрос способността на демокрацията да решава техните проблеми, да се допитва до тях, питат се дали всъщност тя не е превърната в олигархия, при която международният едър финансов капитал плаща политическите кампании и фактически той избира управленията в своя собствена полза, вместо както би трябвало да е при класическата демокрация – гражданите да избират управляващи, които да действат в техен интерес. Дори там, където все пак се запазват някакви форми на демократично управление, правителствата трудно могат да решават проблемите на своите граждани, тъй като дълга поредица от решения, които някога са зависели от националната държава, днес са делегирани към международни фактори. Така е при европейския проект, който днес е подложен на сериозен натиск и е в безпрецедентна криза.

Под въпрос е дори неговото оцеляване в резултат на подчинеността му спрямо финансовия капитал за сметка на хората, което става все по-видно. Той вече не е социален, а изцяло корпоративен. И въпреки това пазарният фундаментализъм на неолибералния модел продължава да властва в него, настройвайки все повече хора срещу себе си и създавайки условия за поява на радикални десни и леви проекти.

Съществен е и въпросът *как да се стигне до нов модел, отвъд сегашния неолиберален капитализъм.* С развитието на интернет от края на XX век се наблюдава своеобразен киберутопизъм, свръхакцентиращ на потенциала на дигиталната култура и медии да създадат нови форми на пряка демокрация, на публична дискусия и масова съпротива. Ентусиазмът за възможностите в това отношение постепенно отслабва и става ясно, че четвъртата индустриална революция и възходът на интернет не спряха неолибералния капитализъм, а дори подпомогнаха неолибералната глобализация. Имайки предвид това, Тед Уолфсън в своята книга „Дигиталният бунт: раждането на киберлевите" анализира възможностите, които дават новите дигитални технологии, новите инструменти за самоорганизация на левите сили за нови социални движения, като разглежда опита на техни версии като на Запатистите в Латинска Америка, „Окупирай Уолстрийт", а също и „Индимедия" – глобална мрежа от журналисти, появила се след антиглобалистките бунтове в Сиатъл през 1999 г., разпространяващи антиглобалистка и алтерглобалистка информация, борещи се за глобална справедливост. Използвайки новите медии и комуникационни технологии, те са дали възможност за промяна на пространствената и организационната тъкан на социалните движения. Това е довело до появата на т.нар. киберлеви като нещо различно от предходните протестни движения в три основни отношения: *първо*, стратегия на интензивна употреба на нови технологии; *второ*, децентрализирана и многостепенна мрежова структура; *трето*, приложение на локално, национално и глобално равнище на пряката, партиципаторна демокрация [9]. В същото време обаче Уолфсън показва, че въпреки големите надежди това да се превърне в нов етап, даващ възможност за постигане на целите на левицата, то не е довело до очакваните резултати. Той вижда четири основни причини за това: *първо*, липсата на лидерство, особено сред тези, които са най-потиснати и пострадали от капитализма; *второ*, детерминисткото разбиране и употреба на технологиите, според което те сами по себе си могат да доведат до решаване на проблемите; *трето*, неспособността да се вземат дългосрочни решения и да се изгражда дългосрочна организация на социалните движения; и *четвърто* – липсата на обща стратегия и програма за политическо обучение, което да изгради ярки и ангажирани лидери [10].

Всъщност факт е, че именно комуникационно-информационните технологии на третата индустриална революция станаха предпоставка за успешното развитие на глобализиран неолиберален капитализъм. В същото време с развитието на интернет се появиха очакванията и надеждата, че е възможно те да се използват от левите сили, които да се опрат на техните възможности за пряка демокрация и хоризонтални, мрежови отношения. Оказа се обаче, че наличието на мрежи не означава непременно равенство, че чрез „*Google*" може да се засилват монополи и да се концентрира власт, тъй като на практика гласът на

всеки отделен гражданин не се чува по един и същ начин. В интернет всеки потенциално може да бъде чут, но там, където говорят милиарди хора, това става все по-трудно и истински чувани са само някои от тях. Освен това различните хора имат различни равнища на експертиза, знание, професионализъм, авторитет, статус и за да има успешна организация, са необходими лидери, които да вдъхновяват останалите, да предлагат визии и стратегии. Иначе ще бъде във възход десният популизъм, което се наблюдава през последните години навсякъде по света. Започва да се говори дори, че новите технологии допринасят за атомизацията на обществото, че чрез социалните мрежи глобалните технологични и маркетингови корпорации ни правят много точен профил и ние сме продавани като единици, чието внимание трябва да бъде привлечено, за да станем потребители на съответни стоки и услуги [11].

Поради всичко това проблемът за начина на постигане на целите на левицата в условията на новите дигитални технологии продължава остро да стои на дневен ред. От една страна, факт е, че дигиталните технологии са използвани много активно и с успех от всякакви терористични групи, включително и от „Ислямска държава", която така привлича хиляди привърженици от целия свят, за да водят битка за нея. От друга страна, левите нямат достатъчно успех и очевидно освен новите форми на организация, предлагани от новите технологии, е нужно усилено да се търсят убедителни идейни алтернативи, които да увлекат след себе си колкото може повече хора за промени на съществуващата реалност.

Старите работнически и социалдемократически движения все още не могат да отговорят на тези предизвикателства. Днес те са твърде зависими и недостатъчно силни, за да поведат борбата за установяване на нов и по-справедлив ред. Съюзът между социалдемокрацията и неолиберализма трябва да бъде разтрогнат. Трябва да бъдат търсени нови съюзи между прогресивните сили по света, в които разнородни групи с често различни интереси да се обединят около общи цели и платформи. Да бъде създадена коалиция от нискодоходните и изключените групи, която да бъде достатъчно силна, за да застане начело на борбата в условията на новите предизвикателства. Световното социалистическо движение трябва да формулира адекватни на новите реалности парадигми, убедителен разказ, способен да увлече хората, който да отчита дигиталната и технологичната трансформация в днешните общества. Трябва да се търси механизъм за отслабване на противоречията между класите. Обратното би означавало сериозен риск от разпадни процеси, стихийни бунтове, нови световни войни, тероризъм или нова социална революция с всички произтичащи от нея последици.

По всичко личи, че в ситуация на подобни глобални социално-икономически и политически трансформации левите партии отново са изправени пред ясното историческо предизвикателство и дълг да намерят пътя, идеите и идеологията, които отново да ги превърнат във важен фактор на световната политическа сцена. Днес левицата отново е в търсене на нови политически и икономически концепции. Но за да може да намери своя път, първото и най-необходимо условие е да разтрогне брака си с неолиберализма, да излезе от позицията на защитник на

капитала, да слезе отново при социалните низини и да се върне към собствения си фундамент на защитник на слабите. Вместо, както е днес, да се умилква около силните на деня – олигарси, капиталисти и транснационални корпорации.

ЛИТЕРАТУРА

[1] *Bussemer, Thymian* and Christian Krell, Henning Meyer. Social Democratic Values in the Digital Society: Challenges of the Fourth Industrial Revolution. In: Social Europe, 2016, N 10.

[2] Вж. Derek Thompson. A World Without Work. In: The Atlantic, July/August 2015.

[3] *Smith, Chris*. Bank of England: 95 million jobs going to robots in the next ten to twenty years. In: http://bgr.com/2015/11/16/robots-replacing-human-jobs/, November 16, 2015.

[4] Вж. Zoltan Istvan. Will capitalism survive robot revolution? In: http://techcrunch.com/2016/03/29/will-capitalism-survive-the-robot-revolution/, March 29, 2016.

[5] *Кузнецов, Евгений*. Светът на технологичния диктат. Трите сценария за бъдещето. – В: Memoria de future, http://www.memoriabg.com/2016/04/03/svetut-na-tehnologichnia-diktat-trite-scenaria-za-budeshteto/, 3.IV.2016.

[6] *Kelly, Kevin*. Digital socialism. In: http://kk.org/thetechnium/digital-socialism/, 24 May, 2009.

[7] Digital socialism and the non-planners. In: http://www.designingbuildings.co.uk/wiki/Digital_socialism_and_the_non-planners, 20 November 2013.

[8] *Vodarevski, Vladimir*. Is the internet a new socialism or liberalism? In: Analise liberale. http://economie-analyses-actualites-opinions.over-blog.com/article-34957251.html, 16 August 2009.

[9] *Wolfson, Todd.* Digital rebellion: the birth of the Cyber Left. Urbana: University of Illinois Press, 2014, p.17.

[10] *Wolfson, Todd*. Digital rebellion: the birth of the Cyber Left. Urbana: University of Illinois Press, 2014, pp. 21–22.

[11] Вж. Eliane Glazer. Post-politics and the future of the left. In: Open Democracy, https://www.opendemocracy.net/ourkingdom/eliane-glaser/postpolitics-and-future-of-left , 9 July 2015.

Амедео Модиляни
Жан Ебютерн с голяма шапка, 1918

3 ГОДИНИ БЕЗ СТРАТЕГА

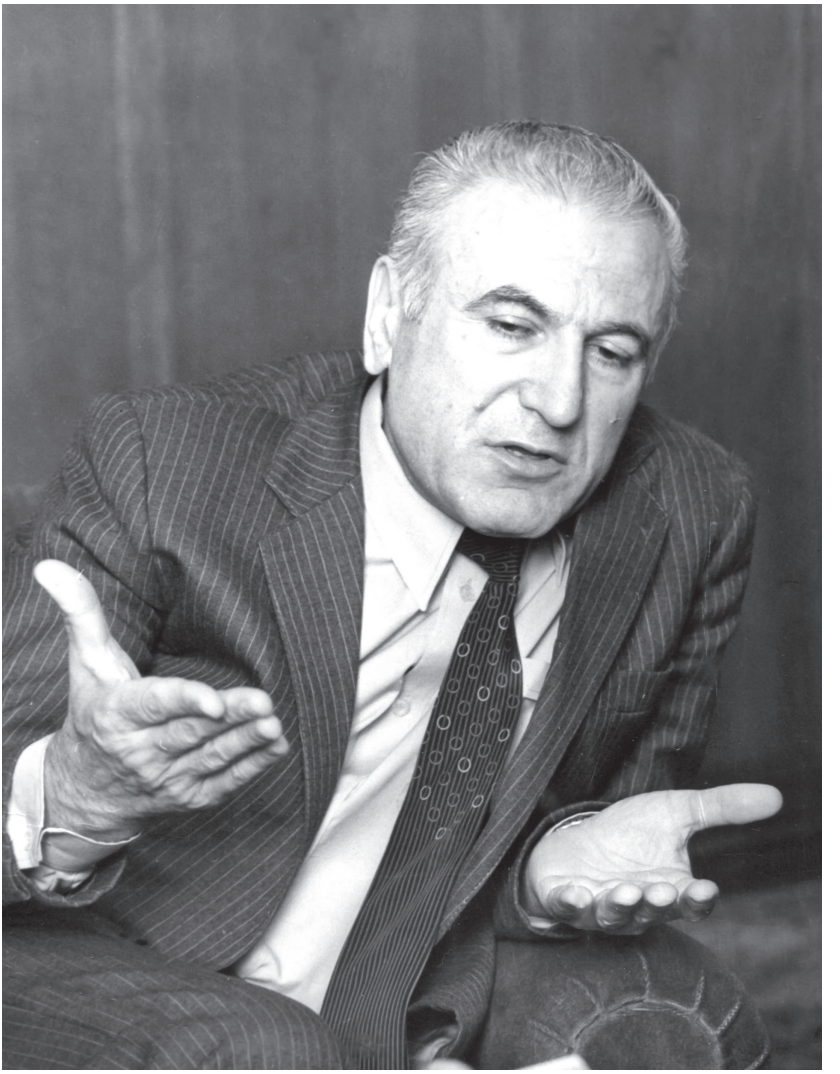

АЛЕКСАНДЪР ЛИЛОВ ЗА СВЕТА, ЕВРОПА, БАЛКАНИТЕ И БЪЛГАРИЯ*

Любен Петров

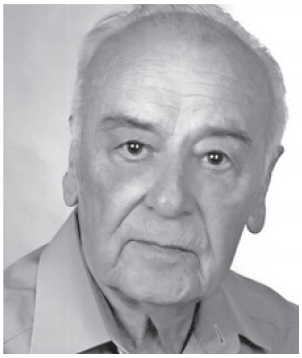

Любен Петров *– доктор по философия, старши научен сътрудник II степен. Работи в областта на международните отношения. Автор е на монографията „Нов" интернационализъм – критичен анализ" (1981), както и на редица публикации по проблемите на международното работническо и националноосвободително движение, на външната политика на България, на европейската и балканската сигурност. Участвал е в колективни монографии на ЦСИ по проблеми на Балканите. Бил е зам.-министър на външните работи и посланик.*

Александър Лилов е рядко явление в нашия обществено-политически и партиен живот – съчетание на ерудиран учен с разностранни интереси и професионален политик. По различни поводи за него е писано като за партиен ръководител, държавник, политик, стратег, интелектуалец, обществовед, изкуствовед. И с право – той е всичко това, но има и още нещо, за което малко е писано, а е неотменима личностна характеристика – неговите разбирания, възгледи, концепции по международни теми и проблеми: политически, научни, идеологически. В тях също има оригинални идеи, приносни разработки, някои вече издържали теста на практиката, други надничат прозорливо в бъдещето. В сянка остава и богатата му и разнообразна международна дейност – срещи и беседи с видни европейски политически и държавни дейци, участие в многобройни международни съвещания, конференции, симпозиуми. Заслужава си да се каже нещо и за това. Ще се опитам, но с уговорката, че не е по силите ми да обхвана голямото богатство от трудове и участия в международни прояви, а още по-малко да им дам оценката, която заслужават. По тази причина изложението ми ще е по-скоро фрагментарно.

Изследванията на Лилов и в областта на международната тематика не са на кабинетен учен, не са и самоцелни. Те са продукт на времето и събитията и отговор на потребностите на външнополитическата и идеологическата дейност на партията и държавата. Занимават го проблеми от световен, европейски и регионален характер – диалогът между държавите и между цивилиза-

* Любен Петров. За да не ги забравяме (Личности, с които съм имал честта да работя). С., 2015.

циите; проблемите на световния и на българския преход; зараждането и развитието на новото, слединдустриалното, информационното общество; еднополюсният и многополюсният световен ред; проблемите на социализма, по-специално крахът на „реалния социализъм", модернизацията на социализма и неговото бъдеще; комплексът от проблеми на Балканите; борбата за мир и сигурност в Европа и в света; НАТО, Европейският съюз, САЩ, Русия, Китай и много други. Изучаването на глобалното, европейското и балканското, техният анализ и оценка се преплитат и като правило се фокусират в националното като потребност на практическата политика. Тази обемна проблематика е разположена на повече от 2000 страници в теоретичната трилогия „Информационната епоха" („Цивилизациите", „Световният и българският преход", „Информационното(ите) общество(а)"). Някои от проблемите, по-специално балканските, са разработени и в ситуационните анализи, и в „Диалогът на цивилизациите", които хронологически предшестват трилогията.

По съдържание, обхват и мащабност на изследванията, по богатството на идеи, много от които новаторски, трилогията е събитие в нашия научен живот. Удивлява невероятният глад за знания, неустоимото желание да се прониква все по-дълбоко в развитието на неизученото бъдеще на човешкото общество.

„Теорията на политиката – пише Лилов в предговора на „Диалогът на цивилизациите" – е била неизменно в центъра на научната ми и на политическата ми кариера" (с. 15).

Теорията на политиката – в това е неговата сила. Той не е заемал държавен пост и не е бил ангажиран с практическото провеждане на външно- и вътрешнополитическа дейност на държавата. Но през всичкото време, когато е бил на ръководни места в партията, е участвал в осмислянето, разработката и формирането на външната политика и на партията, и на държавата. В отделни случаи е участвал в реализирането на партийната политика по линия на междупартийните контакти и отношения.

Лилов разработва българската външна политика на базата на научен анализ на глобалните тенденции и проблеми в световното развитие, в светлината на геополитическите интереси на глобалните фактори, на тяхната роля и влияние на Балканите. На този широк екран проектира мястото на България на Балканите, в Европа, в Евразия и в глобалното пространство. Този подход поставя политиката на България в отношение и взаимодействие с политиката на регионални, европейски, евразийски и глобални сили и я прави субект в голямата политика. Лилов я показва в нейния натюрел, такава, каквато е – без грим, със слабости и грешки, но и с възможности и перспективи. Неговият стремеж е да намери верния път на България, който да ѝ осигури подобаващо място и роля в динамично променящия се свят. И най-подходящия начин за постигане на тази цел той вижда в политическия диалог.

Диалогът

Още в годините на разведряването в международните отношения и на последвалите пристъпи на Студената война неговото внимание се насочва към проблемите на диалога между Изтока и Запада. В двете книги: „Европа: да бъде или да не бъде"

(1985 г.) и „Европа: диалог и сътрудничество" (1988 г.), публикувани от Института за съвременни социални теории (ИССТ), темата за диалога минава като червена нишка и е един от най-важните изводи. Особено подробно и с убедителни политически и идеологически разсъждения тя е обоснована в неговите статии: „Европа пред опасността от термоядрена война" и „Източна и Западна Европа: да се научим да живеем заедно". Той вярва, че „Диалогът и сътрудничеството между Изтока и Запада днес са възможни (и необходими) ... за разумното решаване на нововъзникналите проблеми на съвременното човечество..."; „Необходим е диалог, честен и равноправен диалог между САЩ и СССР, между всички европейски държави и в света, а не словесна демагогия за диалога"; „Няма проблеми, които да не могат да се решат по пътя на преговорите." Това са само някои от ключовите моменти в разбирането му, още през ония години, за мястото и ролята на диалога в международните отношения. Те и днес звучат като аксиома. По натура и по мисловна нагласа той е човек на диалога, чужд на конфронтацията. И езикът му е диалогичен, различен от използвания тогава от идеологическите работници класово-партиен език, чужд е на „епитетния лексикон". Диалогът и сътрудничеството стават стил в неговата политическа дейност и в по-сетнешните му теоретични изследвания. За него „европейският диалог и сътрудничество е обширна и сложна тема", която трябва да се изучава и развива, да се разработва нейната методология, диалектиката между двустранното и многостранното сътрудничество, междурегионалното, континенталното и глобалното и т.н. Той продължава да работи в тази насока и фундаменталният му труд „Диалогът на цивилизациите" представлява венец на неговата изследователска работа по тази „обширна и сложна тема".

Както показва и самото заглавие, Лилов, за разлика от автора на „Сблъсъкът на цивилизациите" Самюел Хънтингтън, вижда във взаимоотношенията на цивилизациите не само различия, конфликти и сблъсъци (и това го има), но и широко поле за разбирателство и сътрудничество, за взаимно влияние и стига до противоположния извод – че е необходимо и възможно да има диалог между тях като условие за оцеляване на човечеството. С богата емпирическа аргументация диалогът е представен като парадигма на многополюсната световна политика още през първата половина на XXI век с неговото обогатено съдържание: „Понятието „диалог на цивилизациите" разширява досегашното съдържание на понятието „политически диалог" до всички форми на мирните контакти и взаимодействия между държавите и цивилизациите и получава висш израз в тяхното сътрудничество... Идеалното съдържание на политическия диалог се въплъщава в мирното взаимодействие и сътрудничество между държавите и цивилизациите" („Цивилизациите", с. 375). Лилов оценява труда на С. Хънтингтън като „нова визия за света, за световния ред в международните отношения след Студената война и двуполюсния модел". Мисля, че няма да сгреша, ако кажа, че той беше единственият учен у нас по онова време (средата на 90-те години), който се отнесе по такъв креативен начин към „талантливата книга" на американския автор. Интересно би било да се узнае мнението на С. Хънтингтън за визията на Лилов по неговия труд. За съжаление „Диалогът на цивилизациите" още не е преведена на английски език.

Като политически деец Лилов се придържа и в практиката си към своето кредо за важността и необходимостта от диалог. Характерно в това отношение е учас-

тието му в преговорите с представители на СЮК през 1976 г. Това не е негов избор, а възложена му задача. По време на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа (Хелзинки, 1975 г.) между Тодор Живков и Йосиф Броз Тито е постигната принципна договореност за официална българо-югославска среща на най-високо равнище. За нейната подготовка се създава Смесена българо-югославска работна група по състоянието и по-нататъшното развитие на българо-югославските отношения, която провежда своите заседания в София от 22 до 27 септември 1976 г. Ръководител на българската делегация е Лилов, тогава член на Политбюро и секретар на ЦК на БКП. Неговото ръководно участие в тази група е знаково. Първо, задачата е изключително отговорна, обсъжданите въпроси – сложни и заплетени, намирането на решения, които да направят успешна срещата на най-високо равнище и да се отстои българският национален интерес, граничи почти с невъзможното. Второ, партията е направила преди това преоценка на своята политика по „македонския въпрос". На Лилов се пада задачата да я обоснове и защити пред югославската делегация. Това изисква висока политическа зрялост, многостранна компетентност (по историята на въпросите, по позициите на партньора, по съществуващите реалности у нас и в Македония) и не на последно място силна памет и здрави нерви. У Лилов всичко това е налице. Убеден съм: измежду тогавашните членове на Политбюро нямаше друг, който можеше да проведе тези преговори, и то с успешен край. Резултатите от разговорите в работната група бяха положително оценени от ръководствата на двете партии. А след време югославският посланик у нас Радован Урошев предава на Лилов покана от Тито за почивка в Югославия, а устно го уведомява, че Тито е впечатлен от преговорите и иска да се срещне с него за официални разговори. Нашето партийно ръководство осуетява посещението.

За тези преговори са характерни някои особености от гледна точка на въпроса, който ни занимава. Преди всичко – откритото и откровено поставяне на всички проблеми и от двете делегации, включително и нелицеприятните. Становищата се излагат в доста категоричен вид, но коректно, спокойно. Това е равноправен диалог, който води към сътрудничество, независимо от скромните резултати. Впечатлява умението на Лилов да води диалог – с аргументи, с типичното за него основно познаване на проблемите, с уважително отношение към позициите на другия и търсене на взаимноприемлива основа за решаване на въпросите без отстъпление от принципните позиции. И още, във втората част на преговорите, след изложенията на предварително подготвените становища, се стига до непосредствена импровизирана размяна на мнения, до „мислене на глас". Лилов приветства този нов момент в диалога като ценно допълнение за по-доброто разбиране на някои аспекти и нюанси на позициите на преговарящите. Към това бих добавил – импровизираният диалог разкрива и интелектуалния капацитет на участниците.

Малко известно е, че Лилов защитава българската позиция по македонския въпрос в дискусии със съветски академични среди, които тогава се придържаха към македонистките концепции на югославски научни и политически кръгове. Заслужава особено да се отбележи, че отстояваната от Лилов българска позиция по този щекотлив проблем в двустранните отношения не беше последвана от недоволство и обвинения от съветска страна в национализъм, както се случи с други отговорни наши политически дейци.

В международната политико-практическа дейност на Лилов през този период се вписва и изпълнението на още една отговорна задача. На своя януарски (1982 г.) пленум ЦК на Италианската комунистическа партия обсъди жизненоважни въпроси: за мира и войната, за ролята на Съветския съюз и на реалния социализъм в борбата за мир, разоръжаване, разведряване и социален прогрес, за пътищата към социализма в развитите капиталистически страни и др. В приетите документи се стига до изводи като: отричане на реалния социализъм и на неговата двигателна сила в революционния процес, „тласъци към социализма" занапред щяла да дава предимно борбата в развитите капиталистически страни в Западна Европа, налагало се да се върви по „нов", „трети път" към социализма, за изостряне на международната обстановка носели еднаква отговорност НАТО и Варшавският договор и други подобни.

Политбюро възлага на Лилов да отговори от името на БКП. И той прави това в статията „Погрешен анализ – неправилни изводи", публикувана като редакционна в „Работническо дело" на 18 февруари 1982 г. Отзивът на италианските комунисти е неочаквано мек, за разлика от реакцията им към подобни критични материали на други комунистически партии в социалистически страни. Не защото Лилов беше отстъпил от принципната партийна позиция (той не беше и никога не е бил дисидент, не е провеждал различна политическа линия), а защото отговорът тежеше със силни аргументи, с убедителни теоретически постановки, с признанието, че реалният социализъм, такъв, какъвто е, още не е направил всичко, което се съдържа в неговите крайни цели и идеали, но и това, което вече е направено, е крупно, историческо завоевание на човечеството; и не се използваше менторски език (за разлика от езика на италианските комунисти).

Но имаше и друго. Лилов си даваше сметка, че води диалог с най-голямата и авторитетна комунистическа партия в капиталистическите страни, партията на Палмиро Толиати. Отнасяше се с разбиране към усилията на италианските ръководители да търсят нови пътища и възможности за изграждане на широки класови и политически съюзи. Не приемаше подхода им – отстъплението от принципни позиции на теорията и особено разграничаването от социалистическите страни и дори зачертаването им.

От началото на 80-те години в Полша се създава остра политическа криза.

През декември 1981 г. е въведено военно положение. Тези събития предизвикват безпокойство сред всички искрени привърженици на социализма, активизират се и външните реакционни сили. На опасност е изложена съдбата на социализма в страната.

БКП имаше ясна и недвусмислена оценка за положението в Полша – за допуснатите грешки и отклонения в изграждането на социализма, довели до деформации в развитието на полското общество, за активното им използване от антисоциалистическите и контрареволюционни сили вътре и вън от страната. И подобно на другите страни от социалистическата общност изразяваше солидарност и подкрепа на полската партия. По поръчение на Политбюро работна група под ръководството на Лилов анализира ситуацията в страната, причините за кризата, действията на враждебните на социализма сили. В продължение на половин година (от 31 май до 31 декември 1981 г.) на страниците на в. „Работническо дело" са публикувани

шест големи аналитични статии под псевдонима Иван Петров. Заглавията говорят за съдържанието им: „Против подценяване на заплахата за социализма в Полша", „Необходимо е реално настъпление срещу антисоциалистическите сили и действия", „Полша: истинското лице на антикомунизма", „Без ръководната роля на марксистко-ленинска партия няма социализъм", „Не! – на опита за износ на контрареволюцията", „Необходима и законна мярка". След промените в Полша през 1989 г. станаха публично достояние замислите и действията на антисоциалистическите сили в страната и подкрепата – материална и със съвети, която са получавали от Запада и от Ватикана. Фактите подкрепят изцяло оценките на Лилов в шестте статии, чийто автор е. Полските ръководители още навремето са разбрали кой стои зад псевдонима Иван Петров, но отношението към Лилов е било доброжелателно. На своя IX пленум (юли 1981 г.) ръководството на ПОРП изказва благодарността си на социалистическите страни за проявената загриженост и солидарност.

Международната дейност на партията и по-конкретно проблемите на международното комунистическо движение не бяха ресор на Лилов, но изпълнението и на тази задача показа, че до който и проблем да се докосне, той го изучава всестранно, основно, от корен. И не само това – стига до изводи, идеи, предложения, които разчупват стереотипи, повишават коефициента на полезно действие на партията.

По изминатия дълъг житейски и професионален път Лилов се среща с много интересни личности – политици и учени. Като политически деец беседва с именити политици като Вили Бранд, Андреас Папандреу, Алвару Кунял, Сантяго Карильо, Юрий Андропов, Андрей Громико, Михаил Горбачов, Янош Кадар и др. При посещенията си в Китай през последните години води разговори с отговорни политици и научни работници. В СР Виетнам е приет от президента Чан Дък Льонг. Като ръководител на ИССТ установява трайни връзки и тясно сътрудничество със световноизвестни съветски учени – академиците Евгений Примаков, Георгий Арбатов, Виктор Афанасиев, Олег Богомолов, Никита Мойсеев.

Ежегодните съвещания по идеологически и международни проблеми го свързват с неговите колеги от централните комитети в страните от социалистическата общност. Тези съвещания бяха форма на диалог между единомишленици. Водеха се дискусии по оценката на ситуацията както в света, така и в социалистическите страни. Изказванията на Лилов, по мнение на негови колеги от другите партии, са се отличавали с мащабно виждане, проблемност, дълбочина. На една от тези срещи той предлага да не се придържаме към утвърдения в нашите страни тезис за пропаганда само на успехите на социализма, да се премине към създаване на един по-реалистичен образ на социализма – решаваме проблеми, но имаме трудности и слабости.

При едно посещение в Съветския съюз още като член на Политбюро и втори човек в партията за Лилов е изготвена програма от домакините за срещи и разговори с редица членове на Политбюро на ЦК на КПСС – Шчербицки (Украйна), Романов (Ленинград), Гришин (Москва), Черненко. Това прави впечатление на Живков – оценява го като повишен интерес към особата на Лилов. През май 1990 г. Лилов посещава Москва по покана на М. С. Горбачов. Посрещнат е много сърдечно, разговорите – откровени: по въпросите на перестройката в СССР, за положението в България, за проблемите, задачите и т.н. Организират събрание

със сътрудниците на двата международни отдела на ЦК, на което Лилов говори на тема „Как виждаме проблемите на социализма". В книгата си „Живот и реформи" Горбачов пише за него: „Аз го познавах като човек с широк кръгозор, способен за самостоятелни съждения и постъпки. Неслучайно Живков го извади от ръководството на партията през 1983 г." (т. 2, с. 376).

Първата среща на Лилов с Вили Бранд като гост на ЦК на БКП е в София. Придружава го из страната. Водят дълги разговори. В резултат – покана от Бранд да му гостува в Германия. Не става. През 1990 г. Лилов се среща с Бранд в Германия. Дълги разговори – накъде ще тръгне България. Бранд предлага БСП да се включи в социалдемократическото движение. Лилов: ние имаме натрупан опит и като социалдемократи, и като комунисти. Ще търсим път отвъд болшевизма и социалдемократическата ориентация.

С гръцките политици и държавници установява тесни, дори приятелски отношения – с Папандреу, Караманлис, Мицотакис, Ралис. С Папандреу разговарят откровено по европейските проблеми, по двустранните отношения, включително за водите на р. Места.

Интересът и вниманието на европейски, съветски и балкански личности към Лилов не радват Живков. Това е една от причините за отстраняването му от партийното ръководство. Другата беше вътрешна – в средния ешелон на партията бе навлязло ново поколение партийни секретари, от поколението на Лилов, сред които той се ползваше с уважение и влияние. Това също безпокоеше Живков и той реши, че стоенето на Лилов в ръководството не е полезно и създава проблеми на партията. И го освободи. Не друг, а Живков пръв оцени качествата на Лилов и го издигна до член на Политбюро, направи го и втори човек. Но вместо да използва способностите му и контактите му с именити политици намери за по-добре да се освободи от него. Така впрочем постъпваше и с други способни кадри.

Ще маркирам само още едно събитие, в което Лилов, вече като председател на БСП, изигра решаваща роля – Националната кръгла маса в началото на 1990 г. Това беше сложен, труден и изключително отговорен диалог с всички политически партии тогава в България. Без неговото ръководно участие и обединяваща роля не би се стигнало до договореност за противопоставяне на заплахата от насилие, от кръвопролитие, за гарантиране на мирния преход. Тази договорена политика намери силен положителен отзвук навсякъде в чужбина.

Балканите

Балканите винаги са привличали като магнит вниманието на Лилов. Питал съм се защо? Навярно защото това е регион, в който България, макар и малка страна, може да играе важна, активна, а и самостоятелна роля. Показа го опитът през 60-те и 70-те години. А след промените от 1989 г. в страната, региона и Европа преосмислянето на ролята и интересите на България предполага творчески и практически търсения на конструктивни подходи и решения. Това е истинско предизвикателство за творческия интелект на Лилов. Потвърждение на тия мои съждения е казаното от самия него по-късно в „Диалогът на цивилизациите": „Нашата държава не може да има основна роля в световната политика, но може да има такава роля

на Балканите. Ние можем да бъдем носители на стабилност и ново геополитическо мислене в региона и основен фактор на реализацията на стратегията за нови европейски Балкани" (с. 742).

През 90-те години на Балканите станаха важни събития. Разпадът на СФРЮ зае централно място сред тях и сложи дълбок и траен отпечатък върху цялостния политически и идеологически ландшафт на полуострова. В традиционното присъствие на извънрегионалните сили също настъпиха съществени промени.

Новата ситуация с нейните нови проблеми стана обект на научни разработки от Центъра за стратегически изследвания (ЦСИ), създаден през декември 1991 г. с решение на 40-ия конгрес на БСП и оглавен от Александър Лилов. Това бяха балканските ситуационни анализи – относително нова област в българското политикознание. Те са свързани с името на Лилов. Защото началото на този вид анализи положи бившият Институт за съвременни социални теории по времето, когато негов директор стана Лилов (1983 г.). Първият ситуационен анализ на Балканите е изготвен през 1984 г., а през 90-те години ЦСИ публикува поредица от ситуационни анализи: „Балканите пред избор: мир или война, европеизация или ребалканизация" (1993 г.), „Балканските страни по пътя на промяната" (1993 г.), „Балканската сигурност – политически и военни проблеми" (1995 г.), „Необходима е нова политика между България и Република Македония" (1998 г.).

Балканската тема е предмет и на самостоятелно изследване на Лилов в труда „Диалогът на цивилизациите" (2004 г.). На нея е посветена цялата пета част „Балканите и България – в Обединена Европа и в мултицивилизационния свят". Присъства частично и в други раздели. На голямо панорамно табло са представени във взаимодействие глобални, европейски, регионални и национални фактори, които са определяли, определят и понастоящем балканската ситуация с проекция и в бъдещето. В този труд също има много нови идеи, нови постановки, по-задълбочени анализи на цялата балканска проблематика в сравнение с предишните ситуационни анализи – плод на вече натрупани знания и опит, както и на развитието на ситуацията на самите Балкани, в Европа и в света.

Ситуационните анализи се подготвят с участието на учени и специалисти в различни области. Организаторът и мозъкът на тези колективи е Лилов. Негов е изборът на темата, нейното структуриране, основните идеи в анализа, както и авторството на отделни теми. Той участва в обсъждането и редактирането на всеки материал. Обработката на материалите под негово ръководство става като в истинска научна лаборатория. Като участник в тази лаборатория са ме удивлявали умението му да формулира точно проблема, силната му логика и убедителните разсъждения, предлагането на вариантни решения и особено мотивирането на тезите не само с аргументи „за", но с и възможни „против".

В следващите редове ще изложа накратко само някои от основните идеи и постановки, чийто автор е Лилов. Правя това не просто за да ги регистрирам, а за да изтъкна тяхната научна стойност и прогностичната им валидност. Според използваната методика на изследванията оценките и прогнозите в тях имат валидност година, година и половина, максимум две. Как изглеждат те през далекогледа на изминалите двадесетина години?

Един постоянно действащ фактор на Балканите е извънбалканският – Великите сили. По време на Парижката мирна конференция през 1919 г. един френски журналист полушеговито, полусериозно беше нарекъл Балканите „път към ада, постлан с добрите намерения на Великите сили". Този ироничен афоризъм не е загубил и днес актуалност. Затова и в двата анализа „България пред избор..." и „Балканската сигурност..." характеристиката на балканската ситуация е направена през призмата на геополитическата ситуация. Неин автор е Лилов.

Най-важната промяна е краят на Студената война и на двуполюсния модел с неоднозначни последици – и позитивни, и негативни: начало на еднополюсния, но и поява на силуета на полицентричния модел като новото геополитическо лице на света; начало на тенденцията към европеизация като водеща на Балканите, но и продължаване на тенденцията към ребалканизация; засилване на присъствието и ролята на САЩ и намаляване на влиянието на западноевропейските държави и на Русия; разширяване на влиянието на НАТО и начало на процеса на присъединяване на балкански държави към него; начало на Черноморското икономическо сътрудничество; активизиране на национализма в балканските държави и използването му от извънбалканските сили; активизиране на исляма в региона. И по всички тия проблеми – мястото на България и на нейната политика: каква е и каква следва да бъде.

Промените са в движение и този процес продължава и днес. Забележителното в случая е, че бяха доловени още в зародиш, а тяхното развитие потвърди оценките и прогнозите за значението им на Балканите, включително и за балканската политика на България. Ще се ограничa с кратка характеристика на някои от тях, направена от Лилов.

В българското политологично пространство Лилов е измежду първите, които забелязват „силуета на бъдещия полицентричен модел на световната политика". (Този термин се използва тогава – 1995 г. – за многополюсния свят.) Той не се съмнява, че „светът през XXI в. няма да бъде *PAX AMERICANA*, нито пък друг модел на еднополюсно или двуполюсно господство" („Балканската сигурност...", с. 10). Бъдещето е на полицентричната геополитическа ситуация в света. Още тогава той посочва като основни центрове на тази ситуация: САЩ, Европейския съюз, Русия, Китай, Япония, Индия, Бразилия, ислямската констелация. По-късно в „Диалогът на цивилизациите" разработва темата за многополюсния свят като една от десетте мегатенденции в развитието на новата посткапиталистическа епоха, една от характеристиките на световния преход.

Преходът от еднополюсен към многополюсен свят, по определението на Лилов, е грандиозна обществена трансформация, която обхваща всички области – технологии, икономика, ценностна система, социална структура, управление, световен ред. В тази трансформация участват могъщи обществени сили, заложени са глобални интереси. Това ще бъде дълъг, сложен, труден исторически процес, изпълнен с противоречия, с различни предизвикателства. Той не предстои, този процес вече е започнал. Преди десетина години преходът към многополюсен свят беше в ранен етап на развитие. Днес той още не е кристализирал, но напредъкът е забележим, тенденцията към многополюсност се засилва. По-бързо от очакваното започва да се развива процесът на разпадане

на еднополюсното господство на САЩ. Това се признава и от видни американски политици и учени.

САЩ, Европейският съюз и Русия не просто оказват влияние върху балканските геополитически процеси, те оформят основните тенденции в тях. Присъствието и ролята на Съединените щати рязко нараснаха след края на Студената война и особено след тяхната решаваща роля в разрешаването на конфликтите в Босна и Херцеговина, в Косово и в Македония. Европа не можа да се справи с тези конфликти. Това не коригира европейската геополитическа ориентация на балканските държави, но засили ролята на САЩ в региона. Лилов оценява мисията на Америка на Балканите не от позицията на антиамериканизма (макар и да не отрича основателността на отделни елементи в нея), а като важен фактор за балканската сигурност. Въпросът според него не се свежда до това да се провежда проамериканска или антиамериканска политика на Балканите, а в това – да се включи „американският фактор" в решаването на балканските проблеми в интерес на балканските народи („Балканската сигурност...", с. 14). Но той констатира също, че американското влияние има една голяма стратегическа слабост, която определя като „ахилесова пета" – незначителната роля в икономическото, технологическото и социалното изграждане на балканските страни. От тази гледна точка то не може да издържи конкуренцията с европейското влияние – американското е временно, докато европейското има дългосрочен характер и простор за развитие.

Влиянието на Русия – силно в далечното и в близкото минало, намалява през 90-те години по обясними причини. Охладняват и балкано-руските отношения, включително и българо-руските. Но отслабените връзки съвсем не означават тяхното елиминиране. Те продължават да запазват своята жизненост и в светлината на европейската перспектива имат голямо бъдеще. Което се потвърждава през последните години. Лилов винаги е изтъквал, че добрите отношения с Русия не трябва да са за сметка на българо-американските и обратно. В неговите анализи има оценки, които рядко се срещат у български политици и коментатори. Подчертава например: „Особено важно значение има синхронизирането на интересите и действията на европейския и руския фактор на Балканите" („Балканската сигурност...", с. 13). Отива и по-нататък: Европейският съюз няма нито сериозно разработена стратегия, нито проявена досега готовност за такава дългосрочна европейско-руска стратегия. От друга страна, самата Русия оставя впечатление за все още недостатъчна определеност в това отношение. Тя също не е демонстрирала нова визия и стратегия за руско-европейски отношения. В някои среди на руския политически елит и на руската геополитическа мисъл се усеща по-силно духът на стереотипите от миналото, отколкото новите реалности и предизвикателства. Не става дума за противопоставяне между руско-европейската и руско-американската политика. Едната не следва да пречи на другата. Европа и Русия или ще оползотворят заедно необятния потенциал на взаимното сътрудничество, или ще станат поотделно второстепенни световни сили.

Отношението към НАТО е изразено с различни формулировки, но с еднакъв смислов пълнеж в „Балканската сигурност...", в партийната програма от 1994 г. и в „Диалогът...". В програмата е записано: „От гледна точка и на европейската, и на

нашата сигурност най-благоприятно би било взаимодействието и евентуалното приобщаване на България към НАТО да са съпроводени с трансформирането на тази организация в универсална система за общоевропейска или глобална сигурност, която да дава възможност в нея да участват всички европейски държави, включително и Русия" (с. 68). В „Диалогът..." се изтъква, че НАТО се адаптира към междинния еднополюсен световен ред и едва ли ще има в сегашния си вид сериозно бъдеще в многополюсния мултицивилизационен свят. По всяка вероятност предстоят кардинални развития и трансформации в НАТО (вж. с. 721).

Двете основни тенденции на Балканите – към европеизация и към ребалканизация, очертани от Лилов през 1993 г., се оказаха трайни и с променливо развитие. Стремежът на балканските страни да се асоциират в Европейския съюз отговаря не само на техните интереси, но и на интересите на нова Европа. Изрично подчертава, че България е направила още след края на Студената война своя геополитически избор – интегриране в Европейския съюз. Той не се оспорва от никоя политическа партия. Общественото мнение също го одобрява. Но предупреждава: „На този процес трябва да се гледа с политически реализъм. Той не бива и не може изкуствено да се форсира. Но същевременно не могат да бъдат приети преценките, които съществуват сред различни кръгове в европейската политика, че интегрирането на Балканите ще трябва да се разглежда като късен и неблагоприятен етап в изграждането на нова Европа" („Балканите пред избор...", с. 10). Тази постановка е лайтмотив и в следващия анализ – „Балканската сигурност...": „В политиката на 12-те продължава все още да заема място традиционното им отношение към Балканите като към „периферия", „заден двор" на Европа. Те разглеждат в сравнително по-далечна перспектива приемането на балканските страни за пълноправни членове на Европейския съюз" (с. 12). Трябваше да избухне войната на НАТО срещу Сърбия за Косово през 1999 г., та Европейският съюз да преразгледа своята политика към Балканите, да признае нейната несъстоятелност, да предприеме и практически действия за коригирането ѝ. Това беше публично огласено от отговорни представители на Европейската комисия през 2004 г. – Крис Патън, еврокомисар по външните отношения, в реч пред Европарламента: „Постигането на мир и сигурност в този район ще означава не само мир и сигурност в „задния двор", но и в собствения ни двор. Европейският съюз може да изгради надеждна обща външна политика и сигурност само ако усилията му за стабилизиране на Балканите се увенчаят с успех." Хавиер Солана в изказване на 9 януари 2004 г. посочва, че в миналото Европейският съюз не е отговарял по адекватен начин на многобройните предизвикателства (на Балканите) и често отговорите му са били слаби и ненавременни. Да припомня и казаното от известната, но позабравена евродеятелка Катрин Лалюмиер: „...Не може да се изгради здрав европейски организъм, без да излекуваме болното сърце на Европа – Балканите."

Макар и със закъснение, тези оценки, признания и последвалите практически действия непосредствено след прекратяване на войната говорят за готовност да се преодолее традиционната политика и предубеденост към Балканите и да се утвърди убеждението, че Европа е толкова нужна на Балканите, колкото и Балканите са нужни на Европа. Далеч съм от мисълта, че те са били повлияни от идеите на Лилов, но са потвърждение на верността на анализа на процесите и събитията,

както и на прозорливостта на автора. Предубедеността към Балканите не е изчезнала – потвърждава го отношението на някои европейски държави към България и Румъния и днес. А след обявяване на независимо Косово Европейският съюз пак постави знака „стоп" на пътя на държавите от Западните Балкани към Европа.

Другата основна тенденция – към „ребалканизация" – получи тласък с разпадането на Федеративна Югославия. Появиха се нови четири държавно-политически субекта. Лилов сочи Косово като възможно ново огнище на балкански конфликти. Той обръща внимание на термина „косовизация" като нов аспект на малцинствените проблеми в бивша Югославия, а и в други балкански държави – „накърняват се правата и свободите на част от мажоритарната нация, която се превръща в „малцинство сред малцинството" („Балканите пред избор", с. 40). Косовизацията засегна най-напред самата Сърбия – доведе през 1999 г. до войната на НАТО, а по-късно и до независимо Косово. Ребалканизацията продължи с отделянето на Черна гора от Сърбия. Косовизацията застрашава Македония, Санджак и Войводина. Появиха се идеи и предложения на американски експерти и английски политици за прекрояване на сегашните граници на Балканите с отнемане и придаване на територии от една към друга държава, за да се създадат чисти по състав етнически държави – идеи, които откриват пътя към нова балканизация в съвременни условия. Лилов нарече това „безумие", „на Балканите това означава кръв". Преодоляването на балканизацията като балканска политика той вижда в интегрирането на Балканите в Европейския съюз. По-късно това свое виждане ще оформи в стратегия за „Нови Балкани".

В ситуационния анализ „Балканската сигурност..." Лилов лансира една нова своя идея – за по-голяма роля на Балканите при решаването на балканските проблеми в съответствие с интересите на балканските държави и народи на базата на общия регионален интерес. Общите интереси са очертани така: елиминиране на войната в региона, предотвратяване на екологичните опасности, интегриране в европейските структури, изграждане на модерна регионална инфраструктура, високо развитие на регионалното сътрудничество във всички области, което за разлика от миналото сега се насърчава и подкрепя и от извънрегионалните сили. Специално внимание е отделено на сигурността. Обоснована е неделимостта на националната и регионалната сигурност. „Без стабилни Балкани не може да се постигне национална сигурност за нито една отделна балканска държава" (с. 85). „Изходът е ... да се формира общобалканска стратегия за регионална сигурност" (пак там). Това предполага балканските държави и нации да се самоосъзнават като регионална общност, която е неделима част от европейската общност. С други думи, общият регионален интерес да заеме полагащото му се място в националната политика на всяка отделна балканска държава.

За Лилов е пределно ясно, че осъзнаването на регионалния интерес и реализирането на тази основа на нова политика на Балканите не е така лесно и просто, както да се напише. Независимо Косово показа, че въпреки всички положителни промени на Балканите те не са узрели да отстояват солидарно своите интереси пред Европа, да ѝ влияят при решаването на балкански проблеми. Това е така. Но той е убеден, че това е единственият начин те да играят нова роля в Европа и предлага възможни идеи и инициативи за практически

действия. Една от идеите („скъпа на сърцето ми" по негово признание) е създаването на елитен Балкански клуб на интелектуалците, който по примера на Римския клуб да дискутира на експертно и научно ниво балканските проблеми в условията на новите реалности, да подпомага формирането на нова балканска политика, както и за съхраняване и развитие на положителното и самородното в балканската култура, морал и ценности. Самият Лилов беше установил контакти с балкански интелектуалци. Идеята намери добър прием, но бе „похитена" от други и се реализира в друг формат.

Както тази, така и другите идеи за по-голяма роля на Балканите имаха своите скептици и противници. Те не намериха отзвук в официалното политическо пространство. Ще отбележа мимоходом, че балканските ситуационни анализи се подминаваха с мълчание от научната критика и от политическите наблюдатели. Което не пречеше на някои от тях да „приватизират" отделни идеи, анализи и оценки. Факт е обаче, че балканското двустранно и особено многостранното сътрудничество на базата на общи интереси се активизираха както никога досега. Това най-малкото е показател, че научните разработки в ситуационните анализи са отговаряли на назрели потребности на времето. Те очакват политиците, които ще ги разберат и ще ги реализират.

Наслагването на идеи за Балканите през 90-те години кристализира в стратегията „Нови Балкани", изложена в „Диалогът на цивилизациите". Нов момент в кръстопътната геополитическа характеристика на Балканите е разглеждането им тук като важен сегмент не само на Европа, но и на Евразия в новите ѝ граници – Централна (Средна) Азия, Кавказ, Балканите, и на разширението на Европейския съюз, включващо и Черно море като европейска зона. Това разширено геополитическо пространство повишава стратегическото значение на Балканите и на България, те стават транзитен коридор за пренос на руски и каспийски нефт и газ към Европа, пресечна точка на интересите на много европейски и азиатски държави. Това ги прави важно звено в Европа, повишава значението им като фактор на континента. И ако използвам думите на Лилов: „Балканите имат историческия шанс да станат зона на междуцивилизационния диалог и на двупосочно, от Европа към Азия и от Азия към Европа, междуцивилизационно сътрудничество" (с. 715).

„Нови Балкани" е стратегия за интегрирането на всички балкански държави в Европейския съюз. Една съдържателна, изпълнена с конкретен смисъл и с висока практическа стойност стратегия. Нейни основни елементи са следните:

– Пълна демократизация на балканските държави по европейските стандарти и право.

– Преодоляване на икономическата изостаналост и на бедността на региона.

– Слединдустриална модернизация, икономически и социален просперитет на балканските страни – с крайна цел изравняването им с другите европейски страни.

– Осигуряване на мир и стабилност в региона и превръщането му в носител на мир и стабилност в Обединена Европа. Съхраняване на националната и културната самобитност на балканските народи и на перспективата за тяхното развитие в многообразието на европейската култура.

– Укрепване и задълбочаване на европейската идентичност на балканските нации, общества и държави като самосъзнание, заедно с националното, и като самоопределяне на проевропейските им позиции при решаване на конкретни проблеми и конфликти.

Тази стратегия почива върху солиден фундамент – „проевропейски общобалкански геополитически консенсус, който се наблюдава за пръв път в балканската история" (с. 697). Нейната реализация е разчетена за след 2020 г., ако и Балканите, и Европа следват неотклонно интеграционния процес. Във визията на Лилов стратегията изисква политика на балкански диалог, добросъседство, открити балкански граници и широко балканско сътрудничество. И тук той отново се връща към своята идея за водещата роля на България на Балканите: „На тази нова балканска политика трябва да стане носител българската държава, защото няма страна на Балканите, с която България не би могла да има такава политика и такива отношения" (с. 743).

Последният ситуационен анализ на ЦСИ е за Македония – „Необходима е нова политика между България и Република Македония". Идеята е пак на Лилов. Подтикът – застоят по това време в отношенията между двете страни и стремежът да се излезе от статуквото. Подходът – прагматичен: на базата на трезва оценка, очистена от националистически и нихилистични налепи и от криворазбрания интернационализъм, да се изработи програма за разбирателство и сътрудничество в различните области. Резултатът – един стойностен документ, който стана предмет на обсъждане във Висшия съвет на БСП, беше публикуван в резюме във в. „Дума", внесе се за обсъждане в Народното събрание. Беше преведен на английски и изпратен на всички посолства на европейските държави и на САЩ в София. Впоследствие предложената програма започна да се осъществява, макар и не напълно застоят беше преодолян – премахната бе една от бариерите – езикът. Разбира се, проблемът беше назрял за решение. Разработката на Центъра му придаде ускорение, без, естествено, това да се признава.

За научната и политическата стойност на документа много допринесоха задълбочените проучвания на македонския въпрос, които Лилов беше направил още по времето на подготовката на срещата с югославската делегация през 70-те години. И тук нещата се назовават с истинските им имена: „Трябва да се подчертае, че сегашният блокаж на българо-македонските отношения е следствие от остарели и изчерпани политически стратегии и на двете държави. Това са стратегии на позиционната отбрана, преследващи в крайна сметка експанзионистични цели, въпреки че и двете държави ги отричат. България трудно се отлепва от далечното минало, Македония трудно прикрива претенциите си към своите съседи" (с. 43).

Ситуационният анализ за Македония е актуален и днес със своите оценки и прагматични предложения за разбирателство и сътрудничество.

От краткия преглед на оценките и прогнозите в анализите на процесите и събитията през 90-те години на Балканите има основание изводът, че срокът за тяхната прогностична валидност, според методиката, е надминат. Това не е недостатък на методиката, по-скоро се дължи на дълбокото научно проникване в същността на изследваните проблеми.

Социализмът

Темата за социализма е най-широко и всеобхватно изследвана от Лилов през изтеклите двадесет години. В нея се преплитат история, теория и политика на българския социализъм със силен акцент върху политиката. Осмислен е изминатият път – успехите, причините за краха, възможностите и пътищата за обновление и модернизация. Трезво, без лакировка, критично, но и без очерняне и отричане, с научна убеденост в неговото бъдеще. „Аз вярвам, че социализмът не е мъртъв, нито е мъртвороден. Той може да бъде обновен и модернизиран в съответствие с постиндустриалните реалности и предизвикателства" (сп. „Понеделник", 2006, бр. 5–6, с. 25).

И в този случай Лилов разглежда националното явление в контекста на съвременните глобални и европейски реалности. Подобно на Благоев счита социализма в България за част от европейския социализъм, но в новите условия на глобализацията отива и по-нататък – за част и от световната модернизация на социализма в информационната епоха, в която навлиза светът.

Какво ще бъде обществото в тази епоха – никой не може да определи. „Някакво странно ново общество" (Алвин Тофлър), слединдустриално, но не капитализъм. Нужен е исторически опит, който да даде материал за анализ. Такъв опит е заложен в Китай, във Виетнам. С това може да се обясни големият интерес на Лилов към опита и проблемите на модернизацията на социализма в Китай и във Виетнам. Но също и към Куба, Венецуела, към латиноамериканската лява вълна, към явлението алтерглобализация. Той кани дипломати от тия страни в ЦСИ, за да се осведоми „на живо" за ситуацията там. „Модернизацията на Китай е капитален принос в модернизацията на теорията и историческата практика на световния социализъм" (сп. „Понеделник", 2006, бр. 5–6, с. 27). Да се изучи този опит, да се анализира, да се почерпят поуки, без да се копира – това привлича Лилов (и не само него) към китайския експеримент, към реформите във Виетнам. Вглеждането в опита на първопроходците е полезно и необходимо. То е продиктувано и от стремежа да се намери вярната посока на българския преход, да се изработи и реализира стратегия за включване на България в протичащата европейска и световна трансформация.

Първите стъпки по този път са свързани с трансформацията на БСП в нова, модерна социалистическа партия. Усилията на Лилов по този голям проблем не се изчерпват с теоретически занимания и сравнителни анализи. За него това е борба със „старото", със закостенялото в БКП. Три жалона маркират тази борба: изработването и приемането на Манифеста за демократичен социализъм, на Платформата за преобразуване на БСП в модерна лява социалистическа партия и на програмата на партията „Нови времена, нова България, нова БСП".

Особено остра дискусия и борба се разгръща при обсъждането и приемането на Манифеста през декември 1989 г. Сам Лилов описва така дискусията: „В комисията по подготовка на конгреса бяха внесени два проекта: моят проект за Манифест и един друг проект за тактически промени. Сблъсъкът на двете визии беше много остър. Стигна се до момент на сериозно колебание в комисията дали да се тръгва по нов път и аз бях принуден да заявя, че съм готов да изтегля

проекта на Манифест за демократичен социализъм и сам да изляза от комисията, ако ръководството на партията не разбира необходимостта и няма воля да я поведе по пътя на нейното трансформиране в нова партия... Манифестът бе приет и внесен в XIV конгрес като стратегия за обновление на БКП" („Диалогът...", с. 488–489). Така започна трудният и дълъг процес на обновлението на партията, който продължава и днес.

Лилов отново влиза в ръководството на партията на 10 декември 1989 г. и е избран за председател на ВС на БСП на XIV конгрес през февруари 1990 г. През декември той подготвя проекта за Манифест и го внася за обсъждане в комисията по подготовката на конгреса. Възможно ли е една нова, трансформаторска партийна стратегия и политика да се създаде за две седмици? Проблемите за реформирането на социализма занимават Лилов още от началото на 80-те години, които бележат кризата на реалния социализъм. Във висшето ръководство на партията имаше дейци, които разбираха неблагоприятните процеси у нас и в другите социалистически страни, виждаха необходимостта от реформи, имаха и интелектуалния и моралния капацитет на реформатори. Но в ония години не можеха да отидат по-далеч от констатациите и оценките (вж. т. 3, с. 898). В някои кръгове на интелигенцията и обществото също се формираха разбирания и сили, които подготвяха промяната. Външните фактори – перестройката в СССР и влиянията от Запад – ставаха все по-силни. Лилов беше сред хората, които разбираха и осмисляха настъпващите изменения.

Следващата крачка бе „Платформата...", подготвена от Лилов и одобрена от 39-ия конгрес. Тук за първи път се използва терминът „модерна", който някои социалисти и до днес не могат на преглътнат.

Програмата на БСП бе другата голяма крачка към модернизацията на българския социализъм. Нейното изработване, обсъждане и приемане бяха съпроводени също с остри дискусии и борба. Лилов беше изучил и познаваше добре левия европейски програмен опит – социалистически, комунистически, социалдемократически. Програмата на БСП бе на равнището на най-доброто, което имаше тогава лява Европа. Някои идеи в нея са приносни. Тя е една от първите в европейското ляво пространство, които говорят за необходимостта от модернизация на левите партии и на социализма. Това е, казва Лилов, сериозен факт и той не може да бъде заобиколен.

Този „сериозен факт" има още едно измерение, което също „не може да бъде заобиколено". В онази сложна обстановка в страната въпросът за партията стоеше така: да бъде или да не бъде. Такъв въпрос не можеше да бъде решен без известна доза смелост и дръзновение. Лилов имаше ясна визия за опасността, пое риска, прояви мъжество и енергия и успя.

Във връзка с това заслужава да отбележа един разговор с д-р Петър Дертлиев, на който бях свидетел. Говорейки за БСП, той сподели следното (цитирам по памет). Пред Лилов след 1989 г. стоеше въпросът: да укрепва държавата или партията. Той избра второто. И вие, социалистите, трябва да сте му признателни за това. Такова признание от устата на видния социалдемократ звучи силно. Но то е и вярно, и не е вярно. Вярното е, че ако БСП се съхрани и днес е най-голямата партия в страната – масова, организирана, влиятелна, управляваща, това се дължи в най-голяма степен

на усилията на Лилов в ония първи години на демокрацията за нейното запазване, реформиране и модернизиране. В някои от страните в социалистическа Източна Европа комунистическите партии изчезнаха, а други се превърнаха в маргинали. Невярното е, че Лилов е противопоставял интересите на БСП на интересите на държавата. За него в тогавашните условия запазването, реформирането, модернизирането на БСП и реформирането и модернизирането на България са взаимносвързани. Но при отменен член 1 на Конституцията партията държава престана да съществува и той не можеше да действа по отношение на държавата така, както действаше в партията. И въпреки това с участието си в Националната кръгла маса и като депутат във Великото народно събрание внесе важен принос за запазване на гражданския и етническия мир, за осигуряване на мирния преход, за полагане на основите на демократичното устройство на държавата с изработването и приемането на новата конституция. Не по негова вина бяха пропуснати национални шансове: не се прие предложението на БСП да се изработи обща политика за национално помирение. Отхвърлянето му имаше ефекта на раково заболяване, което засегна много области на обществения организъм – разгоря се неконтролируема политическа конфронтация, корупцията прие широки размери, българският преход като цяло се превърна в катастрофа.

Лилов не е преставал да работи теоретически, политически и практически за обновяването и модернизирането на БСП. Това е станало като че ли пожизнена задача за него. През последните години усилията му в теоретическата област са свързани с предизвикателствата, които развитието на световния преход към информационното общество предявява към политическите партии – леви, десни, центристки. Методологически изходният пункт на разсъжденията е следният: „Информационното общество е нов тип общество, то се нуждае от нов тип партии, негови собствени, а не на друго, не от друго общество, и ще създаде нови информационни партии, представляващи новите страти, разрешаващи новите проблеми."

„Пътят към създаването на политическите партии на информационното общество преминава през модернизацията на сегашните партии – партиите на индустриалната епоха и на индустриалното общество" (т. 3, с. 816).

Като основополагащи промени в новите политически партии посочва (без претенции за изчерпателност):

– ясна представа за новите вътрешни и международни проблеми, които трябва да се решават в информационната епоха;

– идейно и програмно стратегическо обновление на политическите партии; необходими са нови идеи, нови стратегически цели, нови програми;

– нови политики на партиите;

– кадрово и лидерско обновление; необходими са нови големи политически лидери и политически фигури, които ще носят духа на епохата и ще играят изключителна роля в съвременното развитие;

– организационно обновление (вж. т. 3, с. 818–819).

Това е нов подход – поне за мен – към проблема за обновлението и модернизацията на политическите партии изобщо, на левите и на БСП специално. Досега модернизацията на БСП се разбираше ограничено като освобождаване от догматични постановки и идеологеми, от остарели модели и принципи.

Основавайки се на реалната перспектива за изграждане на слединдустриално общество в рамките на световния преход, Лилов счита, че европейската и световната левица е изправена пред историческата отговорност именно тя да моделира новото общество. И затова трябва да се обнови и модернизира, да стане нова „слединдустриална левица". В този контекст неговата оценка е, че левицата сякаш не е готова интелектуално и политически да се настрои на вълната на новата епоха (т. 3, с. 814–815).

Що се отнася до България и до БСП: България де факто не се е присъединила към извършващия се в наше време европейски и световен преход от индустриалната към информационната епоха и закъснява тревожно в това отношение (т. 3, с. 746). Изводът: нужна е решителна промяна, България се нуждае срочно от добре обмислена и работеща стратегия за информационно развитие.

Наистина историческа задача. Би следвало с нея да се заеме БСП. Това изисква по-нататъшната ѝ модернизация да съответства на изискванията на информационното общество. От тези позиции Лилов участва активно в дискусиите за модернизирането на БСП като член на комисията по подготовката на новата партийна програма. Неговата цел е да се изработи програма, която да очертае визията на БСП за развитието на България до 2020–2025 г., за да може именно БСП да положи началото на моделирането на информационното общество в България. А за това е необходимо да си осигури поне още един мандат в управлението на страната. Според него трябва да се изработи срочно нов модел на политика за ликвидиране на язви като бедността, неграмотността, липсата на здравни и социални грижи за всеки гражданин, предварително условие за което е осигуряването на висок икономически растеж. Разковничето за решаване на най-важните проблеми на прехода Лилов вижда в реалистичната лява политика, защото избирателят вече не вярва на партия с лява фразеология и дясна политика. Той не предлага да се спре или да се забави работата по новата програма, а да продължи дискусията с цел да се изгради българска лява политическа алтернатива за развитието през следващите двайсетина години. Голяма опасност пред БСП сега според него е одесняването в политиката да бъде последвано от одесняване в програмата.

* * *

Теоретическата и практическата дейност на Лилов е белязана с печата на новаторството. Не ми е възможно да изброя всички нови идеи в неговите изследвания и в практическата политика, но ще посоча някои от крупните: Манифеста за демократичен социализъм, Платформата за преобразуване на БСП в модерна лява социалистическа партия, програмата „Нови времена, нова България, нова БСП", стратегията „Нови Балкани"; диалогът, а не сблъсъкът на цивилизациите, Великата глобална революция, опитът да се създаде обща теория на цивилизацията.

На едно място в „Диалогът..." Лилов с основание откроява като една от оригиналните особености на българския социализъм теоретичната нагласа, традицията да се отделя първостепенно внимание на теорията и нейното развитие. И счита, че сме една от най-теоретичните партии в Европа. Вниманието, което той отделя на теорията в наше време, го прави продължител на тази традиция. Него-

вите трудове излъчват респектираща ерудиция и енциклопедичност. По своята научна стойност и новаторско богатство те не отстъпват на световноизвестни съвременни мислители в областта на обществознанието. Лилов изследва нови проблеми, навлиза в дебрите на неизследвани световни реалности, търси отговор на нови предизвикателства и е съвсем естествено някои негови визии, оценки, изводи да предизвикват дискусии. Но това не омаловажава неговия творчески труд.

Нашата партия има и друга традиция – да пренебрегва своите таланти, да не използва техните дарования. Нещо повече – да ги отрича, да ги отлъчва приживе. Срещал съм хора, които упрекват Лилов, че се занимава с теории и стратегии, а не се включва в практическата партийна работа. За БСП Лилов е полезен и ценен най-вече със своя интелект. Той има това, което други нямат, и с него работи за партията. Не се съмнявам, че с готовност би се заел с всякаква задача, която му бъде възложена, както го е правил и преди.

В трудовете на Лилов има много полезни идеи и разработки за успешна национална политика на България, независимо коя партия е на власт. За съжаление те не намират приложение в политиката на управляващите или защото не се познават, или защото не се разбират, или защото се пренебрегват, понеже са негови. Написаното от Лилов обаче остава и не е изключено след време хората да кажат за него същото, което той казва за севлиевския мъдрец д-р Атанас Москов: „Днес можем само да се питаме с горчивина как е могло да се преследва, а не да се реализира в държавния и обществен живот политически и мисловен талант като д-р Москов" („Диалогът...", с. 494).

Талантът е като благороден метал – не ръждясва. Посредствеността никога не блести, но е способна да затъмни блясъка на таланта.

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ ИСЛЯМ – ЗАПЛАХА ЗА СТАБИЛНОСТТА НА БАЛКАНИТЕ И НА КАВКАЗ

Владимир Трифонов

Владимир Трифонов *– журналист, икономист. Изследва проблеми в областта на геополитиката, икономиката, историята и футурологията. Автор е на публикации по актуални политически и икономически въпроси и е съавтор в научни сборници.*

Светът навлиза в епоха на глобална нестабилност, в епоха на всеобща икономическа, политическа и духовна криза. Липсата на привлекателни идеи за промяна в положителна посока е предпоставка за задълбочаване на неблагоприятните тенденции в обозримо бъдеще. Кризата на идеологиите доведе до възхода на редица радикални движения, като най-разпространеното от всички тях в мюсюлманския свят е политическият ислям. Политическият ислям не е основната причина за войните в Югоизточна Европа, Близкия изток и Северна Африка след края на Студената война. Ала той се оказа удобно средство за прокарване на геополитическите интереси на външни сили, като паралелно с това действа за осъществяването и на собствения си проект за изграждане на глобален халифат.

Решителната намеса на Русия в Сирия бе удар по амбициите на ислямските радикали, но тяхната мощ не е унищожена. Терористите имат могъщи спонсори и покровители. Много е вероятно скоро да нанесат удари в нови направления – Балканите, Кавказ, Централна Азия, където има достатъчно предпоставки за разпространение на радикалния ислям. Няма как да не тревожи фактът, че това са региони, от които се набират много бойци за терористичната ИДИЛ. Заплахата за стабилността на Кавказ и на Балканите се усилва от близостта им с Турция, която не крие амбициите си да разшири влиянието си, а през последните няколко години пряко или косвено съдейства на ислямистите.

1. Политическият ислям като средство за постигане на геополитическите цели на САЩ

Политическият ислям е една от водещите идеологии в арабския и в мюсюлманския свят, но проявите му в различните региони са специфични и е трудно да му се даде общо определение. Терминът „политически ислям" е въведен в употреба от френския ориенталист Оливие Рой в книгата му „Провалът на политическия ислям" (*L'Echec de l'Islam politique. Paris, Le Seuil, 1992*). Рой определя като „политически ислям" явлението, което друг известен френски ориенталист – Жил Кепел, нарича „ислямизъм" (*Le Prophete et Pharaon. Aux sources des mouvements islamistes. Paris, Le Seuil, 1984; Jihad: expansion et declin de l'islamisme. Gallimard, Paris, 2000*) или „радикален ислям" (*The roots of radical Islam. London, Saqi, 2005*). Според италианския философ и геополитик Клаудио Мути, „политическият ислям", „ислямизмът" или „радикалният ислям" са просто другите имена на „ислямския фундаментализъм" и „ислямския интегрализъм" – термини, свързани с модернистките тенденции, стартирани от „ислямските реформатори" и критикувани като отклонения от истинската вяра от представителите на традиционния ислям (1).

Политическият ислям направи дебюта си на глобалната шахматна дъска с възхода на движението „Талибан" през 80-те години на XX век. Но за негово начало е прието да се смята 1928 г., когато е основана египетската организация „Мюсюлманските братя". Десетилетия по-късно подготвеното от египетските „братя" радикално крило формира многобройни паравоенни групи, участвали във войната в Афганистан. Движението финансира и обучението в престижната Мюсюлманска духовна академия – университета Ал-Азхар в Кайро, както и обучението на много бъдещи лидери на фундаменталистки движения от Балканите, Южен Кавказ и Централна Азия, осъществявайки износа на радикалните ислямистки идеи (2).

Несъмнено радикалният ислям възниква като резултат от редица политически и социални фактори в мюсюлманския свят, но още в генезиса му може да се забележи, че над него тегне сянката на британските и американските спецслужби. Не бива да се забравя, че британският агент Джон Филби (баща на легендарния Ким Филби) е основният политически съветник на крал Ибн Сауд, който постига контрол върху свещените за исляма градове и превръща уахабизма в официална идеология на Саудитска Арабия (3).

САЩ използват „Мюсюлманските братя" за свои интереси поне от 50-те години на XX век. Тогава в Египет се установява светският режим на Насър, който изгражда добри партньорски отношения със Съветския съюз. „САЩ неведнъж са сключвали тайни съюзи с „братята" или с техните филиали за решаването на разнообразни проблеми като борбата с комунизма или намаляването на напрежението сред европейските мюсюлмани", пише американският специалист по Близкия изток Йън Джонсън (4). През 1953 (само година преди „Мюсюлманските братя" да бъдат забранени от Насър) в рамките на пропагандната кампания, тайно осъществявана от Информационното управление на САЩ, в Принстънския университет са поканени за участие в

научна конференция над трийсет ислямски теолози от различни мюсюлмански държави (5).

САЩ поддържат специални отношения и със Саудитска Арабия, която е исторически съюзник на американско-британската ос и също е свързвана с подкрепата и финансирането на множество радикални ислямистки организации. Още през 30-те години нефтените находища в Саудитското кралство са експлоатирани преди всичко от американски фирми. През 1945 г. на борда на крайцера „Куинси" президентът на САЩ Рузвелт и саудитският крал Ибн Сауд подписват договор, който дава на САЩ изключителните права да проучват и да разработват за нефт териториите на Кралството, като в замяна му гарантират неговата сигурност. Някои анализатори смятат, че това споразумение става отправна точка за формирането на транснационалните ислямистки мрежи, чиято основна цел е да се ограничава влиянието на светския национализъм и на левите идеологии в мюсюлманския свят.

Америка и арабските ѝ съюзници съдействаха на движението на талибаните във войната им със СССР през 80-те години, а успехът на това начинание ги окуражи да използват радикалния ислям за целите си и след разформироването на социалистическия блок.

Разпадът на Съветския съюз през 1991 г. разруши двуполюсния модел. Западът побърза да се възползва от създалите се благоприятни обстоятелства и да се настани в освободените от СССР пространства, разширявайки политическото и военното си присъствие в Централна и Източна Европа, в Централна Азия и в Каспийския регион, а вече и в Южен Кавказ. Докато на Стария континент той стори това с помощта на меката сила – своите неправителствени организации и другите си лостове за влияние върху политическия елит, на Балканите и в Кавказ подходът на Америка бе различен. Там САЩ и сателитите им прибягнаха до помощта на политическия ислям, като оставиха финансирането му на монархиите от Близкия изток. Именно тяхната парична помощ изигра важна роля за раздробяването на Югославия и за дестабилизацията на Кавказ през 90-те години на XX век.

Американската интервенция в Ирак през 2003 г. наруши баланса в Близкия изток и подготви почвата за т.нар. Арабска пролет, която даде ново дихание на политическия ислям. През 2011 г. Западът открито подкрепи ислямистите във войната в Либия, в Сирия той прави това и до днес.

Всички тези събития са част от глобалния политически пъзел, фронтове на голямата игра на САЩ, чиято основна цел е Русия. След преврата в Украйна през 2014 г. и наложения там марионетен режим, американците на практика се настаниха плътно до руската граница. Логиката на събитията от изминалия четвърт век и особено през последните няколко години не оставя съмнение, че САЩ ще продължат да разпалват огнища на нестабилност около Русия и ще правят всичко възможно да открият и нови фронтове. Много вероятно е следващите горещи точки да бъдат именно в Кавказ и в Централна Азия, а това няма как да стане без помощта на политическия ислям.

Но плановете им не се осъществяват толкова гладко – САЩ срещат все по-сериозна съпротива. Русия блокира планираната агресия на Запада в Сирия

през 2013 г. Завръщането на Крим в Руската федерация пък осуети възможността полуостровът да се превърне в плацдарм за радикалния ислям.

Напрежението в Черноморския регион се запазва. В Украйна вече бе създаден кримско-татарски батальон (6), а възможностите за разпространение на радикални ислямистки идеи се увеличават с развиващото се военно сътрудничество между Украйна и Турция, което се осъществява с благословията на САЩ.

2. Турция и монархиите от Персийския залив разширяват влиянието си на Балканите

Изграждането на ислямистки пояс около Русия и Китай е стара идея на американските неоконсерватори. По времето на Буш-младши тя се трансформира в това, което сега е известно като проект за Големия Близък изток. По всичко личи, че и днес ислямисткият пояс продължава да бъде ключово звено в стратегията на Америка за обкръжаването на Русия. Това е единствената причина Западът да продължава да говори за „умерена опозиция" в Сирия, независимо че тя е изградена изцяло от джихадисти. Важен елемент в тази стратегия заема планът за усилване на политическия ислям на Балканите.

Балканите са на кръстопътя между Европа и Азия. Контролът върху тях е изключително важен за съотношението на силите в Черноморския регион. В тази зона интересите на Америка до голяма степен се преплитат с интересите на Турция и на монархиите от Персийския залив. За Вашингтон Турция е необходима като стратегически разположен ключов съюзник в геополитическото и военностратегическото противопоставяне с Русия. Не е случаен фактът, че в някои американски секретни доклади, както и в книгите на популярния геополитически анализатор Джордж Фридман се отрежда бляскаво бъдеще на Турция и се прогнозира превръщането ѝ в регионален лидер с перспективата да стане глобална сила. Разбира се, съществуват и други прогнози, но нескритите амбиции на Анкара са предупреждение за народите на Балканите и в Кавказ.

В началото на 90-те години войната в Югославия се превърна в полигон за тестване на възможностите на политическия ислям. В резултат – той значително увеличи своето влияние на Балканите, а Турция получи още един предлог да се намесва във вътрешните работи на другите държави на полуострова, аргументирайки се, че е покровителка на мюсюлманите.

Но несъмнено най-влиятелната сила на Балканите е Америка, която безмълвно насърчава проникването на политическия ислям на Балканите и вижда в него средство, с което да нивелира руското влияние. САЩ имат интерес и от продължаващата деславянизация, тъй като славянското население е настроено положително към Русия. То не е забравило освободителните ѝ мисии през XIX век и в края на Втората световна война.

Политиката на САЩ към Балканите създава благоприятни условия за Турция и монархиите от Персийския залив, които преследват собствени политически и икономически цели в региона.

а) Монархиите от Персийския залив проправят път на радикалния ислям на Балканите.

Османската империя владее Балканите няколко века и Турция продължава да ги разглежда като своя приоритетна сфера на влияние. През последния четвърт век интересите на Анкара често се преплитат с интересите на други ислямистки сили, които също виждат региона като идеална възможност за увеличаване на влиянието си.

За да постигнат целите си, те прибягват и до помощта на религиозните екстремисти. Така например известната фундаменталистка фондация „Вяра" е финансирана от Саудитска Арабия. Нейните ръководители в България са получили образованието си там, а разклонението на исляма, което изповядват техните симпатизанти и членове, е близко до салафизма и уахабизма. Важно е да се отбележи, че те са изключително активни не само в мюсюлманските общности, особено в селата в Родопите, но и сред циганите, където печелят все повече последователи (7). Още през 2003 г. българските власти закриха два ислямски центъра заради опасения, че пропагандират радикален ислям. Тези мерки не бяха достатъчни, за да спрат тревожната тенденция. Показателно е, че през следващите години се засили дейността на ислямистки секти. Най-често те са уахабитски и салафитски и развиват дейността си из цялата страна, като на практика всички те са финансирани от държави от Персийския залив. Така се стигна и до първата масова религиозна салафитска демонстрация, която се проведе в циганската махала в Пазарджик през август 2012 (8). Срещу организаторите ѝ бе заведено съдебно дело, което продължава и до днес.

Благоприятни условия за осъществяването на плановете на ислямистите са и сериозните икономически трудности на балканските страни, които са принудени да търсят средства, за да стъпят на краката си. Но икономическото сътрудничество с кралствата от Персийския залив крие много рискове. Важно е да се отчита, че това са абсолютни монархии, управлявани от монарси, и често са свързвани с финансирането на радикални ислямистки организации. Частният сектор при тях е под контрола на държавата, а това означава, че със своите инвестиции те преследват не само икономически, но и политически цели.

Българският опит в това отношение е поучителен. През март 2012 г. правителството на Бойко Борисов изпрати голяма делегация в Катар и в нея освен премиера бяха включени над 100 души, между които всички силови министри (9). Този ход не доведе до съществени икономически споразумения, но бе постигнато съгласие за сътрудничество във военната сфера. Показателно е, че само два месеца по-късно в Правец се проведе среща на 40 представители на сирийската опозиция (10). Всичко това няма как да не предизвиква опасения, че е възможно да има терористични организации в България. Още през 2013 г. в София се увеличи броят на бежанците от Близкия изток и значително нарасна престъпността (11). Тогава за пръв път се чуха призиви България да предостави на имигранти от Сирия обезлюдени села в Странджа.

Тревожни тенденции се забелязват и в други балкански страни. Особено силно това важи за Босна и Херцеговина и за Македония, където според експерти в областта на сигурността има над 5000 уахабити, а техните симпатизанти са

над 100 000 души. Това е малко под 3% от населението на страната, което е около 3,8 млн. души. По данни на германските служби през 2015 г. салафитски проповедници са набирали бойци от Косово, Македония, Албания и Босна за участие във войните в Сирия и Ирак (12).

Съществуват редица данни за прояви на радикални ислямисти в Македония. Различни уахабитски фракции, спонсорирани от Саудитска Арабия, провеждат открита пропаганда сред местните мюсюлмански общности, опитвайки се да ги отклонят от традиционния за Балканите ислям и да ги тласнат по пътя на радикализма. За целта фундаменталистите финансират строенето на джамии, отпускат по 400 долара месечно на последователите си срещу условието те да не се бръснат, а жените им да носят фереджета (13).

Друг ключов елемент от стратегията за експанзия на арабските монархии на Балканите е изкупуването на земеделска земя. Нещо, което те все още не могат да направят в България поради мораториума върху продажбата ѝ, който е в сила до 2020 г. Но той скоро може да падне – за това настоява Европейският съюз и заплашва да съди България, ако тя не го отмени (14).

б) Влиянието на Турция в политическия живот в България – заплаха за проникване на радикален ислям в страната.

Балканите заемат особено място в турската политика. Регионът има изключително символно значение за съвременните наследници на Османската империя. „Най-съществени са не самите Балкани, а самото турско възприемане за тях. Именно това ги прави по-значими от Близкия изток, Северна Африка и Кавказ", пише по този повод сръбският изследовател Дарко Танаскович (15).

След 1990 г. турското влияние в България значително нараства, турските капитали и фирми доминират в т.нар. смесени райони на България. Що се отнася до политиката – досега Турция прокарваше своите политически интереси в България предимно с помощта на Движението за права и свободи (ДПС), което разчита основно на избирателите мюсюлмани. След идването на Партията на справедливостта и развитието на власт в Анкара (2007) между нея и ДПС започнаха да се появяват различия. Логично е да се предположи, че именно те са причината Анкара да оказва подкрепа на отделни отцепили се от формацията личности и да им съдейства в опитите да изградят нови партии. Първият по-сериозен опит в това отношение бе НПСД (Народна партия „Свобода и достойнство"), която през 2014 г. влезе в коалиция с прозападния Реформаторски блок (РБ) и след проведените избори получи достъп до властта, макар и много ограничен.

Най-сериозният удар по турските апетити към България бе в края на 2015 г., когато почетният председател на ДПС Ахмед Доган отправи остри критики към действащия председател на партията по това време – Лютви Местан. Причината за това бе откритата протурска позиция на Местан след свалянето на руския СУ-24 в Сирия. Той бе изключен от ДПС, но Анкара реагира мигновено. Под нейна егида бе създадена нова партия – Демократи за отговорност, свобода и толерантност (ДОСТ). Знаково е, че на нейното основаване присъстваха петима турски депутати и един заместник-председател от Партията на справедливостта и развитието, турският посланик в България Сюлейман Гьокче. На събитието бе и представител на „Сивите вълци" – една от най-опасните турски терористични

националистически организации. В нея членува Алпан Челик, който твърдеше, че именно той е убил руския пилот Олег Пешков през ноември 2015 г. Демонстративната подкрепа за ДОСТ очевидно става с благословията на президента Ердоган. Показателно е, че събитието бе уважено и от представители на опозиционните турски партии, а делегатите аплодираха всяко споменаване на Турция (16).

Каква ще е политиката на ДОСТ си личи от поведението на лидера ѝ Местан, който не пропуска възможност да отправи словестни нападки към Русия, обявявайки я за „агресор и окупатор". Той обяви, че партията му има амбиции за влияние върху ромския етнос, който е и една от мишените за експанзия на радикалния ислям (17).

Учредяването на ДОСТ стана факт само дни след като България изгони дипломата Угур Емироглу от Турското консулство в Бургас (18). Най-големите заплахи за сигурността на България идват от ислямистката линия, която се очаква да следва новата партия. В ДОСТ членува секретарят на главното мюфтийство в България Хюсеин Хафъзов, който е смятан за отговорен за протакането на делото срещу циганите ислямисти в Пазарджик, както и за създаването на незаконни молитвени храмове в София.

В България има силно обществено недоверие към ДОСТ. Мнението на над 2/3 от българските граждани е, че Местан защитава интересите на Турция, а не на България (19).

Засега най-силната мюсюлманска партия в България остава ДПС. През изминалите 26 години Движението си извоюва противоречива репутация. Често неговите лидери са обвинявани в корупция и в опити за ерозиране на българската държавност. Но на ДПС трябва да се признаят и някои безспорни постижения. Партията допринесе за запазването на етническия мир в страната и не позволи да възникнат радикални ислямистки движения, или поне не до такава степен като в Босна, Косово и Македония. Адмирации заслужава и националноотговорната позиция на почетния ѝ лидер Ахмед Доган, който не допусна ДПС да бъде използвано за политическите цели на Турция в противопоставянето ѝ с Русия.

Големият въпрос е дали ДПС ще запази досегашните си позиции. Монополът му сред избирателите мюсюлмани е застрашен от активната политика на ДОСТ. НПСД пък очевидно няма потенциал да се конкурира с другите две партии, но е много вероятно да остане част от Реформаторския блок и така да запази възможности за влияние. Важно е да се отбележи, че РБ прилича по-скоро на пета колона на САЩ в България, отколкото на самостоятелен български политически субект. За него е характерна и почти безрезервна подкрепа за турската политика, особено когато става дума за противопоставяне с Русия. Той е силно свързан и с многобройните западни неправителствени организации (НПО), които косвено съдействат за проникването на радикалния ислям на Балканите благодарение на финансовите си възможности и медийното си влияние. Именно РБ бе един от основните инициатори в 43-тото Народно събрание за промяната в Закона за училищното и предучилищното образование, приет през юни 2015 г. с гласовете преди всичко на управляващата партия Граждани за европейско развитие на България (ГЕРБ), РБ и ДПС. Съгласно новия закон частните училища получават държавно финансиране, както и държавните. Законът не поставя рестрикции

пред ислямистки фондации, учредяващи у нас учебни заведения, в които да се подготвят бъдещи радикали, и това според законодателната инициатива ще става за сметка на българските данъкоплатци. Де юре със средства от държавния бюджет е възможно да се осъществи финансиране на религиозни частни училища и детски градини с фундаменталистки характер. Промяната се очаква да влезе в сила от 2018 г. и резултатите тепърва ще стават известни.

В създалата се в България ситуация могат да бъдат откроени три основни варианта за развитие на предстоящата борба за мюсюлманския електорат. Несъмнено от нейния развой зависи какви ще бъдат перспективите пред радикалния ислям в страната.

Първият вариант е, че наличието на три мюсюлмански партии ще изиграе по-скоро положителна роля за стабилността и етническия мир в страната, защото нито една от тях няма да има достатъчна тежест във властта. По този начин ще се ограничат възможностите на Анкара да влияе на правителството в София. *Вторият вариант* е, че ползвайки се с икономическата и държавна мощ на Турция, ДОСТ постепенно ще отнеме електората на ДПС и това може да доведе до радикализация сред част от мюсюлманското население. *Третият вариант* е най-песимистичен, но той също трябва да бъде вземан под внимание и не бива да бъде изключван от сметките – възможно е и трите мюсюлмански партии да работят за засилване на ролята на политическия ислям, независимо че на този етап ДПС поддържа предимно светски/либерален имидж.

3. Политическият ислям в България и на Балканите е заплаха за сигурността в Кавказ

Според бившия български главен мюфтия Недим Генджев някои мюсюлмански организации целят да създадат „фундаменталистки триъгълник" от Босна, Македония и Родопите в България (20). Подобен вариант изглежда все по-вероятен, като се има предвид, че над региона е надвиснало и друго голямо изпитание – т.нар. бежанска вълна, в която според експертите под маската на бежанци могат да се промъкват и редица радикални ислямисти. Още повече че Турция има възможност да осъществява политически шантаж, заплашвайки периодично, че може да пусне бежански потоци, които да застрашат стабилността на Балканите и на Европа изобщо.

Усилването на радикалния ислям на Балканите ще бъде сериозна заплаха и за стабилността в Кавказ, Черноморския и Каспийския регион, защото това неизбежно ще засили влиянието на Турция, но и на Саудитска Арабия, Катар и другите монархии от Персийския залив. През последните години всички те съгласуват усилията си във войната в Сирия, всички те имаха дял и в дестабилизацията на Кавказ през 90-те години на XX век.

Уникалното географско положение на Турция, нейните военни, икономически и демографски ресурси са причина политическият елит на страната да мечтае да я превърне в регионален лидер. Амбициите им не са от вчера. Още в началото на XXI век по инициатива на Анкара стартира движение за сътрудничество на тюркоезичните страни в Кавказ. Това е само едно от регионалните проявления на

неоосманистката външна политика и на опитите за увеличаване на турското политическо и икономическо влияние в региона. Официално Турция отрича да има експанзионистични намерения, но бившият премиер Давутоглу е достатъчно красноречив в своя фундаментален труд „Стратегическа дълбочина": „Основната цел на турската външна политика в Централна Азия трябва да бъде изграждането на насочено срещу Русия сътрудничество между Азербайджан, Казахстан, Узбекистан и Туркмения по каспийската проблематика" (21). Турция разполага с могъщи лостове за влияние в Азербайджан, тя със сигурност има принос за наскоро припламналия, но бързо утихнал конфликт в Нагорни Карабах.

Важно е да се отчита и силното икономическо влияние на Турция в Грузия. Двете страни интензивно си сътрудничат и във военната сфера. Съществуват достатъчно основания да се смята, че именно на грузинска територия се подготвят терористи, които воюват в Сирия и в Ирак, но могат да бъдат използвани и за предизвикване на хаос в Кавказ (22).

В създалата се ситуация Турция преследва целите си, като, от една страна, използва политическия ислям, зад който стои наднационалното учение за глобална Ислямска държава, а от друга – пантуранския проект, който също е част от опитите за дестабилизация на Кавказ и за изтласкване на Русия от региона. В конкретната ситуация тези два проекта се преплитат. А дългосрочният план е да бъдат откъснати населените с мюсюлмани региони на Русия и Китай и да бъдат интегрирани заедно с централноазиатските държави в империоподобна структура, доминирана от Турция. Вероятно от подобен сценарий са заинтересовани и САЩ, които разширяват военното си присъствие в Грузия и в Южен Кавказ като цяло.

Във връзка с това, ако тенденцията към засилване на ислямизма на Балканите се запази, САЩ, Турция, Саудитска Арабия и техните партньори ще получат възможност да черпят жива сила и да подготвят терористи, които да използват в противопоставянето си с Русия в Кавказ, Крим, Централна Азия и Близкия изток.

4. Средства за противодействие на политическия ислям

Възможностите за реагиране срещу ислямистката заплаха на Балканите, особено в страна – членка на ЕС, като България, се затрудняват от *два* фактора. *Първо* – от икономическите проблеми, които често са причина правителствата да търсят финансиране от монархиите от Персийския залив, без да си дават сметка за дългосрочните заплахи от това. *Второ* – от фанатичното следване на европейските догми за толерантност и от действията на западните неправителствени организации, които, под предлог че се спазват човешките права, на практика помагат да се създадат огнища на радикалния ислям и така косвено способстват за разрастването на заплахите от тероризъм.

Все пак в ЕС вече се забелязват и положителни примери, които могат да бъдат приложени и на Балканите, а и в други региони. Такъв е приетият в Австрия през февруари 2015 г. закон за исляма – федерален закон за външните правоотношения на ислямските религиозни общности, предприет, за да съхрани културната идентичност на нацията, но без да бъде за сметка на мултикултурализма и религиозната толерантност. През март в България бе внесен подобен законопроект,

макар и според някои експерти да не е така прецизен както австрийския (23). Показателно е, че той веднага бе *критикуван* от представители на западни неправителствени организации (24). Тук е мястото да се подчертае, че оправдавайки се с борбата за човешките права, различни НПО-та се опитват да създадат обществена нетърпимост срещу патриотичните сили, които се противопоставят на свободния достъп на имигранти от Близкия изток или активно противодействат срещу проникването на ислямистки фондации у нас.

Разбира се – австрийският пример не бива да се разглежда като универсален. Във всяка страна има специфични условия и подходът в противопоставянето на политическия ислям трябва да бъде творчески. Но въпреки това може да се набележат няколко основни ориентира. *Първо* – необходим е държавен контрол върху религиозните общности. *Второ* – държавата трябва внимателно да наблюдава за чуждестранното финансиране на религиозните общности. *Трето* – държавата трябва да бъде с повишено внимание към чуждестранните инвестиции от страни, които са известни с подкрепата си за ислямските радикали. *Четвърто* – нещо изключително важно за Балканите и за Кавказ: държавите трябва да се опират на традиционния за тези региони ислям, да го подкрепят като важно средство за сдържане на уахабизма, салафизма и другите екстремистки влияния. *Пето* – необходимо е изработването на привлекателна идеология, която да сплотява и обединява хората в мултикултурните региони. Очевидно е, че вакуумът в идеологическото пространство умело се използва от политическия ислям, който не среща сериозна съпротива на идейния фронт.

Трезв анализ на ситуацията показва, че България и другите страни на Балканите, с изключение на Турция, Албания и Босна, които също имат проблеми, но от друго естество, са изправени пред сериозни предизвикателства. Застрашено е не само тяхното оцеляване като независими държави, но и съхраняването на културната им идентичност. За да се противопоставят успешно на негативните тенденции, те трябва да изготвят нови и ефективни стратегии за запазване на националната си сигурност и да провеждат политика, адекватна на геополитическата логика, а не политика, която е плод на абсолютно неоснователни евро-атлантически блянове. Изминалият четвърт век ясно показа, че православните страни на Балканите не са възприемани от САЩ като партньори, а по-скоро като поставена под контрол чужда територия, която винаги може да бъде пожертвана в името на определени геополитически цели.

Неизбежно възниква въпросът какви са външнополитическите мерки, които могат да предприемат страните на Балканите, за да се защитят по-добре от надвисналите заплахи, и дали тяхната сигурност може да бъде гарантирана от НАТО. Отговорът е по-скоро отрицателен. За Северноатлантическия алианс и преди всичко за САЩ, които имат решаващата дума в него, Балканите са най-вече територия, която е удобен плацдарм за бъдещо настъпление към Русия и по-специално към Кавказ. Съмнително е доколко НАТО има намерение да се противопостави на набиращия сила радикален ислям на Балканите. Опитът от войните и въоръжените сблъсъци в Босна, Косово и Македония говори по-скоро за обратното. В тези конфликти силите на НАТО неизменно вземаха страна срещу православното славянско население, защитавайки мюсюлманите, дори когато съществуват достатъчно основания те да

бъдат обвинени в екстремизъм. Затова е най-разумно да се задълбочи партньорството между православните държави – България, Сърбия, Черна гора, Македония, Република Сръбска, Гърция, да се разшири взаимодействието с Русия и да не се надценяват възможностите на НАТО да гарантира стабилността на региона.

Засилването на радикалния ислям на Балканите ще бъде сериозна заплаха и за стабилността на Кавказ. Ако най-мрачният сценарий се осъществи, Балканите могат да се превърнат в полигон и в база на джихадистите, в генератор на тероризъм, който с помощта на Турция може да способства за дестабилизацията на Кавказ, а оттам и към Централна Азия. Затова за Руската федерация и нейната сигурност, особено в Кавказкия регион, би било добре да увеличи влиянието си на Балканите. Много е важно успешно да бъде развиван и разширяван проектът за Евразийския съюз. Чрез него могат да бъдат смекчени много от противоречията в Кавказ, а той ще бъде и една алтернатива за народите на Балканите, чиито перспективи в Европейския съюз са твърде неясни.

Предвид географското си положение и уникалните си исторически и духовни връзки с Русия, държавите на Балканите имат шанса да се превърнат в медиатор между Изтока и Запада, между Евразийския и Европейския проект, във важен фактор в борбата за един по-безопасен и по-справедлив свят.

Със сигурност стабилността на Балканите ще допринесе и за благополучието и просперитета на народите от Кавказ.

6 юни 2016 г.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вж. проф. Клаудио Мути: Ислямизмът е най-големият враг на исляма. http://geopolitica.eu/2013/broi3-2013/1445-klaudio-mutiislyamizmat-e-nay-golemiyat-vrag-na-islyama
2. Вж. Голямото завръщане на „Мюсюлманските братя". http://geopolitica.eu/2011/broi32011/1094
3. Вж. проф. Клаудио Мути: Ислямизмът е най-големият враг на исляма. http://geopolitica.eu/2013/broi3-2013/1445-klaudio-mutiislyamizmat-e-nay-golemiyat-vrag-na-islyama
4. Вж. Голямото завръщане на „Мюсюлманските братя". http://geopolitica.eu/2011/broi32011/1094
5. Вж. Голямото завръщане на „Мюсюлманските братя". http://geopolitica.eu/2011/broi32011/1094
6. Вж. „Батальон смертников" из крымских татар создадут в Херсонской области – Джемилев. http://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201604070707-48j6.htm
7. Вж. Странни фондации внасят радикален ислям. https://www.24chasa.bg/Article/1474259
8. Вж. Стотици ислямисти в Пазарджик: „Не е важен законът. Ще дойде и вашето време". http://www.vestnikataka.bg/2012/10/%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B8-%D0%B8%D1%81%D0%BB%D1%8F%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B2-%D0%BF%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B4%D0%B6%D0%B8%D0%BA-%D0%BD%D0%B5-%D0%B5-%D0%B2/
9. Вж. Седем министри придружават Борисов в Катар. http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=868940
10. Вж. Сирийската опозиция се събра в Правец и призова за незабавна международна намеса срещу режима на Асад. http://www.mediapool.bg/siriyskata-opozitsiya-se-sabra-v-pravets-i-prizova-za-nezabavna-mezhdunarodna-namesa-sreshtu-rezhima-na-asad-news193411.html

11. Вж. Над 100% ръст на престъпността в районите с бежанци в столицата. http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=1158450
12. Вж. Гнездо на тероризъм ли е Босна и Херцеговина? http://duma.bg/node/102159
13. Вж. Macedonia: Saudis finance Balkan radicalism. http://islamineurope.blogspot.bg/2010/03/macedonia-saudis-finance-balkan.html
14. Вж. Брюксел ни готви съд, ако не променим правилата за продажба на земеделска земя. https://news.bg/world/bryuksel-ni-gotvi-sad-ako-ne-promenim-pravilata-za-prodazhba-na-zemedelska-zemya.html
15. Вж. Л. Петров. Неоосманизмът. С., Световит, 2015, с. 81.
16. Вж. Партията на Ердоган окупира НДК за учредяването на ДОСТ. http://kanal3.bg/news/bulgaria/parlamentarni-novini/29166-Partiyata-na-Erdogan-okupira-NDK-za-uchredyavaneto-na-DOST#sthash.VbngfbxM.dpuf
17. Вж. Партията на Ердоган окупира НДК за учредяването на ДОСТ. http://kanal3.bg/news/bulgaria/parlamentarni-novini/29166-Partiyata-na-Erdogan-okupira-NDK-za-uchredyavaneto-na-DOST
18. Вж. България гони аташе от консулството на Турция в Бургас. https://www.24chasa.bg/Article/5316399
19. Вж. Скандал след изказване на политик при учредяването на ДОСТ. http://novanews.novatv.bg/news/view/2016/04/11/144740/%D1%82%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B2%D1%80%D1%8A%D0%B7%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D0%BB-%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4-%D0%B8%D0%B7%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA-%D0%BF%D1%80%D0%B8-%D1%83%D1%87%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%8F%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82/
20. Вж. http://e-vestnik.bg/10009/radikalniyat-islyam-namira-pochva-na-balkanite/
21. Вж. Л. Петров. Неоосманизмът. С., Световит, 2015, с. 58.
22. Вж. ИГИЛ атакует из Грузии. http://svpressa.ru/war21/article/138704/
23. Вж. М. Мирчев. Необходима е смяна на парадигмите в националната политика и държавното управление. – Понеделник, 2016, бр. 1–2.
24. Вж. Ще има ли у нас религиозна полиция на мисълта? http://www.marginalia.bg/aktsent/shte-ima-li-u-nas-religiozna-politsiya-na-misalta/

"ЗА ИСТИНСКО ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКИТЕ НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ ОТ ЛЕВИЦАТА"

Конференция на Лявото крило в БСП*
(17.VII.2016)

* Конференцията изрази специална позиция БСП да издигне кандидатура за президент и предложи като подходящи кандидати Янаки Стоилов, Андрей Пантев и Стефан Данаилов.

10 ГОДИНИ ОБЕДИНЕНИЕ НА ЛЕВИТЕ СОЦИАЛИСТИ В БСП _

Димитър Генчев

Първо, бързам да ви поздравя – всички вас, които вече 10 години подкрепяте Лявото крило, живеете с Лявото крило и се борите в Лявото крило на БСП. Както и всички вас, които за пръв път се включвате в общата цел на Обединението на левите социалисти – една силна, автентична социалистическа партия, способна да акумулира народно доверие, да побеждава, да създава, да реформира, да управлява в интерес на огромното мнозинство от българския народ. С надеждата, че след време ще можем да кажем със законна гордост като Дядото и неговите първоапостоли: „Всички партии говорят от името на народа, но само социалистическата партия работи за този народ." Цитирам Благоев и по друга причина – преди 10 години Лявото крило стартира точно от дома на Дядото на „Лайош Кошут". Там, под портретите на Дядото, Майстора и Железния Гаврил, Александър Лилов, Янаки Стоилов, Павел Писарев, Николай Петев, Илия Божинов, Боян Киров, Иван Генов, Андрей Пантев, Красимир Премянов, Емил Костадинов, Донка Михайлова, Искра Баева, Васил Сгурев – няма да ми стигне времето да изброя учредителите, приехме учредителния манифест на Лявото крило. Днес, 10 години по-късно, е напълно ясно, че създаването на Лявото крило не беше лидерска приумица на хора с неудовлетворени политически амбиции. Лявото крило не бе замислено като трамплин за конкретен човек. В основата му стоеше безпокойство, неудовлетворение и решимост за промяна. Трудно ми беше да си обясня неукротимата енергия на Александър Лилов – биографията му е известна: 18 години член на Политбюро и секретар на ЦК на БКП, председател на партията, автор на основополагащите програмни документи на БСП – да поеме риска да се самодеградира до редови член на координационната комисия на Обединението на левите социалисти! Днес, 10 години по-късно, вече разбирам неговата решимост: новата партия, неговата партия, член на Социнтерна и ПЕС, вече беше показала трайна склонност към одесняване, към политическо и теоретическо преформатиране като дясна социалдемократична и социаллиберална партия. От избор на избор резултатите ни показваха, че БСП заприличва на шагренова кожа, че има опасност от размиване в неолибералното блато, което би довело до свеждането ѝ до второстепенна или третостепенна политическа сила – както се случи с по-голямата част от източноевропейската социалдемокрация. Ножът бе опрял до кокала и Лилов свири сбор:

„Генералният извод, който би следвало – според мен, разбира се – да се направи днес, е следният. Нужен е много по-силен и организиран отпор,

отколкото досега, на одесняването в БСП. При това разностранен отпор – на идейно, на програмно, на политическо и на кадрово равнище. Лявомислещите дейци, интелектуалци, членове и симпатизанти на БСП трябва да се обединят и активно да действат в съответствие с принципите, с традициите и с морала на партията, съобразно с ангажиментите на БСП към нейните избиратели.

Аз съм за единството и модернизирането на БСП, но на лява, а не на дясна основа. Нашата партия 115 години е в лявата част на световното социалистическо движение. И днешната българска действителност я задължава да бъде там. Това е моето разбиране. Нашите цели са ясни, прозрачни и публично оповестени на десетки конференции."

В тези 5 минути, които така милостиво ни отпусна Янаки Стоилов, няма възможност да разгледам развитието и градацията на основните идеи на Лявото крило. В последните няколко дни отново прегледах конкретните идеи, доклади, пресконференции и днес заставам тук, пред вас, удовлетворен от стореното. Преди 10 години ние – учредителите на Обединението на левите социалисти в БСП, заявихме целите на Лявото крило в БСП:

„Реформирането на БСП трябва да продължи върху лява, а не върху дясна основа. Затова ние се обръщаме към лявомислещите членове и симпатизанти на БСП – да се обединим за:

– да отстояваме и да развиваме в новите условия левия социалистически характер на партията;

– да превъзмогнем одесняването на политиката и ръководството на БСП и да отговорим на интересите и на очакванията на нашите избиратели и на хората на труда;

– да преодолеем бедността в България;

– да превърнем БСП в основна политическа сила.

Нашата визия за България през следващите години е:

– България да води ефективна национална политика в Евросъюза;

– постигане на икономически растеж 6–8% годишно;

– извършване на индустриална и слединдустриална модернизация на страната и преминаване към общество на знанието;

– постигане на жизнено равнище и качество на живот, съизмеримо с това в Евросъюза, особено с новоприетите членове на Съюза;

– нанасяне на реални, тежки удари по организираната престъпност и решителна борба срещу корупцията на всички нива и във всички случаи, включително и в средите на управляващата коалиция и на БСП;

– провеждане на пробългарска, проевропейска и пробалканска мирна външна политика, сътрудничество със САЩ, Русия и Китай."

През 2006 г. Лявото крило пое по верния път на българския социализъм. То отхвърли социаллиберализма на Блеър, дясната социалдемокрация на Шрьодер, обяви се решително против обезличаването на партията на неолиберална основа. Тук няма да описвам какво ни струваше това в личен и в политически план – как ни клеймяха на конгреси и в медиите. И как през цялото време трябваше да отхвърляме подозренията и опасенията, че

сме фракция, която цели да превземе партията „отвътре", че сме политически самозванци от „така наречения Ляво крило", които си позволяват да се поставят паралелно със или над легитимното ръководство на партията и я тласкат към погрешен левичарски уклон. Нашите цели бяха ясни, прозрачни и публично оповестени в десетки конференции на левите социалисти из цялата страна. В статии, реферати, политически дискусии, медийни изяви, пресконференции. И винаги с една и съща мотивация – не да цепим партията, а да я обединим на лява основа. Първата крачка към реализацията на тази задача бе (трябва да бъдем справедливи) в края на партийното управление на Сергей Станишев – тогава поредното заседание на конгреса прие „червените линии" на Янаки Стоилов, прояви се разбиране и интерес към ролята на държавата в условията на световната криза на капитализма, към идеите за индустриализация и реиндустриализация на страната в условията на информационното общество. Разбира се, основната заслуга за утвърждаването на левия курс принадлежи на Михаил Миков. Той не потърси нито лесна слава, нито политически отдушник в идеите на Лявото крило. Той нямаше нужда и от убеждаване или от компромиси. Мишо винаги е бил с нас. И ние бяхме с него на принципна идейна и политическа основа.

Днес левият курс е основният курс на БСП. Както би казал Валери Петров: „... я колко леви изведнъж...". Новият ни председател Корнелия Нинова в публичните си изяви, в политическите си битки внесе нова енергия, нова свежест в така дълго бленуваната лявост на БСП. Голямата ми надежда е, че ръководството и партията дружно ще продължат по пътя на собствената си лява автентичност. Че повече няма да има шизофренично раздвояване между думи и дела. Че сме отговорили на Благоевата дилема от 1903 година, цитирам: *„Или ще бъдем социалистическа партия, или ще бъдем дребнобуржоазна опортюнистическа партия и съгласно с това ще се уреждаме, управляваме и действаме."*

Че сме истинската, лявата, социалистическата партия на България.

Петър Начев

Лявото крило в БСП е на 10 години. Аз съм част от този основен партиен генератор на идеи, леви политики и конкретни инициативи вече 7–8 години и се гордея с това, защото всяко действие, декларация, обръщение е било, без съмнение, съобразено с три основни приоритета:

– Съхранение на автентичността на партията и нейната модернизация, запазване единството ѝ и добли-

жаване на нейните документи и представителни лица до реалните проблеми пред обществото ни, разкъсвано от крайна социална поляризация и разделение на обезправени и привилегировани – от капитализъм. Никога не съм ставал свидетел на прояви като индивидуален или корпоративен лобизъм в координационната комисия на Обединението на левите социалисти и никога не съм се съмнявал в качествата и морала на хората, с които съм работил за развитие на социалистическото определение в наименованието на нашата партия. През тези години всеки е демонстрирал решително разбиране на най-важната цел пред една социалистическа партия, а именно – преодоляването на капитализма, което е много различно от забавянето на неговото развитие.

– През тези години Лявото крило в БСП постепенно се развиваше и се опитваше да бъде все по-полезно на партията. То неуморно предупреждава ръководството на партията, че идейната подмяна и социалдемократическото до – в определени моменти – капиталистическо приспособленство не само ще ограничат влиянието и капацитета на партията, но и ще я направят излишна за българите и за политическата система, защото тя ще е част от статуквото и без добавена стойност за обществото.
– Противопоставяли сме се на прекомерната склонност към компромиси с нашите ценности. И ако е вярно, че в политиката трябва да си склонен към компромиси, то попитайте някого – останал без работа или превърнал се в трайно безработен по време на тези компромиси – дали е съгласен именно неговият живот да е платената цена. От компромис на компромис партията се компрометира.

В един последващ етап документите и реториката на партията възстановиха своите поизгубени позиции и някои леви социалисти намериха място в ръководството. Тяхната малобройност обаче им попречи да наложат радикалната лява алтернатива, която поставя във фокуса на политиката онези, които живеят, преживявайки, онези, които работят на практика безплатно, онези, които не могат да си позволят да имат семейство и деца, онези, които учат, плащат данъци и осигуровки, а накрая разбират, че всичко е било за едната мизерия.

След смяната на остатъчното от онзи троен компромис ръководство, Лявото крило концентрира своята дейност към аргументиран и конструктивен диалог с новия председател за смяна на доказано негодните негодници и за замяната им с хора на честта и морала, хора с необходимата подготовка да изведат партията към различни хоризонти, да възстановят доверието, градено повече от 120 години и загубено за толкова кратко време. И когато тези процеси напреднаха, започна масирана кампания по медиите и по места. Действащият председател загуби конгреса и стана бивш. И десет пъти да се проведе този конгрес, аз десет пъти бих останал на позицията, че ръководството в състав Миков, Стоилов, Великов, Мерджанов щеше убедено да отстоява левия курс в партията. За днешното ръководство не съм толкова

сигурен, надявам се да ме убедят. Но онзи ден четох изказване на Корнелия Нинова след срещата с Каракачанов и разбрах, че нашият кандидат за президент трябва да е с евро-атлантическа ориентация. Препоръчвам на ръководството да изключи от тази съвкупност световния империализъм, глобалния капитализъм и военните интервенции без санкция на ООН.

Ръководството стои добре в медиите, но залага на формата повече, отколкото на същината, склонно е на компромиси и подтиква партията към тях. Склонно е днес, когато победата на президентските избори изглежда безкрайно трудна, особено при закъснялото начало на номинациите, на кампанията и на други фактори, и се страхувам да мисля какви компромиси ще се направят, ако замирише на власт. Как, и кой, и защо да повярва на БСП?

Компромисите започнаха още на конгреса и във връзка с това поздравления за другарите от предишното ръководство, които отсвириха среднощния алъш-вериш, защото в тази партия, сред истинските социалисти ние не свирим, а отсвирваме. И докато го има Лявото крило, партията няма да се предлага на тротоар, дори когато този тротоар е до шосето на правителство, президент или олигархия. Продължаваме направо и наляво – към светлината и към хората. Само БСП!

Янаки Стоилов

Европа – залязваща сила или пред нов ренесанс. Несигурност и терор. Вълна от мигранти. Опасността е надвиснала над всички. Коренните причини за нея са две – социалната поляризация и поредицата военни интервенции на натовски държави в Близкия изток. Все още България може да бъде опазена. Не с антитерористичен закон, а с далновидна политика, която не ни въвлича във военно и политическо противопоставяне.

След Брекзит ЕС никога не е бил така разколебан, а европейската перспектива – толкова неясна. Ние не се отказваме от нашето членство в Съюза и от отношенията си със западните партньори, но се налага да потърсим повече упование в собствените си сили и да отправим отново поглед на Изток, включително към Далечния изток.

България – в енергиен капан.

Трябва да платим над 1 милиард лева, без неустойките за забава, по арбитражното решение за поръчания атомен реактор.

Над 1.4 милиарда лева струват на страната вложените средства за площадката на АЕЦ „Белене".

Толкова е и взетият наскоро от БЕХ заем за покриване на дефицита в енергетиката.

Пак 1.4 млрд. е стойността на исковете на трите ЕРП-та.

Ако и те бъдат уважени, в близко време заедно с другите споменати задължения България понася загуби от около 5.5 милиарда лева.

Финансовата примка се затяга.

Между 3 и 4 милиарда са щетите от фалита на КТБ, покрити от държавата и в крайна сметка от всички нас. С тях отбелязаните дотук загуби, по-голямата част невъзвратими, стават между 8 и 9 млрд. лв.

Новият външен дълг надхвърля 16 млрд. лв., а държавният дълг вече наближава 30% от БВП.

На какви постъпления разчитаме?

На преките плоски данъци – на физическите лица и на корпорациите. Те са само около 3 млрд. годишно, което е три пъти по-малко от косвените. Годишният принос от концесионни такси едва надхвърля 100 милиона лева.

Вторачили сме се главно в европейските фондове. До 2020 година оттам могат да постъпят 15–20 милиарда лева, включително субсидии за селското стопанство. Налагат се обаче три уточнения. Първо, следва да приспаднем около 4.5–5 млрд. лв. – годишните вноски на България в бюджета на ЕС. Второ, значителен дял от европейското финансиране се ползва от частни субекти и не увеличава държавните постъпления. Отделен въпрос е, че усвояването на средствата по някои проекти не носи осезаем икономически или социален ефект. Трето, делът на използваните досега средства е много нисък и най-вероятно те няма да бъдат оползотворени в максимално предвидения размер.

Накъде и как след Брекзит и след 2020 – това са въпроси без отговор. Няма как да си сериозен политик, без да поставяш тези въпроси. Няма как да си държавник, ако не намираш техните отговори.

Пита се какво още ще продаде и концесионира правителството, за да покрива своите задължения. Това могат да са останалите възлови сектори – енергетика, товарни жп превози, летища и пристанища.

Следователно на демографски замиращата българска нация с отслабена икономика и тежко финансово бреме ѝ предстоят трудни, дори критични години!

Това са изключително важни въпроси преди всичко от компетентността на правителството и парламента, но те не бива да остават извън дебата за президентските избори. В противен случай тяхното обсъждане може да се окаже непоправимо закъсняло.

* * *

В предстоящата кампания не е достатъчно БСП да критикува дейността на досегашния президент, а трябва да я разглежда като част от политиката на ГЕРБ и от начина, по който тази партия упражнява властта.

„Няма да мислим за богатите, а за вас. Когато приемаме новите закони, няма да се ръководим от силните. Когато стигнем до данъците, няма да даваме предпочитание на заможните, а на вас. Когато мислим за възможностите, няма да засилваме предимствата на сполучилото в живота малцинство. За едно обикновено семейство от работническата класа животът е много

по-труден, отколкото могат да си представят управляващите." Тези изречения не са извадени от вестник „Дума", а от *Daily Telegraph*. Не са казани от социалист, а от новия британски премиер и лидер на консерваторите на излизане от Бъкингамския дворец. Това показва, че част от европейската десница ни задминава отляво. Да не се окаже, че докато търси коалиционна подкрепа и някакви много широко скроени кандидати, ръководството на БСП може да загуби леви гласове, гласовете на разочарованото от прехода мнозинство.

Светът изживява политически трусове. Осуетеният опит за преврат в Република Турция е само кратък епизод от нестабилната международна среда. При разместването на геополитическите пластове и в кризата на ЕС първият държавник трябва да очертае следпреходната българска държавност. Той трябва да използва и олицетвори политиката, която БСП утвърди на последния си конгрес. Да се застъпи за активна роля на държавата като регулатор, собственик и инвеститор.

Да отстоява конституционализма и развитието на България като демократична, правова и социална държава.

Върховният главнокомандващ трябва да мисли за сигурността и отбраната на българската държава, за подготовката и въоръжението на българската армия, но преди това трябва да е загрижен за хляба, достойнството и единството на българската нация. За Република България като суверенна, справедлива и просветена държава.

БСП – не само заради консултациите с политически партии и други организации, трябва да предложи ясни позиции и ангажименти пред своите избиратели:

- Отстояване на българските национални интереси от леви позиции, т.е. да изразява интересите на мнозинството български граждани.
- Защита на парламентарното управление срещу авторитарната власт – фактическа или под формата на полупрезидентска република.
- Членството ни в НАТО не бива да се използва за въвличане на България във военното противопоставяне срещу други страни и особено срещу Русия. Стигнали сме дотам в минимизирането на националните си амбиции, че се налага поне да заявим: Заедно с всички, никога срещу България.
- Превръщане на България в равностоен член на ЕС, с активна позиция на Балканите, като се развиват политически и икономически отношения както на Запад, така и с Русия, Китай и с други важни за нас страни и региони.
- Резултатно съдействие за привличане на големи чужди инвестиции в България – икономически взаимноизгодно и без политически условия.
- Отхвърляне на трансатлантическото и подобни на него споразумения за търговия и инвестиции в сегашния им вид.
- Спиране на по-нататъшно задлъжняване на страната, освен ако то не е за кредитиране на инвестиции в икономиката.
- Обвързване на разходите за военни цели с конкретни ангажименти от други страни за влагане на средства за индустриално и инфраструктурно развитие на България.

* * *

На какви изисквания трябва да отговаря кандидатът на левицата?

„Личностите в нашата партия са ценни и се издигат не със своя фалшив блясък, с непроверени заслуги, а чрез своята преданост на началата ѝ, чрез своите познания, енергия, ум." Казал го е Д. Благоев. Дали днес е така? Не виждам причини да отстъпваме от тези високи изисквания, особено за държавен глава.

Президентът е политическа личност, която има представителна власт. Той не бива да изменя на политическите си възгледи и на подкрепата, която е получил.

Кандидатът за президент трябва да бъде обществено популярна, международно разпознаваема и професионално и политически изградена личност. С биография, която респектира и вдъхва доверие.

Ако се търси човек, удобен за множество партии, най-вероятно след изборите той може да си намери други господари и да се окаже ненужен за хората, които са го подкрепили. Затова кандидатът трябва да има характера и волята да устоява на външен натиск и да се противопоставя на олигархичните групи. Да дава увереност на мнозинството от гражданите, че техните интереси стоят над интересите на облагодетелстваното малцинство.

Този човек трябва да е доказал покритие между думи и дела, последователност в политическото си поведение. Той не трябва да е разочаровал тежко членовете и избирателите на БСП. Той не може в преследване на личните си амбиции да е допринесъл за отслабване на влиянието на партията.

Могат да се водят преговори, но при ясни условия. Съмнявам се обаче, че от разговорите на някогашни сътрапезници може да излезе общественополезен резултат. А единственият сигурен резултат от досегашните преговори е, че БСП направи добра реклама на част от вероятните си конкуренти в предстоящите избори.

Аз съм против в партията да се насажда комплекс за политическа малоценност. Против съм тя да допуска почти всеки, който я е напускал, да ѝ бъде ментор и да се оказва по-важен от хората, които години наред я поддържат. Ако се подценят тези опасности, може да не стигнем до втори тур.

В случай че не се постигне споразумение за общо участие в изборите с партии извън формàта БСП Лява България, следва да настояваме при втори тур да се подкрепи кандидатът, достигнал до него.

Нека да предупредим ръководството на партията, че ако кандидатите на БСП не изразяват въжделенията на хората, които имат нужда от нея, ако не са носители на очакването за прелом в досегашната политика за друга България – сигурна и просперираща, едва ли ще постигнем успех. Ако не излъчим такива кандидати до края на юли, рязко намалява възможността за подготовка и провеждане на успешна предизборна кампания.

Резултатите от президентските избори ще отговорят на въпроса ще има ли предсрочни парламентарни избори. Предстоящите избори силно ще повлияят на съдбата на БСП, а и на България. Затова е важно да ги спечелим, колкото и трудно да е това сега. Трудно, но не невъзможно! Тези избори могат да завършат с различен резултат, но при всички случаи той трябва да е такъв, че БСП да запази политическо достойнство и обществена перспектива.

10 ГОДИНИ ОБЕДИНЕНИЕ НА ЛЕВИТЕ СОЦИАЛИСТИ В БСП _

Александър Симов

Съвсем наскоро ми се наложи да участвам в едно предаване заедно с политолога Андрей Бунджулов, който е част от ръководството на АБВ. Не ме разбирайте погрешно – Бунджулов е смислен човек, има интересно мислене и се опитва да бъде принципен, колкото и да е странно това за политик, който гравитира край Първанов. Разговорът течеше добре, но по едно време чух събеседника си да изпуска многозначително изречение за БСП. Той каза: „Във вторник БСП беше готова за реални разговори и съюз, но в сряда „здравите сили" вече бяха завинтили гайките докрай."

Това не беше първият път, в който се сблъсквах с оплакване за тези митични „здрави сили". Неотдавна ми попадна една доста скучна книга, в която Николай Камов описваше политическия си път. В нея впечатление ми направи как същите тези „здрави сили" бяха представени като основен кошмар за автора. Той твърдеше, че те дебнели всяка негова крачка, преследвали изящния му социалдемократизъм и най-накрая го принудили да напусне политиката. Понеже това, че Камов вече не се занимава с политика, не може да бъде окачествено като огромна загуба за България, аз се замислих – всъщност тези „здрави сили" не са направили нещо кой знае колко лошо.

Същото споделих и след като чух Бунджулов. В крайна сметка БСП днес е задължена да търси победа на президентските избори, но не може да си позволи да го направи чрез безпринципна коалиция. Защото стратегическите цели на АБВ и на БСП в тези избори са съвършено различни. АБВ се бори за оцеляване, БСП е длъжна да се бори за победа. И ако митичните „здрави сили" са това, което спира БСП от самоубийствен танц с десните изкушения и с напудрената псевдолява гъвкавост, то всички трябва да сме благодарни, че ги има. Защото кое е обратно на „здравите"? Не е ли „нездравите" сили?

Според мен пълна илюзия е, че изборите се печелят с изящни коалиционни формули, политически уравнения, аритметични сметки и кабалистични съюзи. Изборите могат да се спечелят с категорична политика, с ясни идеи и с фигура, която може да гарантира, че обещанията не са само прах по вятъра, а реална програма за действие. Ние много често си позволяваме да се прехласваме по някакви идеални външни на БСП кандидати, които да са граждански, неопетнени, стерилни до ангелски блясък. Такива хора просто няма. А колкото и да се опитват да представят сблъсъка наесен като някакво мажоритарно упражнение, това няма да мине. Президентските избори винаги са били партийна битка. Защото президентската институция може и да притежава основно символична власт, но е от ключово значение, когато една

държава тръгва да води своя най-тежък двубой – да извоюва отново поне малко суверенитет. Да спре политиката на наведения гръбнак и на докладването в чужди посолства. Държавният глава не може да бъде като гардеробиер на чужди гости, пред които да кима одобрително с глава. Време е някой да постави реалния национален интерес на дневен ред.

Заради това за мен най-важното послание, което трябва да излъчи БСП, е, че е възможна една различна България. БСП трябва да даде своя знак, че е партията, която предлага истинска алтернатива на статуквото и е готова да осъществи промяна за всички, които не си представят България такава, каквато е сега. Президентската институция трябва да обединява нацията и е важно този смисъл да бъде върнат. Точно заради това ми е много чудно, когато журналистите питат каква задача си поставя БСП на президентските избори. Тази цел може да е само една – победа! Това не е максимализъм, а реално осъзнаване, че е време да спрем с полуцелите.

Смятам обаче, че ще бъде нелепо в името на победата да се откажем от идеите, които правят БСП различна. Нали това трябва да вършат здравите сили – да бдят за идеите и да всяват смут в душите на тези, за които идеите не са важни. Точно заради това не мисля, че е полезно спирането на разговора за левия курс. Това беше именно разговор за идеите.

Наскоро срещнах твърдението на един анализатор, че ние живеем в постфактологичен свят. Свят, в който фактите вече не са важни. Според мен не е напълно прав – ние живеем в постидеен свят. Свят, в който се опитаха да убият всяка идеология, а това е зловещо. Идеите осигуряват на човека хоризонт за бъдещето и познание за историята. Без идеи съществуването е сведено от ден за ден. Това е свят, в който заглавието във вестника е по-важно от реалното съдържание на политиката. Светът днес се разлюля така жестоко именно защото остана без идеи, тоест остана без бъдеще. И това е глобален процес, който тепърва ще ни поразява със своята жестокост.

Ето защо аз смятам, че всеки опит за връщането на една партия към нейните идейни основи не е път за никъде, а единствен начин за истинско съществуване. Заради това моята надежда е в здравите сили на БСП. Партията оцеля дотук не благодарение на тези, които си тръгваха при първия проблем или само искаха да удовлетворят нездравите си амбиции, а заради тези, които се ядосваха, но оставаха, които влагаха душа и сърце, въпреки разочарованията, които скърцаха със зъби, но продължаваха да вярват. Именно на тях БСП дължи тази победа.

Следователно къде щяхме да сме без здравите сили?

10 ГОДИНИ ОБЕДИНЕНИЕ НА ЛЕВИТЕ СОЦИАЛИСТИ В БСП _

Корнелия Нинова

Акценти от изказването на председателя на БСП на конференцията „За истинско представителство на българските национални интереси от левицата", посветена на 10-годишнината на Обединението на левите социалисти в БСП.

Поздравявам Лявото крило в БСП с неговата 10-годишнина. Приемете моето уважение, защото вие сте генератор на идеи в партията. Вие сте и богатство за партията, защото партия без идеи е просто политически проект за участие в управлението, а нашата сила е в идеите. Трябва да стъпим на две основни думи: автентичност и обединение. Никой в партията не трябва да оспорва нейната лява, социалистическа идентичност. Тя е зададена още от Димитър Благоев в пет ключови думи: солидарност, справедливост, свобода, равенство и патриотизъм.

За формата и съдържанието на политиката

Категорично не приемам мнения, че конгресът (на БСП през май – б.р.) е бил алъш-вериш и в момента се прави политика по форма, а не по съдържание. Според мен трябва да стъпим здраво на базата си, но не само на думи. Не само да казваме, че ние представляваме работниците, земеделците, кооперациите, интелигенцията, студентите, младите, а да го направим реално. В този смисъл за два месеца сме имали над 40 срещи с тези хора – Централен кооперативен съюз, Централен съюз на земеделските кооперации, Съюз на офицерите от запаса, с 14 патриотични организации, 7 студентски съюза и др. Това не е форма, това е съдържание. Това са разговори с хора, които не са стъпвали в нашата централа от години, но имат нужда да бъдат при нас и гласът им да бъде чут. Предложихме им заедно да правим алтернативната политика на БСП на практика. Те да кажат от какво имат нужда, а ние да бъдем изпълнителите на тази политика.

Организационната слабост на партията е един от най-големите ни проблеми в момента. В годините има насложени много противоречия, дистанция между ръководство и структури. Как да преодолеем това?

Първо, Изпълнителното бюро започна да заседава изнесено в страната. Кабинетна политика повече няма да се прави в партията. Ще се прави политика на място, при хората. Второ, финансово подпомагане на структурите. Парите не са най-важното, но без тях хлопват вратите на клубовете ни. Увели-

чихме двойно субсидията за местните структури, за да могат да водят реална дейност.

Чувам гласове, които оспорват допитването в партията, и съм учудена, защото членовете на Обединението на левите социалисти в БСП са най-демократичните хора в партията, а казвате, че няма място за преговори с хора като Георги Първанов, Татяна Дончева и др. Точно заради този разнобой направихме и вътрешното допитване и ви уверявам, че то ще стане редовна практика. Членовете ще си казват мнението и ръководството ще се съобразява с него. Партията ще решава най-важните въпроси за своето бъдеще и бъдещето на България с вътрешно допитване.

Кадровата политика е въпрос на принцип. Опитваме се да въведем принципа на разделение на властите в управлението на партията. Имахме периоди, когато едни и същи хора бяха в Изпълнителното бюро, в парламентарната група, областни и общински председатели. Аз мисля, че принципът трябва да е друг – повече хора да поемат отговорност и да вземат решенията.

За нашите принципи

Трябва да стъпим на два големи леви принципа – връщане на държавата в икономиката и социална държава. Това са сериозните ни отлики от дясното, за да бъдем автентична лява партия.

Твърдя, че БСП спря приватизацията на ВМЗ-Сопот, „Кинтекс" и целия военнопромишлен комплекс, който бе сложен на масата за приватизация преди един месец. Само БСП се бори през последните седмици срещу концесията на летище София и няма да допуснем да се случи. Заявяваме категорично принципа: против приватизация и концесиониране. Държим на обратния процес – връщане на държавата в икономиката.

Другата седмица ще станете свидетели на може би най-сериозния законопроект, който обхваща цялото държавно участие и който подготвяме вече два месеца, заедно с експерти.

В земеделието е готов законопроект, с който предлагаме създаването на държавно земеделско предприятие, в което да се вкара като апортна вноска свободната, нераздадена държавна земя, и това предприятие да се занимава с изкупуване на продукцията от дребния земеделец, а не прекупвачите да го изнудват и да му изкупуват евтино стоката, докато на пазара на потребителите се продава 10 пъти по-скъпо. Това предприятие ще изкупува стоката, ще я преработва и ще има верига от магазини, в които ще я продава.

БСП е тази партия, която защитава и образованието, и здравеопазването от безумните реформи на управляващите. Благодарение на БСП Конституционният съд отмени част от реформата на Москов. Ние сме тези, благодарение на които миналата седмица беше приет законът да се увеличат средствата за децата с увреждания и да бъдат 70% от минималната работна заплата. Това е социалната държава на практика.

За отношенията с Русия и с ЕС

Относно външната политика. За тези два месеца имах посещения и в Русия, и в Европа, а тук на място имах срещи с всички европейски посланици и с американския посланик. В Русия ясно и категорично изразих позициите на БСП пред председателя на Държавната дума Сергей Наришкин, че до последно ще се борим за падане на санкциите срещу Русия, защото те са вредни за българските интереси. Загубихме над 1 млрд. от тези санкции и искаме те да бъдат премахнати. Ние също така сме против създаване на флотилия в Черно море и ще се борим до последно за това, защото тази флотилия е насочена срещу Русия. Седем пъти внасяме проекти за решение за отпадане на санкциите срещу Русия. Казвам го открито: Ако ние управлявахме държавата и трябваше да се вземе решение за Русия, бихме наложили вето при вземането на решението в Европейския съюз за тези санкции.

По време на срещата на лидерите на партиите от ПЕС в Париж заявих позиция доста недипломатично, недобре приета от брюкселските чиновници, че причината за излизането на Великобритания не е само в имиграцията, в националистическите движения и в политиката, която се провежда там, а и в това, че ЕС не отговаря на очакванията на своите граждани. Защото ЕС води политика в интерес на корпорациите, на големите, на монополите и загърби интересите на гражданите на ЕС. Доказателство за това е, че и сега брюкселските чиновници са склонни да подпишат Трансатлантическото споразумение (ТТИП), което дава връх на корпорациите над държавите ни. Ние от БСП ще се противопоставим на това, а догодина, ако управляваме, и като държава – членка на ЕС, няма да подпишем това споразумение. Казах им абсолютно директно, че една от причините да се стигне дотук и ЕС да продължава да се разпада е, че те са бюрократи. Не може да се приемат 14 директиви за размерите на краставиците и нито една за младежката безработица. Няма как три часа да се спори къде да бъде сложена запетаята в изречението, а само пет минути – за неговия смисъл. ЕС е обрасъл от бюрокрация, чиновничество и формализъм.

За президентските избори

След вътрешното допитване стана ясно, че 52% желаят като партньор АБВ, близо 50% искат Татяна Дончева, 37% – ВМРО и т.н. Постигнахме висока активност. В резултат на това допитване започнахме и преговорите. Но категорично не бива да позволяваме на никого отвън да се меси в работата на партията. Ние ще си вземаме сами решенията. Единствено членовете на БСП и националните интереси ще определят политиката на партията. Затова не трябва да се мисли, че заради преговорите ние отстъпваме партията наготово на някого. Кои ще бъдат кандидатите ни за президент и вицепрезидент ще реши партията, а не някой друг. В момента вървят номинациите на конференции, имаме си устав, има процедура. Номинират се имена, ще ги внесем в Националния съвет на партията и той демократично и с мнозинство ще реши кого да издигнем. За пръв път виждам Бойко Борисов несигурен, неуверен, в

изчаквателна позиция, без той да води инициативата. ГЕРБ чакат нашия кандидат, за да се ориентират по него.

Нямайте съмнения, че ще спазим както партийната линия и устава, така и позицията, че БСП е най-силната партия вляво, тя ще води инициативата вляво и ще бъдем победители на тези избори. Уверявам ви, имаме огромен шанс да бием на тези избори и те наистина ще са прелюдия към предсрочни парламентарни избори.

Нашият план за България

Ние започнахме да правим, с помощта на наши и външни експерти, национален план за България, който искаме да представим пред обществото през септември или октомври.

Стилът на политиката ни ще бъде друг – директен, прям. Като се каже нещо, да се знае, че то е закон. Като се каже в опозиция, да се знае, че ще бъде свършено, когато се вземе управлението. Хората да ни повярват, че сме точни и категорични и че няма едни и същи обвързаности и корупция да съпътстват всяка политическа партия и, независимо кой управлява, да се краде от народа.

ГЕРБ казват: „Ще строим магистрали", ние казваме: „Ще строим второкласни и третокласни пътища, защото обикновените хора не могат да стигнат до магистралите." Те казват: „Ще закриваме общинските болници", ние казваме – няма да ги закриваме. Но истинската алтернатива е друга – да се опитаме да променим начина на правене на политики.

Нашата цел е да махнем от политиката фирмите, които крадат, независимо чии са те. Това е истинска промяна.

Това е голямото предизвикателство – готови ли сме този възел да разсечем и да кажем, че оттук нататък сме различни. Ясно е казано: Ние сме зад работниците, против монополите. Имаме ли воля обаче тези думи да станат реалност и тази форма да стане съдържание? Ръководството на партията я има, нека заедно да го направим. Нашата битка е срещу онези, които докараха Европа, света и България до това състояние. Това са десните и неолибералният модел, който е напълно изчерпан. Светът, Европа и България плачат за алтернатива и ние сме на ход да дадем тази алтернатива по съдържание.

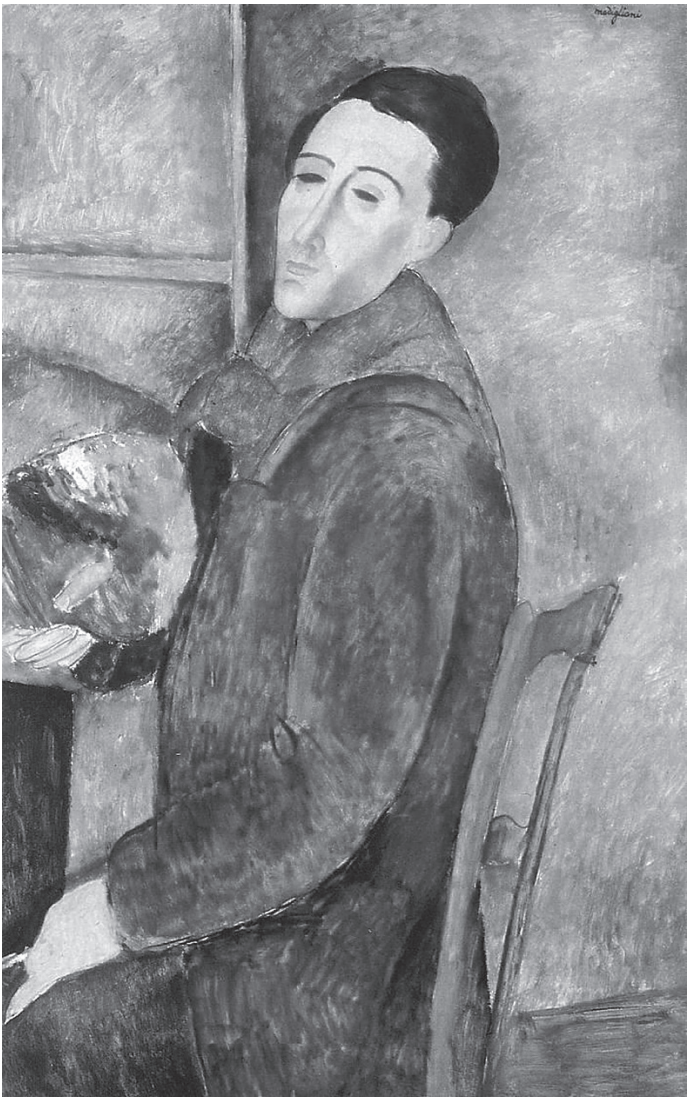

Амедео Модиляни
Автопортрет, 1919

РАЗКАЗ ЗА АМЕДЕО МОДИЛЯНИ

Нели Дечева

Нели Дечева *– есеистка, поетеса, журналистка. Дългогодишен редактор в централния периодичен печат. Издала е 5 художествени книги, между които стихосбирката „Странни знаци“ (1994) и есеистично-документалната „Поздравете всички от мен“ (1997), която е спечелила наградата на СБП за най-добра книга. Авторка е на стотици есета, пътеписи, статии. Член на СБП и СБЖ.*

НЕ ИСКАМ ДА СЪМ ЛЕГЕНДА, ДЖЕК ЛОНДОН И ДЖОН РИД В КАФЕ „РАСПАЙ”, ЛИНИЯТА НА СИАМСКАТА КОТКА, ОЧИТЕ ГЛЕДАТ НАВЪТРЕ, СДЕЛКА СЪС СМЪРТТА, ПАРИЖ ТРЯБВА ДА СЕ ИЗСТРАДА, ПРИНЦ ПО РОЖДЕНИЕ И ХУДОЖНИК НА ХОРАТА, ИЛИ РАЗКАЗ ЗА АМЕДЕО МОДИЛЯНИ

Един мъж, особено ако е художник, винаги трябва да знае какво е и какво не е. Какво не е, не е важно. Никога от това, каквото не си, не излиза нещо свястно. Човек трябва да разчита на това, което е. Навреме разбрал това, навреме ще съсредоточиш силите си не за неща, които никога няма да ти послужат, а за такива, които ще те осъществят по душа. Защото човек е преди всичко душа, която преодолява материята, за да остави мечтата си. Той идва на света за мечта, не за гола, а за такава, на която вървиш по петите, докато я докопаш и я подчиниш на волята си. Не е вярно, че постигнатата мечта не е мечта, защото мечтата те изпълва преди още да бъде постигната, а после, после тя няма край и целия те превръща в мечта. Не знам, може тези мисли да звучат твърде поетично, но и защо не, поетите са доказали, че имат право да дават мечтите си на хората, доказателство за това е самата им поезия, легендите за тях. Впрочем, имам по-особено мнение за легендите, ако те се покриват с живия човек, ако в основата си носят една истина, каква легенда би било това, те просто са тогава истински, а че ги наричат легенда, това е в съотношение със стойността на този, който оценява нещата. Аз не вярвам Данте да е бил легенда за Петрарка или, ако щете, Гьоте за Ницше. От легенда имат нужда тези, които не могат да си представят нещата истински, не виждат „легендата” на живия живот около себе си, наречи ги такива нищи и толкова.

Самият аз не мога да си помисля, че мога да стана легенда.

Защото намирам, че това, което съм, е твърде „редно, нормално", просто линията на моя живот е гъвкава и крехка, такава е и линията, която създава картините ми, гъвкава като сиамска котка, както и неведнъж ми е повтарял този изтънчен Жан Кокто, хванал се за мисълта ми. Вижда се и в картините му и тогава каква легенда става от един стил, постигнат с труд и мъка. Нужно ли е да си създавам сам легенда, че съм далечен роднина на Данте Алигиери и на Спиноза. Това, че зная наизуст в оригинал канцонетите на Петрарка и трактатите на Спиноза, достатъчно ли е за легенда, може ли да бъде причина зад гърба ми в Монмартър да се шушука, че този, красивият Моди, с черната коса, буйна като дива трева, с копнеещите си и хипнотизиращи жените очи, небесни и занесени, приличащ повече на умиращ развейпрах, отколкото на жив хъшлак и пияница, който понякога се влачи като просяк, целия одрипан и мръсен, изцапан от стените на кафене „Распай" и от боите в мансардата си в Бато Лавоар (Пикасо бе толкова добър да го вземе при себе си, за да не умре от глад, ще му мие четките, ще му кладе огнището), този, дето друг път ходи като уелски принц под алено копринено наметало и широкопола шапка, а най-често с развята шарена вратовръзка върху костюм от рипсено зелено кадифе, този с изискано държание, когато си иска, този с аленото шалче около тънката шия сякаш на госпожица, толкова прилича на Джек Лондон сред ловците на стриди и на Джон Рид сред въстаналите пеони. Този, който влиза в „Распай" сутринта рано, преди слугите да са премели пода, а тънката Берта да е измила прозорците, пристига ослепял от глад и чака първия посетител, да изпроси едно кафе. Веднъж, като се върнал за кой ли път от Ливорно, без пукнат сантим, студ навън, той дреме на масата, влиза изискан човек, сяда насреща му, навежда поглед под масата (след като е оставил там цял франк) и му казва господине, изтървали сте си парите, за да спаси от глад този, който, като види хубава жена, намира как да я помоли да я рисува, после обяснява, че не защото е толкова хубава, а защото у нея има един жест, една линия, нещо, което другите го нямат, защото дълго търсел моделите си. Този, дето води „тихи разговори" в кафето, за да направи някоя скица някому, за да му плати после обяда (плащат му го, без да му взимат рисунката). Този, който в Люксембургската градина по цели нощи зее срещу луната, за да декламира на латински Овидий и Петрарка на руската поетеса Анна Ахматова, а в това време полският му приятел поетът Леополд Зборовски се чуди как да продаде някоя негова картина, че да го спаси от мизерията. Стига с това „този, който", нали омръзва. Само че на мене не ми омръзна да съм точно това, всичкото, което ми се приписва, истина е, свята истина. Както виждате, зная какво съм, не съм легенда и никога не бих приел да съм легенда. От легенда има нужда Пабло Пикасо, защото затваря живота си зад дървените стени на Бато Лавоар с поредната си любовна мечта, за да скрие всъщност не толкова любимата си, колкото какво рисува и как рисува. Аз, разбира се, ценя този голям художник, както и фовиста Донген, Андре Утер, но Тициано и африканските маски повече ме водят в живота, възхищавам се от женските фигури на Гоген, но съм враг на тези, които разлагат перспективата като Брак, не мога да понасям този разврат от багри в платната на

Анри Матис. По дяволите легендите, аз съм жив и ще държа на своята линия на мечтата и действителността, па ако ще не сиамска котка, а тигър да е, когато се изплъзва из очите на тези, които гледат картините ми. Вижте очите ми, те примижават, гледат разлято и отнесено, но като куршум виждат най-важното, очите на модела пред мен, търся в него моите очи. И когато ги намеря, рисувам ги като моите, затова очите на всичките ми портретувани са като моите, гълъбови или светложълти бадемови, прозрачни, дават чистото впечатление за светлина. Психологизмът в портретите ми е ограничен с дребни подробности, често видими само при втори поглед. Сутин има безпомощен жест, Беатрис има нещо гордо и величествено, приведената глава на Елвира е толкова крехка, колкото и цялата Елвира, тъничките еврейски устни на Макс са всичко у този човек, кървавочервената уста на Еврейчето... Приличат тези лица на маски с празни очи, меланхолични, винаги са с еднакъв израз. Така е, защото, когато рисувам някого, аз рисувам себе си. Даже и Ан*, моята Ан рисувам така, както бих нарисувал себе си. Никак не мисля, че само аз съм болният от туберкулоза, че от това, колкото и да съм задоволил стомаха си, изглеждам болнав и изтънчен. Рисувам себе си, защото най-добре познавам себе си. Художникът трябва да рисува себе си. А да рисуваш себе си, значи че носиш всички у себе си. Нещо, което е трудно, трудно се вдава. Това го разбрах, когато, завърнал се по едно време в Ливорно, се захванах със скулптура. Наистина Бранкузи ми даде първите уроци, но уроците на маските от Брега на слоновата кост ми станаха по-добри учители, вижте и фигурите при африканците, каква изтънченост, каква еластичност и дивост на лиани и потъваща нейде светлина, досущ като в замислена душа, чиито очи гледат навътре. Искам да създам един Храм на нежността с моите картини и скулптури. Опитах с длетото. Дълго скитах из Карар, помня, че исках да имам мрамора на цялата планина, за да задоволя потребността си от него, да издялам най-хубавите си скулптури. Всичко струва пари, само приятелите са без пари. Събудих се един път с развързани ръце, приятелите ми бяха докарали планината у дома, пред вратата ми. Много мрамор. Почнах. Дялах. Тогава разбрах как трябва да рисувам. И захвърлих чука, а приятелите си помолих да ми помогнат и да изхвърлят в Кралския канал каменните си картини. Започвам отново. На платно. Дръж се, Париж и Пикасо!

Страшно е да разбереш, че си отиваш, че дните ти са преброени. Това едва ли интересуваше някого, освен най-добрите ми приятели като полския поет, като... Министъра на смъртта, да, като Дьольошан, заради това, че прави дълги тънки лодки за надбягвания и... стигане в рая на хашиша. Когато човек разбере, че му остават преброени дни, той или трябва да се откаже от рисуването на картини, или да започне денонощно само това да прави, без да брои преброените дни. Още повече че се задава истински потоп на смъртта, където и Дьольошан, и Пижар са нищо със своя хашиш. Аферата Драйфус е приключена, Бел епок** още не е угаснала напълно, Жорж Клемансо, министърът на вътрешните работи, раздели църквата от държавата и се готви да смаже стачкуващите бедняци

* Жан Ебютерн – б.а.

** Ла Бел епок – красивата епоха на някогашната сецесионна и монархическа Европа – б.а.

от фабриките, на Англия не ѝ достигат все още стотици байонети, за да принуди кайзера на отстъпка от морските си територии, Франция иска да си върне Елзас и Лотарингия... Липсва само първият изстрел, който ще направи от западните дипломати един страшен смъртоносен министър. Но дотогава трябва да се живее, казват оптимистите, Париж трябва да празнува, парижката опера да лее сърцераздирателните арии на Тоска, кулата на Айфел да си ръждясва, а Бергсон да мисли още по-дълбоко върху своята творческа еволюция, защото руските принцове дрънкат георгиевски кръстове и прахосват за една нощ дори повече, отколкото са необходими да се изхранят за година барем сто хиляди гладни мужици... Някой ще каже: Модиляни има горда осанка на аристократ, нека и той се включи в играта. Сделките са си сделки, мен те не ме интересуват. Аз имам сделка със смъртта, която трябва да ме остави да нарисувам картините си, тогава нека да дофтаса.

Тогава, алло, мадам, вие не сте очарователна, но аз искам да ви нарисувам, заради вашите скрити мисли, обикновено аз, роднината на Спиноза, откривам скритите мисли, сега не можах, не, не, не съм самият Спиноза, аз съм Моди. Но, моля ви, бъдете спокойна, аз обичам Ан, Ан обичам, просто си гледам работата, затова ви моля да ви нарисувам, бъдете спокойна за целомъдрието си, то не ме интересува, то е известна тайна, нали сте жена, какво повече да знам за вас. О, не, никакви еврейщини не продавам, а купувам еврейщините, защото са ми много потребни за един кратък сеанс. Пийте си кафето, само се поизправете, точно така, но моля ви, не закривайте гърдите си, нека да виждам и надолу, ръцете ви върху коленете, можете да ги съберете, точно така. Тарааарарам, може и да не ме слушате, някои казват, че снощи слушали точно тази ария от Пучиниевата „Тоска", ако ви харесва, слушайте, нямам нищо против, пушите ли, аз пуша, като рисувам, иначе не мога да рисувам, мога и да пийна, не ми пречи, но не, после, аз не съм просяк, ваша работа, Берта, Берртааа, едно кампари със сода, скоро. О, мосю Кокто, заповядайте, Зборовски ли, той отиде да търси клиент за последната ми картина, Министърът на смъртта го няма, продава тънки като индиански пироги лодчици, защо са ти точно двамата сега, добре, добре, твоя работа, аз само така с моята изплъзваща се като сиамска котка изобразителна линия, това е линия на мисълта на душата, драги ми Кокто. Виж какво, предай по някакъв начин на добрия и много мил старец Реноар, че повече няма да го посетя, на Лазурния бряг, е, вече му гостувах, и то заедно отидохме със Зборовски, жена му, Сутин и Фужита. Вярно е, похвали ме, знам, че ме хвали и пред теб, добре, негова си работа, но не и моя, защото аз харесвам само себе си, но не, не се уча от себе си, а харесвам своите картини, нищо, че са нарисувани всичките еднакво, еднакви хора са сякаш, ами, както ти е известно, аз рисувам само себе си, сега и тази очарователна мадам ще заприлича на самия Амедео Модиляни, подай ми цигарата, тя има скрити мисли, точно като мен, че кой откровен човек няма скрити мисли, само злобарите не крият мислите си, да, да, ще речеш, те не ги казват, нищо подобно, има ли нещо по-казващо от лицето на човека, на него е написано всичко, казват древните, казва го и самият Амедео Модиляни. Та... кажи на добрия и много мил старец, който бере душа, че аз също бера душа, но няма да тръгна по неговия път, това е. Жестоко ли? Как жестоко? А не е ли

жестоко да се поведеш по чужд акъл, подир чужда мисъл върху бялото платно? Може би съм мълчал ли, не съм му казвал какво мисля. Да, мълчах, един Реноар, прочутият магьосник, който е нарисувал най-пищните женски хубости, трябва да умее да разчита мислите на един колега, на един съперник. Трябва да се рисува с радост. А после ми казва: Млади човече, вие не разбирате от картините ми, отива при нарисуваната си жена и продължава: трябва да галите картините си, да, да ги галите. Аз например милвам някой задник, преди да завърша една картина. Може при него да е така, драги ми Кокто, но при мене не е така… Така е за него, а за мене е прочетен вестник тази негова задница, по-нагоре милвам аз, очите, прозрачни бадеми, слагам на тяхно място светлина. Тайна ли, не е тайна как ги майсторя, ето гледай, гледай де, не гледай мадам, виждаш ли, аз рисувам най-напред истинските очи, все пак зачитам натурата, аз без жив човек пред мен не мога да рисувам, не се получава сиамска котка, рисувам точно очите, значи портретувам като фотографа, но после, отгоре, слагам прозрачните бадеми. Е, каква тайна. Каква легенда. Легендата е за хората без въображение. Така кажи, че е казал Модиляни, преди да си отиде от този свят. На полицията нищо не казвай, знам, знам, че не ти е задължение, тя сама ще научи и ще разбере, че няма кой да ѝ смущава реда, виж, на бръснаря му кажи, че повече няма да му плащам с рисунки, тия, дето съм му ги дал, нека си седят в мазето, мишките ще им видят сметката. Какво ме гледаш опулен, добре, щом съм ти надул главата, спирам да говоря. Мадам, сега можем да пийнем. Берта, де си, Берта, още едно кампари, този път без сода. Ан, какво мила, защо идеш точно сега, ще смутиш мадам и картината ми няма да стане, а до довечера трябва да нарисувам още пет картини, че Зборовски няма да изкара нищо май за сермия. Ела, ела, Ан, поръчай си едно кафе, Жан, плати, моля те, за моя сметка на Берта, а довечера ела у дома на гуляй. Отказваш, абе ела, няма да разправям като миналия път, че голям пир е било, истината ще кажа, печени кестени и лимонада. Сега трябва да пазим Ан, защото скоро ще стане майка. Благодаря, чао, мосю Кокто.

Мадам, сега можете да си отдъхнете до Ан. Има какво да си побъбрите, разбрахте, че хубостите ви не ме интересуват. Бързате ли, добре. Защо чакате тогава? Да ви платя? Но аз, мадам, никому не съм плащал за това, че го рисувам. Каква по-голяма отплата от това, че съм ви рисувал аз, самият Амедео Моди-ля-ни. Не разбирате ли. Тогава ще ви обясня. Нямам нито грош. Искате да си вземете портрета? О, не, не, никога, та това е моят труд, а за това, че сте ми позирали, заслугата е на господа, че ви е създал такава, необходима за картината ми. Колкото до това, че сте си загубили времето, то кой не си загубва времето днес, когато се е задал потопът на смъртта и Дьольошан, Министърът на смъртта, нищо не ще е в сравнение със световната касапница. Ами питай Пикасо, питай Блез Сандрар, ако щеш, мадам, все пак бъдете благодарна, че ви предупреждавам. Живейте си, мадам, оревоар, мадам. Какво, ще се оплачете, не разбирате от милостта ми, о, Леополд, тъкмо навреме идваш, виж тука какво става, трябва, знаеш, някое и друго су, пребъркай джобовете, не се чуди, а дай за една вечеря в някое евтино бистро, длъжник не съм бил никому, не искам мадам да остане с лошо впечатление...

Милият Леополд, вади дребна пара и плаща на жената, за да си отиде по живо, по здраво неогорчена. Леополд Зборовски пак нищо не е направил, носи под мищница картините ми, все пак дал едната, утре щели да му я платят. И това е добре, тогава трябва да предупредим Кокто да не идва таз вечер, а утре вечер, нали, Ан? А тази мила жена, мадам, си отиде, без да имаш възможност да ѝ се оплачеш, че по цял ден седиш затворена и съм ти забранил да си показваш носа навън, не искам никой да те вижда, капчица от лицето ти не давам да се вижда, знаеш колко те обичам. Знам, знам, че и ти ме обичаш, ама аз да съм сигурен, че си у дома и ме чакаш. И аз те обичам, ама се съмняваш и гледаш все да ме изненадаш с някоя мадам. Е, не разбра ли най-сетне, че аз не гледам като мосю Реноар задниците на жените, а по-нагоре, търся очите им, че да им дам очите си, по-добре да гледат, слепи да не остават. Жените очи нямат, Ан, не знаеш ли по себе си, Реноар май ще излезе прав като... Добре, добре, спирам. Как се чувстваш? Има ли ново писмо от баща ти, пак с неговите напътствия, които горчат като кураре, по-добре да прати някой лев, че скоро ще трябват за бебето. Казвал съм ти, че искам кратък, запълнен живот. Някога собственицата на Лапен Ажил ми рече: дошъл да превземa Париж, ами това става само ако го живееш. Права беше, Париж трябва да се изстрада. Иначе Италия, Ливорно, да търся скулптурите си в Кралския канал. О, мила Ан, защо тръгна с мен тогава, когато беше дошла да видиш Монмартър, сега баща ти нямаше да ти праща кураре вместо добра дума, щеше да си станеш художница, нали беше студентка в академията. Ама и аз съм виновен. Гледам те една такава, не си кой знае каква, „пти жоз", дребосъчето ми, непохватничко, и шията ти къса, а не издължена от мелодични стройни линии, както те рисувам на портретите си, с двата бадема без зеници, виж нослето ти, чипо, такова го рисувам, душицата ти рисувам същата, каквато е, с предчувствията ѝ, с безпределната ѝ тъга, няма нужда от деформацията ми, нежната ми и двусмислена нейна грация нямат нужда от деформиране, Ан, мила. Пък аз те обичам, нали си ми последната, другите не ги помня, Ан, вярвай ми. Не ревнувай от тях, защото аз не тях, себе си съм рисувал. Иначе те си бяха, луксозни или обикновени, повечето проститутки. Но защо да си кривя душата, добрички бяха, като кротки добичета, пък аз обичам кротките жени, послушните, жената, ако не е послушна, жена ли е, гренадир, тоест изкукуригал стар войник. Аз ще си отида преди теб, знаеш го, трябва да видиш, щеш не щеш, какво ще стане след мен, никакви легенди не ща, не давай. Може да сме живели мизерно на ъгъла на едно стълбище, но не е вярно, Ан, аз съм принц по рождение и искам принц да си остана. Като почне световната касапница, пази детето, полицията няма какво да ти вземе, тя от картини не разбира, пази малката Ан, непременно я запази.

Хайде да си ходим.

Не искам да цивриш пред тези тука.

Джаз.

Танцуват.

Марш у дома. Тази вечер няма да се върна. Не, не, няма да съм при фуста. Ще потърся Министъра на смъртта. Дьольошан.

Леополд, да тръгваме.

Послепис: Модиляни бил изпратен до Пер лашез в един дъждовен ден от много свят. Цял Париж излязъл на улицата, която водела към гробището. Зад ковчега му вървели тези, които после щели да станат легенда. И Дьольошан бил с тях. Полицията, строена като за парад, стояла от едната страна на тротоара твърде мирно за пръв път, тихо било, с наведена желязна глава.

На другия ден Ан Ебютерн се хвърля от шестия етаж на бащината си къща. За разлика от портрета ѝ, рисуван в квартирата на улица „Масена", където зрителят очаква от стола да се изправи една висока жена, жената-лилия, сега всички я видели такава, каквато си била, дребничка като прозрачен бадем, толкова мъничко било телцето ѝ. И без това приживе ходела в тъмни дрехи и пуловери, което я правело още по-ниска, отколкото е.

За картините на Модиляни да не говорим.

Тях лесно ги фалшифицират, но е невъзможно да се сбъркат.

РАЗКАЗИ*

РЕКТОР

Милан Колев

Милан Колев *– доктор по социология, доцент по теория на социалното управление. Бил е депутат в Седмото Велико народно събрание и в 37-ото Народно събрание и зам.-министър и главен секретар на Министерството на културата.*

Обадиха се от районния комитет на Комсомола, че по указание на партията след един час в Софийския университет трябва да се проведе митинг в подкрепа на някаква арабска кауза. Щели да изпратят двама арабски студенти, които трябвало да говорят пред колкото може по-голяма студентска аудитория. Беше времето, когато, щом партията каже нещо, всички глезотии като „ама няма време", „ама може ли утре", „ама защо в Университета" и така нататък автоматично отпадат. Всяко умуване, изказване на мнение или, не дай си, боже, отказ да се приеме решението означаваше, че на този човек не може да му се гласува доверие.

Поставен натясно, започнах трескаво да търся решение как да се гаси пожарът, като че ли от нашия измислен митинг зависи съдбата на тази арабска държава, че и на целия Близък изток. Надникнах в една от най-големите аудитории, която се оказа препълнена със студенти и професор Тагамлицки четеше лекция по диференциално смятане. Хубавото беше, че аудиторията е пълна и нямаше да се събират студенти специално за митинга, а лошото беше, че точно Тагамлицки трябваше да се убеждава да се направи някаква комбинация и той да отстъпи време от лекцията си за митинг. На всичкото отгоре Тагамлицки изобщо не се интересуваше от подобни политически изяви и не можех да се надявам на каквато и да е „партийна солидарност" от безпартиен като него.

Таги, както нежно го наричахме неговите бивши и настоящи студенти, беше изключително интерес-

* Из „Трийсет мига от живота". С., Захарий Стоянов, 2016.

на личност, с утвърден, безспорен авторитет в математическата наука. Нисичък, с абсолютно голо теме, слабоват, попрегърбен, с увиснали върху края на чипия му нос старомодни очила с малки кръгли стъкълца, които подскачаха нагоре-надолу при всеки негов характерен тик, понесъл нанякъде огромна старомодна чанта, изкривен под нейната тежест, той се движеше със ситни, бързи крачки, вперил поглед в земята, като че ли търсеше някаква изгубена математическа формула. Той беше пълно олицетворение на образа на разсеяния математик. За него математиката беше в центъра на вселената, а всичко останало – подробности от пейзажа. Пословична беше неговата взискателност, той отстояваше мнението си без излишна шумотевица и с пълна неотстъпчивост, когато се смяташе за прав. За него изпитван студент да постави не там, където трябва, точката или запетайката в някакво математическо доказателство си беше направо световен катаклизъм.

Изпитът по диференциално и интегрално смятане при Таги се провеждаше в два тура. Най-напред четири часа писмен изпит, за решаване на задачи, а на другия ден още пет-шест часа устен изпит на черната дъска под зоркия му поглед, за да се увери Таги дали случайно някой не е преписвал. Имахме един състудент, който се отличаваше от всички ни по математическите си способности. Изкарал нашият човек шест на писмения и след още шест часа висене на черната дъска, на устния изпит, Таги, явно недоволен, му рекъл:

– Е, коле-е-е-га, засега мога да ви пиша само шест минус. Ако не сте съгласен, елате утре да ви доизпитам за пълно шест.

За ужас на всички колегата се яви на другия ден отново на устен изпит, пак вися шест часа на черната дъска и накрая, след дълъг размисъл, Таги кандиса да му пише пълно шест.

Професор Тагамлицки се славеше като безкрайно внимателен и етичен човек. Въпреки вперения си в земята поглед и забързаната си походка, той не пропускаше с лек поклон да поздрави всекиго, дори непознат, ако срещне погледа му, със своето провлачено „Добър де-е-ен". Разправяше се из студентските среди, че Таги бил на почивка в Созопол и там един студент, който му имал карез, решил да му скрои номер. Събрал дечурлюгите от града, посочил им невзрачния старец и им поръчал:

– Този, където го срещнете из Созопол, ще му казвате „Добър де-е-ен, професор Тагамлицки". Ще видите каква веселба ще падне.

Хлапетата, на които освен забързания, колоритен възрастен човек явно много забавна им се е сторила и рядко срещаната му фамилия, като че ли това чакали и тутакси го подпретнали. При всяка среща с Таги те – „Добър де-е-ен, професор Тагамлицки", той с поклон – „Добър де-е-ен, деца". Те – „Добър де-е-ен, професор Тагамлицки", той с поклон – „Добър д-е-ен, деца". И така, без умора до края на почивката.

Някои, явно изпитвани от него и, както се казва, яли попарата му студенти, злорадстваха, че след тази почивка на море Таги получил дископатия от поклони и с това обясняваха изкривената му походка. Тази история, разбира се, е вероятно част от студентския фолклор, но независимо от нейната тенденциозност, тя потвърждава едно – Таги беше един добър човек.

Почти сигурен, че принуден от обстоятелствата тръгвам да се боря за една предварително обречена кауза, реших да заложа единствено на това, че, като добър човек, той ще ми влезе в положението. Малко преди края на часа влязох в аудиторията, поздравих с „Добър ден", той ми отговори с неговото „Добър де-е-е-н". Представих му се и накратко му обясних какъв е проблемът. Когато споменах Комсомола и партията, очилцата му учестиха подскоците си върху сбръчкания му нос, като че ли искаше да ми каже, но възпитанието не му позволяваше: „Абе, момче, защо ме занимаваш с глупости?".

Включих цялата „мощ" и „гъвкавост" на агитаторските си способности с твърдото обещание, че няма да му отнемем нито минута от времето за лекцията. Митингът започва веднага, студентите остават без междучасие, вземаме времето за следващото междучасие, а Тагамлицки ги задържа за петнадесет минути след края на последния учебен час. По време на целия разговор Таги беше забил поглед в пода на аудиторията, очилцата му още по-нервно заподскачаха, сякаш искаше да подчертае, че компромисът, който прави, е против цялата му душевна същност. Най-накрая той се съгласи.

Пристигнаха арабите с преводачката си и митингът започна. Първият, който говори, извади едно малко листченце от горния джоб на сакото си, което ме успокои, че няма да продължи много, но той се вторачи в него и мън-мън-мън – заедно с преводачката – общо тридесет минути. Точно на секундата, в която свърши обещаното на Таги време за митинга, с периферното си зрение забелязах, че вратата на аудиторията леко се открехва и оттам плахо се подава само главата на професора. Нямаше как да прекъсваме точно по средата митинга и аз с цялото си нахалство се направих, че не го забелязвам. След една минута вратата пак се открехна и отново се показаха очилцата на Таги, но резултатът беше същият. Митингът продължаваше с „речта" на втория арабин. Трети път вратата на аудиторията не се отвори, явно възпитанието на професор Тагамлицки не му позволи да нахълта вътре, да ни изрита заедно с арабите и преводачката и да сложи край на едно нахално поведение. Митингът приключи „успешно" за сметка на един изяден учебен час.

Предполагах, че Таги си е заминал и не е дочакал края на мероприятието, но надеждата ми се оказа напразна. Сред студентското множество, което се изнизваше от аудиторията, трудно си пробиваше път към мен нисичката фигурка на професора. Той се вторачи в мен. Очилцата му още по-нервно подскачаха, отклони поглед от моята особа, сякаш се срамуваше заради нахалството ми, и ме закова с оценката си:

– Е, коле-е-е-га, вие ме измамихте!

– Ама, професор Тагамлицки, не съм ви измамил. Какво да правя, като арабите говориха повече, отколкото трябва? – започнах да се оправдавам недосмастрено.

– Е, коле-е-ега, каквото и да ми говорите, вие днес ме измамихте! – обърна ми гръб Таги и заситни надолу по стълбището, изкривен от товара на старомодната си чанта.

Ако беше влязъл по време на митинга и ни беше изгонил, сигурно по-малко щеше да ме впечатли такава постъпка на Тагамлицки, отколкото думите, които изрече пред вратата на аудиторията.

Минаха няколко дни и си помислих, че скандалът се е разминал. Думите на Таги, че съм измамник, все по-бледо кънтяха в главата ми, когато се обади секретарката на ректора и каза, че академик Зарев иска да ме види.

Когато влязох в кабинета му, академик Зарев тежко стана иззад бюрото, запъти се към мен с бавната си походка, вперил поглед през големите си диоптри в моята особа, и с тих глас „нежно" ме започна:

– Милане, заповядай, седни да се видим за малко – приседна той на фотьойла, а аз срещу него се мъчех да отгатна защо ли ректорът си губи времето с мен.

– От няколко дни ме занимава един въпрос – продължи той, – а не мога да си отговоря.

– Ако мога с нещо да ви бъда полезен, академик Зарев, ще ми бъде приятно – предложих си доста нахално услугите, без да подозирам какво ме очаква.

– Е, точно за това съм те повикал – вторачи се в мен ректорът, а голото му теме придоби моравочервен цвят, промяна, която съм забелязвал и друг път, когато е изкаран от нерви. Разбрах, че съм нагазил в лука.

– Питам се, и не мога да си отговоря – направи той дълга пауза и ме изгледа, като че ли ме вижда за първи път. – Кой е ректорът на Софийския университет?

– Как така, академик Зарев, то е много ясно, че вие сте ректорът – опитах се да се измъкна с минимални поражения, но той продължи все така бавно и напевно:

– Мисля си, че не е чак толкова ясен отговорът на този въпрос! Аз например, като ректор, нямам право да отнемам часове на преподавателите, пък ти си позволяваш да се настаниш в аудиторията на проф. Тагамлицки и да го лишиш от един цял час.

Шамарът, който ми отпра ректорът, беше толкова звучен, че по сила можеше да се равнява с оценката на Таги, че съм го измамил. Нямам никакъв спомен какво съм отговорил, но веднъж завинаги ми стана ясно, че всяка жаба трябва да си знае гьола.

Тази история се случи точно година след публикуването на един документ, наречен „Тезиси за младежта и Комсомола". С него се даваха изключителни права на комсомолските организации, което означаваше, че единствено те могат да класират кандидатите за студентски общежития и квартири, да сключват договори за студентските бригади и да разполагат със собствени средства, да имат сериозно влияние при определянето на стипендиантите, а техни представители да са пълноправни членове на академичните и факултетните съвети на ректорските и факултетните ръководства и т.н. В тази атмосфера на развихряне на правата, задълженията някак си оставаха на заден план и не бяха малко младежките лидери, които губеха мярата при оценката на собственото си положение и се вземаха твърде насериозно, като че ли са центърът на света. А колко му трябва на един 24–25-годишен младеж с по-слаби ангели, като се види малко от малко фактор, от когото зависят някои неща, за да изтърве коня у ряката? Сигурно съм се бил поразболял от този вирус, но проф. Тагамлицки и академик Зарев бързо ме приземиха и ми показаха не само кой е ректорът, ами ми набиха в главата и много други истини, що се отнася до скромност, реализъм, отговорност и морал.

НАЗНАЧЕНИЕ

Току-що бях защитил кандидатската си дисертация и започнах работа, която разкриваше добри перспективи да се откъсна от партийно-политическите си ангажименти и да се занимавам с наука. Стигаха ми десетина години в най-различни структури да мобилизирам, да ентусиазирам, да стимулирам, да организирам и да обезпечавам атмосфера за творческа работа на другите. Така поне аз разбирах ангажиментите си на всичките места, където бях работил.

До този момент позициите, които бях заемал, създаваха условия, ако не си със „здрави ангели", да потънеш в лъжовното самочувствие, че си център на Вселената, да си въобразиш, че движиш света, пък един ден да се окаже, че си движил само околния въздух. Не че не е имало никаква полза от такава дейност, но ефектът е бил за всички останали, а не и за този, който я осъществява. Най-силно почувствах това, когато станах редовен аспирант. Пристигнах в библиотеката на Академията, струпах една камара книги на новото си работно място, на което за първи път откакто се помня щях да действам без телефон, и се опитах да заработя. Е, да, но отникъде не се чува обичайният телефонен звън, никой не се обажда да получи от мен „ценни указания", пък и аз няма кого да „изръководя". Пълна тишина и непоносимо спокойствие! Добре, че бързо и навреме стигнах до извода, че „тази" работа не е като „онази" работа.

През годините и особено през последния четвърт век се нагледах на политически и административни недоносчета, юрнали се напосоки да оправят света. И ако някога все пак имаше малка утеха, че дейността е в името на някаква идея, то сега от километри си личат егоцентризмът на мераклиите за управленска слава и самочувствието им, че точно те са призвани да оправят света.

Имах колега – Гатьо Гатев, един от най-младите партизани в Габровския партизански отряд. Той си спомняше как на Девети септември 1944 г. отрядът им слязъл, за да завземат властта в някакво забутано село в Габровския балкан. Решили да направят митинг и да възвестят новата власт. Къде? Къде? И тъй като обикновено във всяко българско село най-многолюдното място е селската кръчма, решили митингът да бъде там. Натоварили Гатьо, като най-млад партизанин, да произнесе победното слово.

– Качиха ме на една маса – разказва Гатьо – и започнах да ги редя: „Смърт на фашизма! Свобода на народа! Равенство! Братство! Свобода! Да живее новата власт! Ние носим демокрацията! Ние носим справедливостта! От днес нататък няма да има бедни! Няма да има богати! Всички ще сме равни!". И т.н., и т.н., както са ни учили. От една маса ме наблюдаваше с едва забележима ехидна усмивка дребен, едно джезве кожа и кости съсухрен старец, сложил недопито павурче ракия пред себе си, облечен със скъсано и протрито късо кожухче, леко килнал назад опърпания си калпак от овча кожа, брадясал – същински образ, сякаш току-що слязъл от картините на Мърквичка. Когато приключих „речта" си, старецът леко се надигна:

– Ей, момче, ти на колко си години? – полюбопитства той.

– На седемнадесет! – отговорих аз със самочувствие на врял и кипял в живота и готов да оправям световните неправдини.

– Е, аз съм на осемдесет и седем! Като дойдох на този свят, объркан го заварих! Вече си отивам, а го оставям още по-объркан! А белким дано ти най-накрая да я оправиш тая пущина, че цял живот се пренадеяхме! – седна си старецът на масата, отпи с премрежени очи от павурчето, явно доволен, че съм му вдъхнал „надежда", че светът е оправим. Отиде ми цялата „реч" на вятъра! Но колкото повече време минава, толкова повече се убеждавам, че онзи патил от живота старец май е бил прав – констатираше с тъга Гатьо от висотата на своите натрупани години.

Тъкмо когато си правех някаква равносметка, бях „взел завоя" за ново начало и бях започнал да прозирам, че и аз трудно ще мога да оправя света, научих от „таен източник" важна информация. Хора, от които зависеше моята съдба, мислили, премисляли и се договорили да ме изпратят за секретар на ОК на БКП в Шумен.

По същото време бяха ни събрали в резиденцията в Бояна – професори, доценти и новоизлюпени кандидати на науките, да работим върху много важен документ за национално съвещание по проблемите на идеологията. В една от почивките ме извика Александър Лилов и ми съобщи, че „има становище" да премина на работа в Шумен за две-три години, докато се отбележи 1300-годишнината на българската държава. След това „те имали идея" къде ще работя. Кои бяха „те" – не посмях да попитам. Хората от моето поколение бяхме възпитани така, че когато партията ти възложи задачи, всичко друго остава „подробности от пейзажа". Това дълг към семейство, съпруга, деца в такъв случай остава някъде назад, след като се решат проблемите на „световната революция". Впрочем националното съвещание, за което бях ангажиран тогава, след няколко месеца скандално се провали. Участниците от цялата страна, които пътуваха с автобуси за София, бяха върнати от средата на пътя. Оказа се, че материалите за съвещанието били „пълни с грешни идеологически постановки". Това беше един от официалните аргументи Александър Лилов да бъде свален от всички постове и да бъде пратен в девета глуха. Явно прекалено перспективно сме мислили, особено за такава деликатна област, каквато е идеологията.

Цяла нощ в бързия влак за Шумен мислих и премислях новото си назначение. Бях излязъл от града преди седемнадесет години. Загубил бях връзка с почти всички познати и градът ми беше станал някак твърде далечен и малко чужд. Фактически отивах на непознато място като „голямо началство", щях да отговарям за важни дейности, съдбите на много хора щяха да зависят от моята особа. Не можех да проумея как членовете на пленума на ОК на БКП ще гласуват за един напълно страничен човек, насаден „отгоре", макар че тогава понякога ставаха такива „чудеса".

Влакът пристигна в Шумен по никое време, в четири часа сутринта. На изхода от вагона съвсем ненадейно се оказахме един срещу друг с бай Бойчо – бивш командир на Шуменско-Преславския партизански отряд, който в ония сложни времена се е крил у дома заедно с други партизани и ме познава от люлката. Пътували сме с него в един и същи вагон.

– А! Къде си се запътил насам рано-рано сутринта? – стресна се от срещата бай Бойчо.

– Имам малко работа в Шумен – отговорих аз, като си въобразявах, че съм задоволил интереса му, но той продължи да разпитва.

След като стана ясно, че идвам на пленум, бай Бойчо искрено се изненада. Аз пък се изненадах повече от него, защото беше съвсем ненормално председателят на Контролно-ревизионната комисия на комитета, какъвто беше той, да не знае кого ще избират:

– Абе аз чувам, че ще избираме някого с познато име, ама хич не правя връзка с теб. Аз те знам Петров, пък ти си бил Колев. Гледай ти! Гледай ти! – продължаваше да се учудва той.

Сутринта в 8 часа и 30 минути се изтипосах пред кабинета на първия секретар. Почуках и понеже секретарката още не беше дошла на работа, отворих първата попаднала ми врата. В дъното на огромен кабинет, зад голямо бюро стоеше нисък плешив човек, когото виждах за първи път.

– Кого търсите? – попита ме той, явно изненадан, че непозната особа се вмъква в кабинета му.

– Извинявам се, но ми казаха, че ще има пленум на окръжния комитет, на който трябва да присъствам – отвърнах аз, впечатлен, че първият секретар не ми е виждал физиономията даже на снимка.

– Как се казвате? – за по-сигурно попита той.

Когато споменах името си, той бързо излезе иззад бюрото, сърдечно се ръкува с мен, намери секретарката, сервираха ни кафе и вторачи поглед в мен, като че ли се опитваше да разбере дали не е сгрешил със задочния си избор. Давах си сметка, че той е постъпил много рисковано, като се съгласява да работи с човек, от когото няма дори визуална представа. Наивно си мислех, че всичко става на юнашко доверие, основано само на оценката за мен на други хора, с които съм работил. Откъде да знам, че преди това цяла седмица шефът на Окръжното управление на МВР се е лутал из София по поръчение на този човек, който ме оглеждаше сега твърде внимателно. Обиколил десетте места, където бях сколасал да работя до този момент. Питал, разпитвал, съпоставял информацията, анализирал и ми направил един сносен портрет, който докладвал на поръчителя. С една дума – щури хора! Я сега колко е по-лесно да намериш „точния човек"! Заставаш на едно кръстовище, оглеждаш се напосоки, хващаш първия харесал ти екземпляр, инсталираш го в министерския кабинет и пей, сърце! Ама че бил пълен безхаберник! Кой ти гледа такива подробности ?! Важното е да е „наш човек"!

За мое успокоение на заседанието на пленума имаше още един, който ме е виждал на живо. Пленумът мина! Избраха ме с пълно мнозинство, но това изобщо не намали притеснението, че получавам авансово голямо доверие.

Още на другия ден при мен дойде един от бившите секретари на комитета, който петнадесет години се беше подвизавал на това място и си беше извоювал не особено престижна слава. В дните на Съпротивата, като нелегален, и той се беше крил у дома и ме познаваше много отдавна. Патил и препатил, решил да ме посъветва като свой човек:

– Миланчо, слушай какво ще ти кажа, моето момче! Ти ще станеш истински секретар след седем-осем години. Дотогава винаги, когато тръгнеш с волгата из окръга, на задната седалка да вземаш по една млада журналистка. На другия ден

във вестника трябва да излезе материал със снимка: „Другарят Милан Колев посети еди-какво си".

С една дума, той ме съветваше да си правя ПР и да си вая медиен образ, както сега стана масова и „успешна" практика. Освен това сигурно си е помислил, че на моята Христова възраст ще ѝ отива и няма да ѝ е излишна една „млада журналистка" да се мъдри на задната седалка на колата. „Язък ми за притесненията и вълненията! – помислих си аз. – Че той светът се оправял много лесно в по-тесни граници и с по-достъпни средства, познати от памтивека на човечеството! Къде съм се литнал по големите мащаби?!"

Е да, но този разговор кой знае защо още веднъж ми напомни за онзи старец от забутаното село в Габровския балкан, за Гатьовите вълнения и още повече засили моите плахи прозрения, че този свят май наистина е „неоправим". Но щом са ме изпратили, заслужаваше си човек все пак да се опита да го „оправи"! Дон Кихотовци колкото щеш! Един повече, един по малко, все ще има някакво значение за „победата на световната революция"!

И се втурнах!

ЛОВ В АФРИКА

Събраха ни в кабинета на Пенчо Кубадински цяла група все „отговорни фактори", като всеки беше предупреден да докладва защо се е запънало строителството на паметника, посветен на 1300-годишнината от създаването на българската държава. Изцяло мъжка компания с едно изключение. Председателят на Творческия фонд на Съюза на българските художници Любен Зидаров – Ле Зе, беше изпратил своята заместничка, една красива дама, която разнообразяваше сивия фон на мъжкото присъствие.

Впрочем Кубадински беше взел на мушка работата на Творческия фонд и постоянно заплашваше бай Любен Зидаров, че ще го вкара в затвора. Големият художник илюстратор, надарен с невероятно чувство за хумор, винаги щом ме срещнеше, първата му работа беше да размаха пръст и да имитира със строгия дрезгав глас на бай Пенчо дежурната закана, отправяна към него: „Ей, да знайш, аз тебе ша та вкарам в затвора, ей! Ти постоянно саботираш строителството на паметника!". Де на шега, де на истина, Ле Зе винаги намираше начин да се отърве от подобни сбирки, за да си спести още една закана за „вкарване в затвора". Та и този път, за да му е по-спокойно, беше изпратил на оперативката заместничката си.

Бай Пенчо имаше огромен правоъгълен кабинет. В дъното му беше разположено масивно бюро, зад което величествено стоеше стопанинът. От двете страни на дългото помещение, седнали чинно на столовете, двадесетина „виновници" бяхме в очакване пак да ни се „натрие сол върху главите". Този път обаче по всичко изглеждаше, че „триенето" или ще се размине, или ще се случи по-късно, в по-мека форма.

Свалил сакото, разхлабил вратовръзката, подпрял отдолу с широк колан „бойлера", който яко напъваше изпод ризата, подпъхнал пръсти под тирантите си, бай Пенчо явно беше доволен от нещо и демонстрираше добро настроение.

Когато участниците в съвещанието се събраха в пълния си състав, той излезе иззад бюрото, огледа ни с привидно строг поглед и попита:

– Къде е Ле Зе-то бе?

Като разбра, че Ле Зе е изпратил заместничката си, той я изгледа одобрително и поръча:

– Добре, че е изпратил тебе, ама ти да му предадеш, че рано или късно ша го вкарам в затвора заради тоя паметник.

След поредната закана той тръгна с бавна походка в средата на кабинета между двете редици столове, опъваше и пускаше тирантите, а ние го следвахме с поглед назад-напред, напред-назад, назад-напред...

– Току-що се връщам от Африка – започна разказа си бай Пенчо. – Ходих на лов за лъвове в Танзания. Посрещнаха ме много добре. Даже ми дадоха трима черни да ме вардят, да не стане някой сакатлък. Дълго се лутахме под горещото слънце. Тук лъв, там лъв, тук лъв, там лъв. Няма нищо! Само пустош! – спря се той в средата на кабинета, огледа ни внимателно, за да прецени какво е първоначалното впечатление от разказа, и продължи: – Точно се бяхме отчаяли, когато зърнахме огромен лъв с три лъвици, лежат в едни храсталаци. Аз напред, черните след мен, аз напред, черните на дистанция след мен. Издебнахме ги и се приближихме на добро разстояние. По едно време като каза „У-а-у-у-у" оня ти ми звяр и се втурна право към мен. Лети ви казвам – разпери ръце той, за да стане по-нагледен летежът на звяра. А и погледът му беше почти като на разярен лъв. – Страшна работа. Вдигам пушката, вземам го на мушка точно в челото, ама си мисля: „Ако стрелям, ще съсипя хубавия трофей." Свалям леко мушката надолу, стрелям и лъвът: „У-а-у-у-у" – издъхна в краката ми. А сега, за да не си помисли някой от вас „Кубадински си съчинява ловни лакърдии", ще ви покажа важно доказателство.

Бай Пенчо се запъти към бюрото с тържествена походка, извади една снимка и я показа на смълчаната публика. На нея в едър план се виждаше, че той беше притиснал с коляно гривата на наистина внушителен мъжки екземпляр. Опрял ловното оръжие с приклада на земята, напърчил мустаци, той беше вперил орлов поглед в предполагаемите съзерцатели на неговия ловен подвиг, каквито в случая се оказахме ние, и в интерес на истината видът му беше по-страшен от мъртвия лъв.

Върна се към бюрото, остави снимката и ни изгледа с изпитателен поглед, като че ли проучваше ефекта от разказа си.

– Сигурно се питате: „Ами къде са черните?". Ще ви кажа – направи той многозначителна пауза, заглади мустак, усмихна се загадъчно и продължи: – Точно когато лъвът издъхна в краката ми, иззад мен се разнесе, не мога да ви опиша каква, отвратителна миризма. Обръщам се и гледам черните, пребледнели, прежълтели, не треперят, ами направо се тресат от страх. Остави това, ами взели, че са се пос...и и напълнили гащите докрай! Изпратих ги на близката рекичка да си измият задниците, че не се траеше вонята, която се разнасяше около тях. Е, точно затова ги няма на снимката!

В този момент от тегелите, които правеше напред-назад из кабинета, бай Пенчо се озова точно до единствената жена, присъстваща на „съвещанието". Спря пред нея, изгледа я с поглед на познавач и направи заключителната констатация:

– Джелебова, Джелебова, убих лъв в Африка, ама като те гледам каква си лъвица, с такава като тебе няма да мога да се справя.

След това признание, макар и по-нежно, започна „триенето на сол" по главите на присъстващите.

Година-две преди тази случка, по друг повод, за да изрази отношението си към средствата за масова информация, той ме запита:

– Шефе, ти да си ма виждал да давам интервюта по телевизията?

– Не, не съм! – отвърнах аз.

– И никога няма да ма видиш! – тросна се бай Пенчо. – Да знаеш, че от едно интервю можеш да очакваш само неприятности и нищо друго! Даже няма да разбереш кога и как ша та преметнат и ша ти скроят кюляфа. Да внимаваш, че това журналистите са големи шмекери.

Той строго спазваше самозабраната си за медийни изяви, наруши я само веднъж и, разбира се, сгреши. Веднага след Десети ноември, дали увлечен от общия повик за гласност и прозрачност, дали за да задоволи естественото за всеки истински ловец его, или от други съображения, той даде интервю пред телевизията, в което чистосърдечно, но не толкова артистично и без епизода от случката с „черните", разказа за лова на лъвове в Африка. „Лъвската" история, станала известна на гладната за сензации „демократична" публика, даде хляб за безбройни спекулации и откровени манипулации, които бай Пенчо просто не заслужаваше.

ИДЕОЛОГИЧЕСКА ДИВЕРСИЯ

Недалеч от паметника „Създатели на българската държава" беше построена сграда, в която посетителите да получават информация за изграждането на паметника, за неговите строители, за историята на Шуменския край. Това, че бай Пенчо Кубадински не беше влизал вътре, с право се отчете за сериозно недоглеждане и при поредното му посещение в Шумен решихме да се поправи този пропуск.

Още с влизането си в главното фоайе на сградата бай Пенчо се вторачи в наистина впечатляващия гоблен, окачен на стената, точно срещу главния вход. Той заглади мустак, присви очи и направи доволна физиономия на познавач:

– Браво бе! Къде е идеологията? – потърси ме той с поглед сред внушителната група официални лица, строители и случайни посетители. – На това му се вика културна работа и идеологията заслужава да се похвали. Браво!

След като беше изчерпателно информиран за автора и за цената на гоблена, бай Пенчо се запъти към малката прожекционна зала. Там на посетителите се показваше кратък филм, на който бях главен консултант. За онова време филмът струваше сериозни пари, събрани с големи трудности от спонсори, и много усилия на колектива за навременното му завършване. Някои закъснели „анализатори" на онова време сега не само си мислят, но са и убедени, че с едно кимване на глава всеки „тоталитарчик" е можел да осигури каквито си иска средства за каквото му се прище. Такова твърдение – ако не е тенденциозно или плод на заблуждение, е пълна глупост.

Щом влезе, бай Пенчо се обърна към мен:

– Ела, седни до мене, че може да ми потрябваш в тъмното. Да не се туткам да те търся пипнешком из залата.

Настанихме се. Започна прожекцията и още с първите кадри на филма осъзнах, че положението ми не е от най-розовите. Нямаше никаква следа не само от мощната фигура на бай Пенчо, който беше поел изграждането на паметника като лична съдба – от проектирането през финансирането до откриването му, но дори и от забележителния му мустак нямаше помен във филма. Може би отсъствието на други персони и рехавото появяване за няколко секунди на Тодор Живков, който в края на филма лисва менчето с вода и открива обекта, омекоти донякъде очакваната реакция:

– Стани! – изкомандва бай Пенчо по военному и събуди у присъстващите мъже отдавна избледнели спомени за строгия глас на старшината от казармения живот. – Браво! Чудесен филм си направил! Дай да ти стисна ръката! Обаче! – направи многозначителна пауза той. – Трябва да направиш още два филма. Единият за тези, които най-много са помагали тука, за да стане този хубав паметник, и вторият – да разказва на посетителите за Плиска, Преслав, Мадарския конник и историята на Шуменския край.

Стана ми ясно, че в единия филм бай Пенчо се вижда като главен герой, но мисълта, че трябва да се намерят спонсори за двойно по-голяма сума, направо ми подкоси краката. Както и да е, отчетох, че временно се разминавам с бурята, а тревогите за новите филми остават за неясното бъдеще.

Цялата свита се запъти към вътрешното барче, а аз се втурнах в обратната посока да въртя някакъв телефон. Самоуспокоението ми обаче се изпари моментално, щом усетих патардия и чух страховития глас на бай Пенчо да се разнася от другия край на фоайето:

– Не ви е срам бе! Къде се намираш ти бе, момче! Къде е идеологията? Тамън ми се беше издигнал преди малко в очите, а сега е в краката ми да го сгазя.

Оставих телефон, оставих всичко и се юрнах към барчето да спасявам положението или да бъда „сгазен", както се заканваше Кубадински. Оказа се, че докато аз съм се опитвал да телефонирам, свитата стигнала до барчето и в движение бай Пенчо фиксирал с гневен поглед бармана, сочейки му една реклама на „Чинцано":

– Какво е туй тука бе?

– То свети. Да го светна ли, другарю Кубадински? – предложил си веднага вежливо услугите барманът.

– Ша та светна аз тебе! Питам та какво е туй?

– Реклама, другарю Кубадински – отвърнал шашардисаният барман.

– Аха, реклама значи! Я ми покажи една реклама на коняк „Плиска"! Нямаш! – И започнал да изброява питиетата, с които беше известен Шуменският регион. – Я ми покажи една реклама на коняк „Преслав"! Нямаш! Я ми покажи една реклама на вино „Преславски димят"! Нямаш! Я ми покажи една реклама на „Пино Шардоне", което превзема сега света! Нямаш! Как се казваш ти бе, момче?

– Симеон, другарю Кубадински – отговорил по войнишки барманът, от когото впрочем най-малко зависи каква реклама да има на бара му.

– Симеон ли? – Е, в този момент настъпил истинският апокалипсис, защото цар Симеон беше идолът на бай Пенчо за български владетел. – Не те е срам бе!

Майка ти и баща ти на цар Симеон Велики са те кръстили, а ти продаваш интересите на България тука на Илчов баир – довършил го бай Пенчо.

Точно в този критичен момент от високосъдържателния диалог се появих и моментално отклоних огъня от бармана към себе си. А Симеон с пълно основание ме гледаше с надежда като ангел спасител.

– Аха, ето я и идеологията, дето ми се беше издигнал в очите преди малко – посрещна ме бай Пенчо с физиономия, която не предвещаваше нищо добро. – Я ми кажи идеологийо, какво е туй тука? – посочи ми рекламата бай Пенчо, вперил в мен гневен поглед с напърчени мустаци.

– Е, как какво – реклама на „Чинцано" – отвърнах, претръпнал в очакване на още по-голяма дандания.

– Недей да ми екаш! Не е реклама, мойто момче! Хубаво си помисли! – направи той многозначителна пауза, вторачил смръщен поглед в мен.

– Няма какво да мисля. То се вижда, че е реклама на „Чинцано" – направих аз отчаян опит да премина в кръгова отбрана, като съвсем смътно се досещах накъде отива разговорът.

– Да, ама аз мисля, че не е реклама. Туй тука, дето ти го виждаш като реклама, аз го виждам като дупедавство, моето момче! Ти си свалил гащичките на Шуменски окръг под коленете и който отдето мине – изотзад! Който отдето мине – изотзад! – категорично ме сгази бай Пенчо, като за по-голяма нагледност правеше красноречив жест със средния пръст на ръката си, за да не остане у онемялата публика никакво колебание какво прави онзи, дето е минал изотзад на окръга.

Стана съвсем ясно, че положителната оценка заради гоблена и филма се е развалила. За утеха си припомних поговорката „Всяко чудо за три дни" и помислих, че патардията е приключила. Оказа се обаче, че здраво съм се заблуждавал.

По-късно същия ден се предвиждаше посещение на новостроящата се сграда на Драматичния театър. Там току-що бяха завършени двете художествени пана на големия български и гръцки художник Михалис Гарудис в съавторство с друг български художник и бяха окачени два нови гоблена на световния гобленист Марин Върбанов, работещ и живеещ по това време в Париж. И двете пана на Гарудис са на историческа тематика, което явно много допадна на Кубадински. Той дълго време съзерцава първото пано в захлас, без да обръща внимание на имената на авторите, изписани в долния му край.

– На това се казва майсторска работа! – доволно заглади мустак той. – Идеологията май пак заслужава да бъде похвалена.

Второто пано бай Пенчо го заразглежда отново одобрително, докато погледът му не попадна върху името на Михалис Гарудис. Стресна се. Физиономията му рязко се промени, напърчи мустак, сбръчка вежди и най-добре в такъв момент човек да е по-далече от него, но аз му бях точно под ръка.

– Абе, момче, ние днес цял ден само с твойте работи ли ще се занимаваме? – изгледа ме той с мрачен поглед. – Ту си за поздравления, ту си за бой. Я ни кажи, че всички да разберем веднъж завинаги, какъв юбилей ще честваме следващата година?

– Как какъв юбилей, като на всички е ясно, че е 1300-годишнината на България – отговорих, без изобщо да схвана какво толкова много е предизвикало височайшия му гняв.

– Цяла България знае, ама на тебе, момче, май не ти е много ясно! – направи той продължителна пауза, вперил тежкия си поглед в мен, и продължи. – Като гледам какво става наоколо, вече ми се струва, че ще честваме юбилейна годишнина от създаването на Византийската империя!

– Е, откъде накъде баш пък Византийската империя? – отговорих напълно стъписан от тази констатация.

– Какво прави този византиец тук, дето даже си е изтипосал името бе? – посочи с гневен жест бай Пенчо долния край на паното, където скромно стоеше името на големия художник.

– Той не е византиец, ами е грък, роден в Гърция, и от малък живее тук и цялото му творчество е в България – втурнах се самоотвержено да защитавам Михалис Гарудис.

– Ти не ме учи кой е грък, кой е византиец! Разлика няма. Да вземаш едно ножче и да изчегърташ името му от тук! Следващия път като дойда, да го няма! – сложи край бай Пенчо на художественотворческия спор с патриотичен привкус.

Няколко седмици по-късно през лятото срещам на морето един приятел, на когото бай Пенчо беше пряк шеф в Националния съвет на Отечествения фронт.

– Милане, как си ? – попита той, явно воден не от случайно любопитство.

– Добре съм. Всичко е нормално – отвърнах аз, без да правя каквато и да е връзка между неговия въпрос и описаните събития.

– Абе май че не си много добре – погледна ме той със съчувствие. – Преди няколко дни на заседание на Националния съвет бай Пенчо ни информира за посещението си във вашия окръг и заяви: „Бях преди време в Шуменски окръг. Там сме изпратили едно младо момче за секретар по идеологията на окръга. Да кажеш, че е глупав – не е глупав. Умен е! Да кажеш, че го мързи – не го мързи. Работлив е! Ама като е изтървал идеологическата диверсия да препуска като табун диви коне из окръга, ей тъй всичко е пометено дибидюс. Нищо не е останало от Шуменски окръг."

И за да покаже по-убедително пълния идеологически погром на окръга, бай Пенчо направил красноречив жест с ръката си, като че ли размазва нещо рядко върху плоска повърхност.

– Лазаре, добре, че ми каза, защото аз наистина си мислех, че всичко ми е наред. Ама по всяка вероятност съм се самозаблуждавал. Хубаво е все пак, че бай Пенчо не е от тия, дето сеят просо на дъното.

Всеки път, когато посещаваше окръга и аз се мернех пред височайшия му поглед, той се вторачваше в мен и ми отправяше, закана ли беше, покана ли беше:

– Идеологийо, ние с тебе има да изгледаме още два филма и да пием по едно кафе, там горе в барчето на Илчов баир при Симеон Велики, и да изчегъртаме името на онзи византиец от паното в театъра. Напомням ти, да не забравяш!

Така си останаха неизпити двете кафета с бай Пенчо, размина ми се и гледането на двата филма, а и двете пана с името на големия творец са си на своето място.

НЕОЧАКВАНИЯТ ПЪТ НА НИКОЛАЙ ПЕТЕВ

Чавдар Добрев

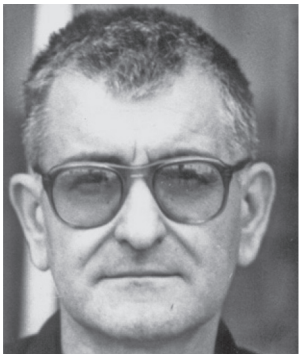

Чавдар Добрев *– професор, доктор на изкуствознанието. Работи в областта на литературознанието, театрознанието и политологията. Автор е на 50 книги, между които „Забранените плодове на познанието. Емилиян Станев", „Лирична драма", „Реализмът на Вахтангов", „Предопределението", „Всекидневният Леон Даниел", „Еретичният Ерос", „Ранено време" (в 2 тома), „Модерна проза", „Новият пулс", „Унгарски светове", „Книга за Вапцалов", 8 тома „Избрани произведения". Има издадени и пет стихосбирки. Преводач е на големия унгарски поет Ендре Ади.*

Трудно е да се споделят спомени. Особено за близък човек. Какво е близостта? Най-вече стопяване на дистанцията в общуването. В нашите отношения с Николай Петев именно дистанцията, онова празно пространство в контактите с другия не съществуваше, по-точно почти не съществуваше. Коригирам категоричността, защото немалко неща ни и разделяха. Например възрастта. Аз играех ролята на татко Песталоци, а той с ненадминатото си чувство за ирония – ролята на Ученика и Сина. За да подчертае това, се обръщаше към мен с „Учителю" или „Баща ми".

***

Често го поучавах. Той ме слушаше внимателно, клатеше глава в знак на съгласие, после разбирах, че съветите ми са минали през едното ухо, та през другото. За какво го укорявах ли? Че пише малко, че прекалено много време подарява на организационната работа в Съюза на писателите, че е истински наследник на славяните: с широко сърце, с разпиляване на енергии, с бързо изчерпване на намеренията, с известна несъсредоточеност, която му пречи да е достатъчно събран, за да създаде творчество според силата на творческото си дарование. Упреквах го, че ако си гледаше редовно работата, издателската му къща „Христо Ботев" можеше и до ден-днешен да вее гордо знамето си.

Сега не зная защо всички тези черти съм ги струпвал върху характера на славянина, но постфактум си мисля дали такова равенство между нашия герой и славяните не е било пресилено. Тъй като той в същото време си беше спечелил име на много добър

организатор още като редактор във военните издания, после като деец на Комсомола, а малко преди 10 ноември 1989 г. като директор на издателство „Народна младеж". Пък и по презумпция се приемаше, че не може мъж, завършил съветско военно училище, и то в град Лвов, да не е стегнат и дисциплиниран. А Николай беше потвърждение на правилото, но и негово изключение.

***

Веднъж попаднах в компанията на негови съвипускници от Лвов. Всички работеха вече в различни редакции (забравих да кажа, че Лвовското училище подготвяше военни кореспонденти и журналисти). Едри, жизнерадостни момчета, те умееха да се веселят. Бяхме се събрали в стария апартамент на родителите на Петев, на последния етаж на жилищна кооперация, която гледаше към площад „Македония". Направи ми впечатление, че Николай сред тях се усеща по-свойски и по-защитен, отколкото в така нареченото писателско братство. Как да го кажа, не че му беше неуютно сред колегите писатели, но личеше, че там е като еж, който всеки момент е готов да се свие и предпази с бодлите си. Пееха руски песни, всички гласовити, явно не за първи път се събираха, за да носталгират по близкото си минало. Единствен Петев в този хор от стройни и силни мъжки гласове тананикаше мелодиите. Но явно и песните му бяха на душа, както му беше на душа, че идват от далечната руска земя.

***

Често го заяждах за браковете му, че е многоженец. Сочех му поета Климент Цачев, който ми се изповядваше, че след поредния развод изпитвал такава самотност... та бързал да се влюби, а влюби ли се, тръгвал незабавно към брачното отделение. Петев, мога да гарантирам, по свой начин запазваше обич, по-скоро светло чувство към всяка от предишните си съпруги. Чувстваше се длъжен да им помага, да им се притича на помощ. Едната от съпругите си едва ли не като таксиметров шофьор я посрещаше и изпращаше при всяко нейно редовно пътуване със самолет до чужбина и обратно. С друга пък направи опит отново да заживеят заедно и нотариално ѝ преписа собствената си къща, а след като работата не потръгна, се изнесе на квартира в „Павлово" и спа дълго време на пода, завит с донесено от приятел одеяло.

Когато се готвеше за последното си, пето бракосъчетание, аз нещо промърморих, че така не бива. За първи път, за мое неудоволствие, той сключи ядосано вежди и просъска: „В моя интимен свят никой няма право да се бърка!". Когато сключи четвъртия си брак и после в салона на хотел „Рила" аз трябваше да вдигна тост, си позволих малко остроумие. Казах, че Николай трябва да помни фамилното си име „Пет-ев", че не му отива да спира до четвъртия си брак. Получих овации, както се полага на сватбени тържества. Петев обаче се намръщи и долових, сгафил съм.

***

Петев раздаваше обичта си, вероятно в още по-големи дози, на децата си: на Васил от първия си брак, на Владимир от втория си брак и на Ния от четвър-

тия си брак. На Ния посвети едно от най-прекрасните си есета: „Не продавай, дъще". Ето цитат от есето, той е пространен, но съкровен:

...

Мое малко момиче,

Имам само един-единствен съвет – запази прадядовата си къща. Не я продавай – поне заради това, че тук майка ти те учи на стихотворението „Аз съм българче"... Дядо ми тук се е върнал от война. Жив. Представяш ли си каква радост е било? Срещнала го е любимата и му е родила двама сина. Тази къща е видяла много скръб и радост. Тя има чардак за поглед, огнище за топлина, цветя за закичване, чемшир за гробища и елха за Коледа. Тя е толкова българска – с чучура, с кладенеца и с масата под сайванта – за раздумка и за ум. Това е Отечеството ти. Знам, че светът ще става все по-малък, но тази твоя Родина ще бъде голяма, ако я чувстваш с цялата си българска емоция, ако разбираш с целия си ум неповторимостта ѝ. *Разбираш ме, нали? Ще ти предлагат много пари – но ти не продавай! Аз живея във време, когато големите пари побеждават големите идеи, но вярвам – друг вятър ще задуха в човешкото небе. Аз ще направя в заника на дните си и невъзможното (вярвам, че хората ще са по-мъдри), но ти няма да свеждаш очи. Ще гледаш времето в очите. Някой ще ти каже, че парите са вечни като звездите – зачеркни този човек. Той е Дяволът. Вярвай на онзи човек, който бърза да прави Добро, на онзи, който Променя. Той е Търсачът и Тръбачът. С него бъди, като него прави. И няма нищо страшно, че бързо ще гориш. На всекиго вярвай, не вярвай, че има лъжци. Честността ще спаси света. Манипулацията ще го нарани. Една бяла съседка ще те научи да месиш хляб. И него никога не продавай. Дори да останат трохи от приятелствата ти, ти в живота ги пази.*

А сега, дъще моя,

Пиши послания на звездите от комина на нашата стара прадядова къща – каква хубава професия за едногодишни!

***

На 5 февруари 2002 г. във в. „Зора" публикувах мои размисли за Николай Петев във връзка с неговата петдесетгодишнина. Нарекох ги: „В Софийските потайности – един вестовой на човешкия дълг". Не съм сигурен, че на Николай му хареса думата „вестовой", но аз я бях употребил по-широко. Като синоним на човека, който остава докрай верен на идеята, неин „охранник" е. Тогава Петев още не беше написал своите литературни миниатюри, които промениха издълбоко и моята представа за него като писател, а за отделни негови отлично сътворени работи не знаех, че ги е написал.

Изведнъж в тези миниатюри той издигна ръста си на художник, който познава болката от неставането на хората и света, надеждата, която въпреки своите поражения, гледа към небесата, добротата, която толкова пъти неволите в живота му са искали да пречупят. В новите творби, изпълнени с вещество, със земно въображение, със здраво организирана фактура на слога, със сетивни импулси, Петев изповядва истини, за които знае, че дори и хулени, имат златно покритие. Съвременник до мозъка на костите си, той с тъга се връща към свое-

то и на своята родина минало, за да им вдъхне поне капчица бодрост. Обажда се и наследената му селска кръв.

С книги като „Фарът, пазачът и вятърът" (БП, 2006 г.) и „Не ме ли помниш..." (БП, 2011 г.) Петев зае неповторимо място сред реализиралите се наши майстори на есеистичния жанр, на литературната публицистика. Със затаено чувство прочетох: „Тревите", „Двата тротоара на България", „Нищета", „Фарът и неговият пазач", „Когато те бяха в Париж", „Реплика", „За светите неща", „Вятърът", „Не ме ли помниш...", „Моят отец" и други.

***

Николай Петев изпитваше огромен пиетет пред Богомил Райнов, вдишваше го като път към собствената си зрялост: вяра и скепсис. Възхищаваше се от гражданската му позиция. И от това, че е антифашист, приятел на Вапцаров. Възприемаше го като магически свят, до който само се е докоснал. В текста си „Богомил Райнов напусна..." така го и назовава: Тръбач на духа. И пред мен, когато го убеждавах колко неповторима е ранната поезия на Богомил Райнов, той ми посочваше късна негова творба, цитирана и в това есе:

Така посрещнах и пробождащия дар –
последен прав сред всички паднали, –
опрял трепереща нозе на стремената
и яростно насочил срещу ятото стрели
самотната сияеща стрела на своята тръба.
Защото бях тръбач.

***

Смяташе себе си за призван да крачи заедно с поети като Георги Джагаров. Казваше, че той е водачът, който го превежда през изпитанията на живота. Така и нарече есето си за Джагаров: „Бъди с истината и няма страшно!", парафраза на казаното му от поета: „Стой с истината и няма страшно, моето момче." Това заглавие Петев го завършва с удивителна, толкова е убеден, че са единомишленици. Разказва за техни срещи и за това какво му е казал Джагаров, за да се преклони пред четиристишието, което и според мен е класически строго и безпощадно написано:

Другарят ми завинаги мълчи,
на мокрия цимент с ръце прострени.
Той предпочел да падне по очи,
отколкото да падне по колене.

***

Като литературен критик оцени с топлота и ясен почерк Никола Радев, Любомир Левчев, Анжел Вагенщайн, Павел Писарев, Димитър Стефанов, Воймир

Асенов, Виктор Пасков... Нарече Тодор Велчев скъп до сърцето си. Възхити се от Иван Пейчев. Написа с респект за Валери Петров. Но най-близкостоящият до представите му за голям български писател, свързан до смърт с народа си, е Николай Хайтов. И тук отново няма да откриете систематичен анализ, защото Петев като литературен публицист и есеист атакува директно проблемите, позволява си да създаде аура около тях, да ги вплете в чувствата си и извлече от тях идеи, които ще дадат, въпреки всичко, смисъл на живота. Вижте само как изобразява образа на Хайтов – с обожание и внушителна пластика, характерна за проникновените прозаици:

Хайтов е като сух зид. Каменен. Всичко е наместено. Камъкът се държи на камък и никаква химия за спойка. Това монолитност ли е? А дали всичко се движи? Всичко ли? Идеите – да. А честността? А съвестта? А мъжеството?

...

Читателю, знаеш ли как се прави градинска ограда? Има два начина – или с бетонни колове, или с дървени. При първия – от дъждовете циментът се измива, оголва се арматурата, ръждясва и се чупят много лесно. При втория – взимаш салкъм, подостряш го и го потапяш за няколко дни в разтвор от син камък и вода. Дървото става желязно. Ако речеш да го сечеш с брадва, тя отскача. Николай Хайтов вижда българското като градина, може би черешова – нали има такова негово заглавие, и иска тази градина да бъде цветна, кичеста, подредена, плодоносна и с дълъг, дълъг живот. Тази градина, тази България той огражда с истинска дървена ограда от думи, напоени с особен химикал. Синтез на вяра и съвест, историческа памет и обич. И тогава брадвите на нашите и чуждите секачи ще отскачат.

...

Тази порода, Хайтовата, е истинската – писателското дело е мисия и в зависимост от таланта, може да бъде и месия. Ако го разберат веднага... Ако не... Ще трябва да се изчака – народът да порасне...

***

Петев написа съкровени страници за самоубилия се белетрист Тодор Велчев-Тато. Написа ги с особено, едва ли не мъчително любопитство, за да разбере – чрез искреността и вечния идеализъм на Тато – собствената си вродена жажда за човечност.

Оттук и изповедността: „Защо имам неговите възгледи, защо съм готов и аз да заплача от бедността на непознатия, защо искам и аз да избухна като него и да взривя спокойното доволство на онези, които искат промяна не веднага, а вдругиден, защо неговите врагове са и мои, защо не се продаваш, когато е толкова лесно и толкова възможности ти се предлагат, защо не смачкваш листната въшка, а с тъпо благородство я подминаваш, като знаеш, че тя ще сбръчка и други зелени листа, защо се отчайваш само за малко (не е ли по-удобно да се отчаеш за цял живот – просто стани циник), защо пишеш малко и твърдиш като него, че е по-важно да се действа, а не да се скрибуца върху белия лист."

Тодор Велчев има разказ „Фантазия за белите шапки", който критикът есеист определя като „великолепен". Ще допълня – тази емблематична за прозаика

творба е шедьовър в съкровищницата на българското разказваческо изкуство. Петев отново, дирейки отговор на собствените си разочарования, но и упования, намира брод в душата на своя приятел, за когото „любовта е любов, а не флирт; рибата е месо, а не гледка; и заедно с това те са предчувствие или победа, страдание или мечта."

И с чувство на съпричастност ще обобщи: Тодор Велчев „със собствената си смърт подпечата диагнозата, че това общество е антихуманно, че това общество предпочита богатството на парите пред богатството на човешката душа. Той винаги противостоеше на една озъбена вълна – вълната на социалното безразличие, и тя никога не успя да го задави, защото духовните му мускули бяха силни, до болка искрени и защото носеше отговорността на мнозинството."

***

Когато отправях упреци към моя приятел, че не е достатъчно системен в заниманията си с литературна критика, не знаех, че той вече е автор на два текста, посветени на Федерико Лорка и Ърнест Хемингуей – време на написването им 1989 г. С тях се запознах едва през 2011 г. от книгата му „Не ме ли помниш...". Жалко, че са останали като самотен остров в творчеството му, тъй като те са много по-богати на асоциации, на метафорични скокове на въображението, на драматични изповеди за света и България, много по-многостранно разкриват веруюто на автора, отколкото други негови произведения.

През 1989 г. – сега се досещам – Петев се е намирал в ситуация на крайно напрегната равносметка, разкривал е с болка своите разбирания за истина и неистина, за аморализъм и етика, за безчестие и достойнство. Но най-вече е искал да осмисли вътрешната си мяра за народа и идеята! И е търсел опора – в големи синове на културата.

***

За Федерико Лорка, гениалния поет на Испания, убит от франкистите, Петев е намерил няколко кръстопътни акцента. Ще ги посоча по цитати от или за Лорка:

Лорка: „Сега в света се борят не човешки, а космически сили. Ето, пред мен на везните е резултатът от тази борба: от едната страна са моята болка и моите жертви, а от другата – справедливостта за всички. И нека по пътя към неизвестното бъдеще има мъка и болка, но аз все пак залагам на втората чаша от везната."

Един документиран епизод, свързан с убиването на поета: „Как се стигна до шифрограмата на Кей Подиляно до губернатора на Гранада Валдес: „Дайте му кафе, много кафе" (на Лорка, бел. Ч. Д.)!? Истинският жесток превод заменя думата „кафе" с думата „земя". „Запълнете устата му със земя!" – това е заповедта на убийците."

Заключението на Петев: „Лорка бе убит – да, заради стиховете, но най-вече заради това, че стиховете му бяха народни... Народните мотиви в поезията на Лорка не са само в тематиката. Той твърди: „Поетичният образ е винаги едно пренасяне на смисъл."

(1951 – 2013)

***

Какво търси за себе си Петев, автор на есето „Победа без давност", у Хемингуей и защо го избира за пример?

Защото Хемингуей е написал: „Да живея чрез действие за мен е много по-леко, отколкото да пиша."

Защото Хемингуей е написал: „Човек може да бъде унищожен, но не и победен", което за Петев звучи така: „Човек може да бъде унижен, но не и победен."

Защото Хемингуей е написал книга за стареца и морето, а не за стареца и рибата.

Защото „той просто ни каза, че морето е по-важно от рибата, че този просторен, неумолим, смрачаващ се и изгряващ, този жесток и щастлив живот се състои винаги от две битки" (Петев).

Защото Хемингуей е борец и революционер – и в живота, и в литературата: участник е във войната срещу Франко, солидарен със СССР, който „дава отпор на фашистката агресия". Защото изрича: „Аз съм за революцията на Кастро."

Защото Хемингуей никога не се е страхувал от „Нея" (смъртта, бел. Ч. Д.), но и защото е боготворял „Нея" (любовта, бел. Ч. Д.).

Защото, това пък Петев го обобщава във финала на есето си: „Да, с годините земята ще изветрява от ерозията и вятърът ще вдига и ще спуска прахта, хората ще си отиват от света, може би ще останат следи, може би не, но не знам защо от името на бъдещето предчувствам, че след този разговор: „Трудно ли се умира, татко? – Не. Мисля, че съвсем не е трудно. Зависи", непременно ще

запомним времето и изречението: „В този ранен час, на езерото, седнал на кърмата зад баща си, той се чувстваше напълно сигурен, че никога няма да умре."

***

Николай ни беше събрал, че станал на шейсет. В Дебнево, селото на неговите предци. В къщата, която беше достроил с вдъхновение, с което пише най-хубавите си работи. Беше радостен да е сред жена си, децата си, приятелите и съидейниците от Лявото движение. Близо до него седяха другарите му Александър Лилов, Павел Писарев, Янаки Стоилов и Митко Генчев. В приповдигнато настроение се готвеше да създава нови творби. Кои? Мълчеше. Не обичаше да обсъжда бъдещите си планове.

***

След месеци го срещнах. Каза, че отишъл случайно в болницата „Токуда", нещо кашлял от време на време, прегледали го, взели му проби. И рак! Според мен беше уплашен, но си вдъхваше сили. „Ще се боря, няма да се предам! Ще видиш!" – закани се той. И замина за Щатите, нали там са спецове по тази коварна болест. Върна се оттам поукрепнал. Бързо обаче лицето му, което се сливаше с бръснатата му глава, потъмня. Той търсеше спасение в правенето на дребни неща, приемаше и изпращаше гости в кабинета си на Софияпрес. Не се отказа да пуши. Само че сега пушенето му беше сприхаво, нервно, гасеше една след друга недопушените цигари. На забележките ми, че е престъпно да пуши, след като са му обещали, че ще е здрав, той кимаше нехайно с глава и сякаш не ме чуваше. И досега не съм сигурен това плод на отчаяние ли беше, или скръб, че не е в състояние да избегне хода на неизбежното. И че само се навива, навиваме го и ние колко добре изглежда и колко отлично се чувства.

***

В най-тежко физическо и душевно състояние той проведе две съюзни събрания. И на двете събрания група писатели се нахвърлиха като гладни зверове върху му, без да го жалят, че току-що е излязъл от гроба. В какво ли не го обвиниха?! А той понасяше, търпеше, четеше числа и числа, предназначени да го оневинят. Помислих си, че има само две професионални съсловия, които могат да са толкова зли и отмъстителни – писателското и на артистите (съсловието на артистите също ми е добре познато).

***

Организирането на 100-годишнината на Съюза на българските писатели и тържественото събрание в Народния театър, където той произнесе краткото си слово, за Николай Петев беше прощаване с живота. Поетично казано, прощаване с реките, камъните, хората и звездите. На коктейла след събранието, отпаднал до припадък, той ми призна, че е стискал зъби, за да не се свлече на пода, преди да завърши обръщението си към писателите.

Апропо, ако има място в сборника, посветен на Николай Петев, бих предложил, наред с тези мои спомени, да бъде публикуван като приложение и онзи

текст, в който споделих преди повече от десет години впечатления за по-ранния период от житието на критика есеист.

А на финала, за да не бъде новото ми прощаване с него прекалено еднопосочно, ще възкликна като драматурга Никола Русев:

– Я, колко макове!...

В СОФИЙСКИТЕ ПОТАЙНОСТИ – ЕДИН ВЕСТОВОЙ НА ЧОВЕШКИЯ ДЪЛГ

Очаквах да се появят някакви статии или отзиви по случай 50-годишнината на писателя Николай Петев. Но тя изтече почти незабелязано през горещите августовски дни на 2001 г. Не подхождаше аз, който принадлежа към по-предишни поколения, да съм авторът на „юбилейното обръщение".

Очаквах да се обади поне от кумова срама някой писател, на когото Петев е издавал книга или книги, вадейки пари от собствения си джоб. Но нали казват: „Пито-платено". Пък и някога Георги Джагаров обичаше да повтаря, че най-много трябва да се пазим от човека, който ни дължи благодарности.

Сега след месеци закъснение оказва се, че тази бразда ще трябва да я изоре моя милост. Отчасти защото и аз съм между писателите, на които Петев е публикувал книга. Даже стана кръстник на заглавието на мой публицистичен сборник: „Проиграната демокрация".

Но истинският повод да напиша тези редове е най-вече любопитството, с което съм наблюдавал неговото развитие и протуберансите на характера му. Както любовта започва с разменени погледи, така, мисля, и междуличностните отношения също се зараждат от любопитството. Какво да се прави: еди кой си индивид ти е любопитен, интересен, а другият до него ти е скучен и минаваш край особата му като през турски гробища.

Ще си призная: в началото на 80-те години се отнасях към Петев, начеващия литературен критик, със „смесени" чувства. Той дойде в литературните ни среди направо от вестник „Народна армия", говореше се, че завършил военно училище в град Лвов, нещо като журналистика и като всичко онова, което военната журналистика „опакова". И изведнъж, писал-ненаписал няколко рецензии и статии, той се „приземи" в Съюза на българските писатели като „функционер": стана главен секретар при председателството на Любомир Левчев, а по-късно и директор на издателството на Комсомола. Виж го ти младежа, сякаш с небесен парашут се мести от едно на друго благословено кътче от живота ни.

Тогава времената бяха горещи. Перестройката настъпваше с бодри крачки като веселите момчета от едноименната комедия на съветския кинорежисьор Александров. Бяхме се влюбили до полуда в тази перестройка, както рицарите от Средновековието в своята Прекрасна дама. Едни пишеха стихове за Перестройката, други я обличаха с чудесни „прозаични" дрехи, трети, като нас, надълго и нашироко обясняваха какъв вкусен плод на демокрацията и свободата е тя. Ех, от време на време нещо прищракваше в главите ни, в смисъл че не всичко е толкова розово, колкото си го представяме. Но гледахме бързо да отпъдим неканените мисли: как пък не, намерили сме време да се

отдаваме на интелигентски раздвоения, да служим на старозаветните предразсъдъци.

През този период на голямото ни въодушевление беше ми странно да наблюдавам отстрани как Николай Петев се отнася твърде индиферентно към нашите преживявания, как не се поддава на вълните на ентусиазма ни, как продължава да изпълнява с методично „отчуждение" всекидневните си задължения. Бях готов да го обвиня в какво ли не: като се почне от консерватизъм, та се стигне до суровото лице на „политкомисаря".

И все пак нещо в онова негово поведение на осъден човек, който не се плаши за кожата си, ми харесваше! Харесваше ми, че млад човек може да проявява такъв, отделил се от общия поток на обществените ни възторзи, характер. Не, не е точна думата „харесвам", точната дума е „респект". Да видиш на противоположния бряг личност, която не се огъва пред поразяващата буря като крайречна върба, действително респектира. Вдъхваше ми уважение пренебрежителната му гримаса, примесена с присмехулство над нашите увлечения, както и непроницаемото му държане, с което сякаш ни предизвикваше, че знае далеч повече от нас за превратностите на битието.

Ето тази стойкост на характера, тази сила да останеш сам, дори и да те обявят за „последен мохикан" на стария ред, ме оставяше най-малкото озадачен. Даже да не вярва като нас в „реформирането" на социализма, в идването на „златния век", толкова ли е недосетлив да не оцени мощта на побеждаващата кауза, толкова ли не разбира, че вътрешните и международните реалности вече са други, че се установяват нови обществени правила, които ще отредят за едни ролята на победени, а за други – на победители!?

Тъкмо тогава, през 1988 г., тоест в навечерието на 10 ноември следващата година, се състоя поредният конгрес на Съюза на българските писатели. Атмосферата беше сгъстена. На конгреса критиките се размахваха като антични мечове (сега се размахват чекови книжки). Аз също се включих в конгресната баталия: яростните критици на ръководството ме приемаха за свой и това още повече ме караше да подлагам на критика всичко, което бях определил в себе си за консерватизъм и догматизъм. Наложи се един от колегите писатели, в средата на дебатите, да ме предупреди от името на партийния ръководител, заел място в президиума на конгреса, да не прекалявам с повече изказвания. Щели да последват някакви си санкции...

На същите конгресни заседания обаче ми направи тягостно впечатление как голямата част от опозиционерите насочиха стрелите си към Николай Петев като към главния виновник за извършените грешки в Съюза през изминалите десетилетия на социализма. За какво ли не го обвиниха? Един Бог знае! А той отсреща мълчи и продължава да се прави на непукист. И пак да провокира събранието с имитации на презрителна усмивка. Не ми дожаля за Петев. Усетих просто, че е несправедливо в такива моменти да се проявяват недостойни човешки пристрастия, да се развихрят страсти в дирене на „виновника", за да бъде още тук прикован на позорния стълб. Въобще не ми хареса как писатели, с които споделяхме близки по дух съждения, гледат да нахлузят върху главата на главния секретар „трънен венец". Но повече ме впечатли, и

то неприятно, опитът на възлови персони от ръководството, с които младият Петев беше работил рамо до рамо, да му прехвърлят собствените си грехове, да измият ръцете си с него.

Тогава, повече емоционално, отколкото с разума си, взех „непремерено" решение и подкрепих Петев. По-скоро с общи фрази, отколкото с конкретни доводи. Но все пак успях да го извадя от списъка на жертвите, приготвени за „пира на канибалите".

Не съжалявам за тази постъпка. Ще обясня защо не съжалявам: това е важно.

На първо място, защото по-нататъшният развой на събитията подкрепи в по-голяма степен скепсиса на Петев, отколкото нашите увлечения по един новогастролиращ руски Хлестаков (Горбачов). Същевременно наши колеги, които викаха тогава с най-звънки гласове в защита на „гласността и перестройката" и стояха начело на Съюза, успяха в съвсем кратки срокове да подплатят обзелия ги страх и приспособленство с материални придобивки и с „безсмъртна слава", гарантирана от новата държава. Особено се отличиха синовете и дъщерите на заслужилите другари: те непрекъснато ахкаха и охкаха в медиите, задъхваха се от почти атавистична болка, ругаеха смело отишлата си система, с биологическа омраза се отказваха от облагите вкъщи. По-сетне не само че не се отказаха от тези облаги, а ги и умножиха.

По време на ноемврийските събития те, както и по-нископоставени в йерархията дейци на културата, започнаха да олихвяват бъдещето си в разни Градове на истината и Неподчинението, един по един да се присламчват към богатата трапеза на мегаспекуланта Сорос, да подготвят екзекуциите на националната ни литературна памет. А Желю Желев ни стъписа с откритието си, че за демокрацията е от значение позицията, а не моралът на личността. Но най-драматичното ни прозрение беше, че и перестройката е един блъф, който служи за ограбване на народа и за конструиране на новата класа на свръхбогатите...

А Петев, той отрано като че ли е предвиждал ходовете на историята. И макар да е знаел какво означава да се прилепиш към победителя, не е пожелал за себе си такъв жребий.

На второ място, едва след изкуственото зачеване на демокрацията с български подправки прочетох по-внимателно литературните и публицистичните текстове на Петев. Те не са много. Но в тях думите са на мястото си: външно спокойни, сякаш са разлив на река при нейното устие, а иначе заредени с пристрастия. Да се чуди човек откъде този възпълен мъж, с окръглено и силно учудено лице, с леко лениви движения, с неумението си да носи костюм като столичен франт притежава такава енергичност на реакциите си; такъв усет за фразата от всекидневието; такава пъргавина на чувствения си живот. По някакви артерии се движат наблюденията му, афектите, внезапните изблици на вдъхновението му, полемичната му настройка. Този тип вътрешна дейност при Петев, така смятам, е направлявана от емоционалната му мисъл, която при него винаги е нащрек и винаги подготвена за „провокациите" в напрегнатия диалог. Опитът в такива случаи ме е убедил, че едното красноречие не е достатъчно, по-съществено е разумът да не подтичва подир словесната пяна.

На трето място, Николай Петев през един дълъг период държеше „марката" на литературното книгоиздаване, вярно, в конкуренция с още няколко пишещи събратя. Като книгоиздател той публикува не една творба на обеднелите български писатели. След 1989 г., доколкото си спомням, направи първия си удар като книгоиздател със „Скитникът евреин" от Евгени Сю и тогава успя да завърти пари. След туй беше поразен от софийските потайности, които се озъбиха с повече ужасии, отколкото в „столицата на разврата". Но през онези дни Петев все още парадираше, че сполучливо плува във водите на нашенския НЕП. Когато през 1996 г. оглави издателство „Христо Ботев", наследник, но и квинтесенция на издателската политика на българските социалисти, той в по-голяма степен се опита да прояви възможностите си на човек на културата, който вярва в един хуманистичен идеал. Въпреки че като книгоиздател не издържа на всекидневните изисквания в работата си, но това е друг въпрос.

Николай Петев, така или иначе, преболедува превратностите на ноември 1989 г., преживя като лична драма „малките" предателства на политическото поприще, особено между социалистите единомишленици, отврати го корумпираният режим на новите управляващи, почувства колко антидемократично и антихуманно е отношението на властите към писателите, художниците, артистите и музикантите. Помогна и на Жан Виденов да защити в отделна книга своята истина. Не защото беше сляп за допусканите от него слабости като държавник, а тъй като не можеше да приеме тезата за „необходимия грешник" в партията на социалистите, както и лъжата за провала на Демократичната левица.

А когато конюнктурата и сред социалистите започна да се разлива като празнично шампанско, Петев не се поколеба да даде непосредствени знаци за своите граждански разбирания. Участието му в предизборната коалиция „НС „Отечество" и Левица (2001 г.), оглавена от любимия му Николай Хайтов, бе продиктувано не от лични подбуди. Кандидатираха го за депутат във Враца, а беше и за него ясно: шансовете му за успех са равни на нула. Петев не се и съмняваше, че участието му в коалицията няма да бъде приветствано от лявата сила, към която принадлежи. Подобен акт от страна на председателя на Федерацията на художествената интелигенция към БСП нямаше как да бъде оценен положително. Ръководеше го обаче съзнанието, че отделният човек би трябвало да държи на своите убеждения и на своята съвест.

Бих пожелал на Николай Петев да остане такъв, какъвто е – един вестовой на човешкия дълг! Но зареден с по-голяма воля, за да впрегне в творчески труд – през идващите зрели години – собствените си художествени и критически дарби, които по природа са му дадени.

ДА ПАЗИМ НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ НА ЛИТЕРАТУРАТА

Георги Н. Николов

Георги Н. Николов *– журналист на свободна практика. Занимава се с литературна история и критика. Интересува се от ранни пътеписи на български автори – за Япония и Сандвичевите острови в началото на XX в., и т.н. Издал е сборниците „Пътища“ (1995) и „Морето в българската периодика XIX–XX век“ (2009). Публикува в литературни вестници, списания и сборници от научни конференции. Като сътрудник на Комитета за българите в чужбина има публикации в изданията за българите в Аржентина, Австрия и други.*

Благовеста Касабова завършва Девическата гимназия в Плевен и българска филология в Софийски държавен университет. Работила е в Дома на литературата и изкуствата за деца, в издателство „Народна младеж” като редактор и във в. „Новият Пулс” като заместник главен редактор. Член е на УС на СБП и на СБЖ. Публикувала е многобройни литературнокритически и публицистични материали в литературния и в периодичния печат. Автор е на 20 книги, между които: „Калина Малина” (1979), „Живата светлина на детството” (1980), „Книгата в бой за свобода” (1983), „Трайко Симеонов” (1984), „В делника на детството” (1986), „Детство, съвременност, литература” (1987), „Дълг и слава” (1989), „Богородица на свободата” (1990), „Първообраз на света” (1990), „Ръми в душата ми” (1995, 2009), „Попътни размисли” (1999), „Днес и преди” (2000), „Чудотворката” (2000), „Минало неотминало” (2002), „Отмъщението на щастливеца” (2003), „Неделна книга” (2006, съавт.), „Обич за обич. Литературна анкета с Евтим Евтимов” (2007), „Другата страна на медала” (2008), „Вечери на кръста” (2013). Блага е водещ литературен критик, литературен историк, мемоарист, публицист. Нарежда се сред най-значимите познавачи, интерпретатори и изследователи на българската художествена литература, на литературната ни критика и история. Академик, член на Българската академия за наука и изкуство (БАНИ). Носител е на национални награди: за принос в литературата – на Министерството на културата, за литературна критика – на Съюза на българските писатели, приз „Калина Малина”, приз „Георги Братанов” за публицистика…

Нека обаче в тези редове да откроим нейната творческа и човешка кауза – запазването на нацио-

налната идентичност в българската литература, на моралната приемственост между майсторите на словото от зараждането ѝ та до наши дни. Още повече че днес тя е заливана съвсем безконтролно от всякакви самиздатски и преводни книги, повечето със съмнителна естетическа стойност. Политическият, икономическият, а най-вече моралният вододел през 1989 г. промени литературния живот у нас. Класиците станаха обект на все по-силно официално отрицание, а съвременните писатели – откровено загърбвани. Много вреден е и пороят от преводни заглавия, подбирани за бърз пласмент и печалба. А още: „Първото нещо, уточнява Блага, което някои писатели – обявили се на бърза ръка за демократи – направиха, бе да се обявят за дисиденти. Самите писатели се разделиха на тоталитарни и антитоталитарни. Така наречените „антитоталитарни" (редица от тях бяха особено привилегировани при социализма) напуснаха СБП, в който членуваха дотогава. Започнаха да отричат яростно всичко, създадено преди промените. Обявиха се за модернисти, без да са наясно какво точно означава модернизъм, и за всякакви -исти. „Демократите" бяха щедро финансирани от Сорос и започнаха добре платена офанзива срещу колегите си. По политически показатели бяха зачеркнати редица значими творци. Медиите, в които работят литературно неграмотни журналисти, усилено им пригласяха и продължават в същия дух и днес." „Печалният извод е, че каквато ни е държавата, такава е и литературата ни. Днес разделена, в мъгла от идейно-тематични предпочитания и в парична невъзможност стойностното да се издава. А критиката? Истинска литературна критика от години няма. Защо? Какво е литературната критика все пак? Процес на изучаване, дискусия, оценяване и интерпретиране на художествената материя. Литературната критика следи и оценява литературните процеси, промени, тенденции и течения. Модерната литературна критика (Западна Европа след 60-те, особено след 70-те години на XX век, а в България едва през 90-те и после) се ползва от литературната теория ведно с философско дискутиране, ползване на лингвистични и психоаналитични и други методи в анализирането на литературни текстове." У нас това е несръчно преформатирано в хвалебствени панегирици, а оценъчните категории започват и свършват с по- и най-. Появяват се предимно платени анотации. Сладникави рецензии, сочещи представяния автор за гениален, прекрасен, удивителен, чудесен. Няма къде да се публикуват по-крупни изследвания, авторски портрети, професионално написани рецензии, теоретични въпроси и проблеми. „Липсва професионалната оценка – твърди Касабова, – нелицеприятна, но вярна. От дълго време не съм прочела някъде, че се е появила слаба книга или със съмнителни художествени достойнства. А книги – цял океан. Читателят е объркан. Той не знае на кого да вярва: на „критиката" или на онова, което чете. Затова критикът не трябва да изменя на себе си и на професионализма си. Да подлага на съмнение оценъчните си качества и онова, което е наследил като наука от предшествениците си. Не бива с лека ръка да отрича всичко написано от доказано талантливи писатели само защото не споделят неговите възгледи. Такава позиция напомня стореното след 1944 г. – отречени бяха Вазов и Йовков, Лилиев и Теодор Траянов... Не напомня ли днешното отричане на тогавашното?". Констатациите на Благовеста Касабова се потвърждават и днес. С безпардонното

хулене на творците от Априлското литературно поколение, които запечатаха мащабното строителство, пътя на младите от нѝвата към фабричните халета, човечния социален модел на държавата. Всичко това – обгърнато от спокойна обществена хармония. И талантливо пресъздадено в многообразието на литературните жанрове.

Книгите на българските автори от 60-те години на XX век не могат да бъдат загърбени или бракувани от библиотечните лавици. Нито – от кумова срама – публично изгорени на клада от апологетите на днешната модерност, част от които са бивши горещи хвалители на социалистическия реализъм, практично „страдащи" днес от услужлива амнезия. А сред друга част има университетски преподаватели – откровено непознаващи историята на българската литература. Вярно отражение на битието на народа, на неговия дух и историческа съдба, на надеждите му за по-добър живот, литературата, като част от духовното богатство, не може да бъде различна от нашата народопсихология, от обществения климат и граждански взаимоотношения. Става дума за високата литература. Но днес нямаме и национална кауза. Развитието ни е на най-ниско стъпало от един век насам. Държавата се управлява хаотично и продажно. Каква тогава може да бъде литературата ни? Също хаотична, подражателска, продажна. Редица „писатели" са назначени на котлова храна при онези, които всячески се стремят да заличат националната идентичност и култура. И добре се отплащат за щедрата издръжка. Част от литературата ни днес е пълна с цинизми, от които и най-изпечените хамали биха се изчервили, с вулгаризми, родоотстъпничество и подражание на треторазрядни писатели отвъд океана. Талантливите автори са съзнателно незабелязвани. Пренебрегвани, без трибуна за изява. Нямат средства да издават книгите си. Издателствата отдавна са загърбили меценатската си роля и са се устремили към печалбарство. Съзнателно са подменени естетическите и нравствените критерии на битието. С пълен напред вървят пошлото, порнографското, простотията. Създават се текстове без идея, без ясна естетическа канава и адресат. Но винаги в услуга на общества и фондации с чуждестранни корени и с пълни кесии.

В нашия духовен свят времето изора жестока, широка разделителна черта в идейно-художествените и родолюбивите позиции между стремежа и нежеланието да се познава душевността на човека българин, роден и осъществяващ се през втората половина на XX в. и първата четвърт на XXI в. Днес българщината не е на мода. Малко са онези, които живеят с болките и тъгите на народа си и ги пресътворяват художествено. Днешните творци на словото почти не се интересуват от народната съдба. Мислят, че като изобразяват порнографски сцени и си служат с гадни цинизми, са „модерни". А нямат понятие за модерност, невежи са. Не четат и не познават истински модерните ни творци както от миналия век, така и от сегашния. За Блага цинизмът в литературата е безсилие. Творците не болеят с болките на обикновените хора, далеч са от мисленето и поведението им. Ето защо сътвореното от тях е различно от истинската литература. Може би това е разделителната черта, която идва от липсата на значими граждански позиции. „Излиза, че обобщавам – уточнява в свое интервю тя. – Не, не обобщавам, тъй като чета и чудесни произведения на наистина надарени млади

творци. Но тъй като не са напористи, нямат вероятно и средства за реклама, са съзнателно избутвани в ъгъла. Ще ми се да не губят кураж, а да продължават да надграждат онаследеното и да вярват, че „не се гаси туй, що не гасне". Което е изрекъл не без болка патриархът на българската литература Иван Вазов, за когото съдбата на България е била творческа кауза." Такава е тя и за класиците. Повечето от тях са познати и признати в редица европейски и неевропейски страни, преведени са на много езици. От средата на миналия век до 1989 г. се сътвориха големи литературни произведения, оставащи в Златния фонд на българската литература. Родени от Димитър Талев, Димитър Димов, Николай Хайтов, Емилиян Станев, Павел Вежинов, Йордан Радичков, Васил Попов, Ивайло Петров и още няколко разказвачи. От поетите: Георги Джагаров, Първан Стефанов, Валери Петров, Андрей Германов, Любомир Левчев, Владимир Башев, Петър Караангов, Иван Пейчев, Драгомир Шопов… Има и днес талантливи автори – и поети, и белетристи, но за тях ще се говори най-малко след десетина години. Нека оставим оценките на времето.

Може би защото дава пример, перото на Блага е безкомпромисно. С ясно изразеното си мнение тя определя какъв трябва да бъде литературният критик. Неповлиян от чужди внушения и от парите за сметка на съвестта си, ерудиран, точен и ясен в преценките. И дистанциран от официални щампи, които бъдното опровергава. Такъв е примерът с Фани Попова-Мутафова. Авторка, дълго време отричана заради своите възгледи и тематичен избор. Докато накрая, в „Чудотворката", изпод перото на Касабова идва признанието: „Помъчих се да открия образа на една голяма българка и талантлива писателка, на една нежна и горда жена, на едно голямо човешко сърце. Исках да представя и на българския читател, в това време на арогантност, бездуховност и липса на национални идеали, една от най-достойните представителки на нашия народ и страна, на родната ни литература. Дано съм успяла." Самата тя е дала път на много млади автори, насърчила е с топла дума начинаещи дарования и с личния си пример е показала, че литературата означава преди всичко постоянен труд, непреклонение пред силните на деня и поставяне на материалните блага на един далечен втори план. Всичко това я прави жива икона на съвременната българска литература и литературна критика, от която имаме какво още много да научим и да проумеем...

Учих се от Блага Касабова и с времето проумях благодарение на нея, като личност и водещ арбитър на съвременната книжнина, редица истини. Преди всичко, че писател се става с усъвършенстване на творческото дарование, чрез познаване и вярно пресъздаване на битието. На обществените механизми и на личността в зъбчатите им колела. Върху историческата памет, националното достойнство и родовите корени. С адрес бъдещото време и новите поколения, идващи след нас. Но не с превит гръбнак пред силните на деня и готовност да размениш собственото „аз" за паница леща. Разбрах, че критикът не е продавач на захаросани индулгенции. Прикриващ поредната слаба книга на автор, смятан за модерен и „голяма работа". Само защото услужливи платци от близо и далече издават бълнуванията му в огромни тиражи. Че едно е да ползваш в дейността си европейски и световни оценъчни критерии, съвсем друго – да си

чуждопоклонник. Папагалски възхваляващ писатели, които дори не си прочел. Че трябва да мислиш самостоятелно и да не мънкаш изчервен, казвайки отрицателното си мнение за някоя неуспяла творба. Все някога, вероятно в отвъдното, създателят ѝ ще ти се отсърди. А най-вече бъди, критико литературен, сам себе си. Не позволявай да те моделират и мачкат. Защото е лесно да предадеш позициите си, но е почти невъзможно след подобно предателство да си ги върнеш обратно.

Е, ще имаме ли отново стойностна литературна критика? Според Блага, плодната основа е налице: „Стоян Каролев, Тончо Жечев, Кръстьо Куюмджиев, Симеон Султанов, Ефрем Каранфилов... от по-старото поколение. От следващото – Димитър Танев – мир на праха му, Минко Бенчев, Ваня Бояджиева – и на нея мир на праха ѝ, Димитър Кирков, професорите Симеон Янев и Симеон Хаджикосев, които за голямо съжаление се оттеглиха от „бойното поле" на критиката. От по-младите: Иван Гранитски, Ивайло Христов, покойният Николай Петев и още няколко имена. Оредяха видимо редиците на литературните критици и историци. Неблагодарна е работата на критика, днес зле или почти неплатена, трудна, изискваща време, търпение и воля – силна воля и кураж, за да кажеш наистина онова, което мислиш и знаеш." И, разбира се, Благовеста Касабова. А когато има повече като нея, следвайки примера и стоицизма ѝ, българската духовност ще върви напред. Трудно, но неотклонно. Нине и присно. В името на страната ни и на почернената ѝ сега, при това съвсем незаслужено, ярка духовност и многоцветна култура…

СВЕТЛИНИ ОТ МИНАЛОТО

Павел Писарев

Излязоха нови книги, които моят главен редактор иска да рецензираме, да ги пропагандираме. Това са „За да не ги забравяме" на Любен Петров и „Трийсет мига от живота" на Милан Колев. Да започна с първата.

Любен Петров е бил младежки деятел, ръководител в РМС, работил е в младежкия печат, в ЦК на БКП, в дипломацията като зам.-министър и посланик и сега пише книга за хората, с които е работил.

Личностите, с които е имал честта да работи, са Иван Башев, Коста Теллалов, Александър Лилов и Александър Янков.

За тези обществеици Любен Петров пише с уважение, с познание и подробно. Добре е това, което той е написал, да се прочете от други хора и особено от млади. Не само е потънала в миналото нашата близка история, но и е залята и се залива с пластове неистина и мръсотия. Любен Петров възкресява истината за тези видни личности, с които България може да се гордее.

Хората, за които Любен Петров пише, познавах и аз, макар и не като него, и мога да твърдя, че всичко написано от него е вярно и точно. Иван Башев беше забележителна личност. Превъзходен юрист, владеещ до съвършенство немски, френски и английски език. Башев не се поддаваше на намеса, особено по кадровите въпроси. Лично на него се дължат постигнатите тогава първи споразумения с Гърция. Той пръв от целия свят влезе в преговори с дошлата на власт военна хунта в Гърция и дори без съгласието на СССР и в конкуренция с нашите съседи Югославия и Румъния. Води успешни преговори. Това се потвърждава и от спомените на Любен Петров. Иван Башев подобри и връзките с Турция, която исторически искаше да има средства за влияние върху България, главно поради наличието на компактна маса население от турски произход. Любен Петров е един от големите български специалисти, политически и научни, по изселническия въпрос на населението от турски произход. Той е отделил на него много страници в своята книга. Иван Башев има големи заслуги и за нашата култура. Негова е идеята за варненския балетен конкурс, за което Любен Петров свидетел-

ства. Знаех за вниманието на Иван Башев към културните процеси, но не знаех за този факт.

От многото страници на книгата авторът е отделил няколко и за забравения днес Коста Теллалов. Той е изпълнил и едно морално задължение, те са приятели. Коста Теллалов остави дълбока следа след себе си. Антифашист, лежал в затвора преди Девети септември, Теллалов беше активен младежки деятел и международник. Такива полезни са и спомените за Сашо Янков. „Даровит учен и дипломат", така е озаглавен разделът за него. Кой друг, ако не Любен Петров, може да възкреси днес образите на тези знаменити личности. Да не ги забравяме. Сашо Янков – политзатворник, професор, посланик в Лондон, представител в ООН, член и председател на световни комисии по право, е забележителна личност. Радостен съм, че авторът е посветил страници и за личността и делото на Александър Лилов. Те започват да работят заедно след 10 ноември, когато Лилов създава Института за стратегически изследвания. Любен Петров оставя свидетелство за високия принос на Лилов в теорията за съвременния социализъм. Български, европейски и световен.

Да не ги забравяме. Този призив на Любен Петров е отправен към всички ни. Всяка организация на БСП трябва да чества кръглите годишнини на своите дейци. Нека изпълним този завет на нашето поколение.

Втората книга, за която пиша, е на Милан Колев. В нея той е събрал 30 разказа от живия живот на предишна България. Милан Колев е публикувал вече някои от тях, другите са нови. Авторът разказва реални случки от живота на социалистическа България, с тънко чувство за хумор и ирония. Той е следвал физика в СУ, бил е вузовски комсомолски секретар, отговорен политически работник в Шуменския окръжен комитет на партията – секретар, зам.-министър на културата и има голям политически опит. Той е влязъл в нашето съзнание с политическото си дело, а сега ще се наложи с творческото, литературното. Вече се налага.

Така научаваме много за Пенчо Кубадински, за прочутия заешки генерал, за ректора и писателя Пантелей Зарев, за земеделския „вожд и учител" Петър Танчев, за историческата личност и български герой генерал Стойчев, за колегата му депутат от Великото народно събрание – свития и скромен гениален поет Валери Петров, и за много други. Милан Колев не се рее във високото и разказва случки от ежедневието, което прави книгата му още по-ценна. Така са се получили страници, посветени на историческия процес на преименуването, на голямата екскурзия, защото Милан Колев е от шуменския край, който бъка от български турци.

Някои от разказите са превъзходни. Тях публикува преди време сп. „Понеделник". Става дума за разказите „Айран" и „Бай Стоян". Четох ги още тогава и похвалих Милан. Четох ги пак. Сега ще кажа нещо на Милан, което на мене много вярно ми каза някога Кольо Георгиев. „Хубава ти е книгата, но не си въобразявай, че си станал писател. Пиши, и като издадеш десет-двадесет книги, тогава се озъртай около писателите."

Любен Петров и Милан Колев написаха и издадоха книги. Но БСП къде е? Ако не харесват книгите, да организират издаването на други; ако ги ха-

ресват, да се поразтичат малко, да ги пропагандират, да посветят на тях рецензии в левия печат, да пошумят малко. Нали това им е работата. Има и ще има хора, които ще пишат, за да не се забравят партията и България, но „когато няма човеку награда, фантазия чезне, душата отпада". Браво на Любен Петров и на Милан Колев, за тях похвала.

А за всички, които пишат или се готвят да пишат, апел: на работа, другари, не оставяйте да се забрави социалистическа България. Защото я имаше и ще я има.

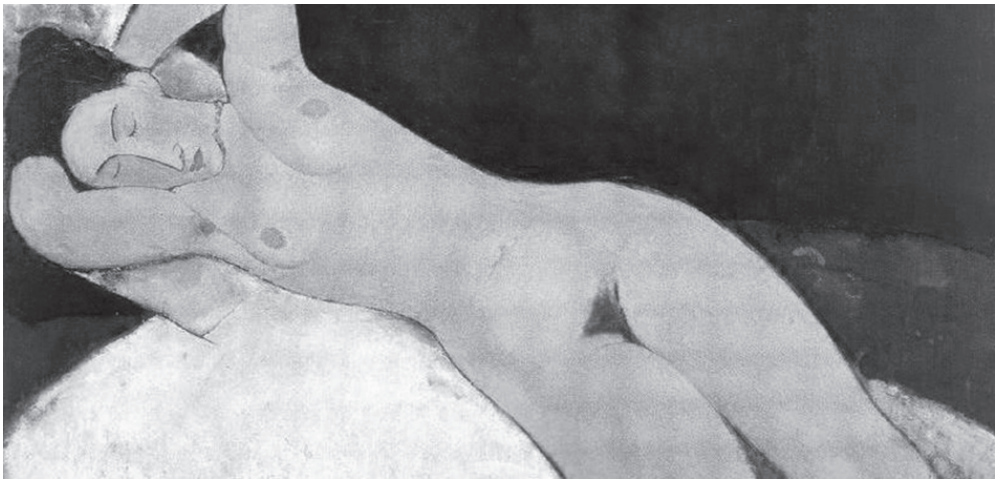

Амедео Модиляни
Гола жена с колие, 1917

ЗА ДА НЕ ГИ ЗАБРАВЯМЕ

Иван Ганев

Така е озаглавена издадената през 2015 г. от РА „Дея" книга със спомени на ст.н.с. Любен Петров за личности, с които, както казва той, е имал честта да работи.

Става дума за Иван Башев, Константин Теллалов, Александър Лилов и Александър Янков и по-специално за тяхната роля при формирането и реализацията на външната политика на Република България. И тъй като и аз съм работил с тези личности, а и с автора на спомените за тях, не мога да остана безмълвен.

Спомените на Любен Петров за четиримата са писани по различни поводи и са публикувани в различни списания, вестници и сборници, но събирането им в една книга позволява днешното и бъдещите поколения да се запознаят с приноса на тези хора за външната политика на България.

Безспорно би било полезно, ако се знае и помни, както казва Любен Петров, че Башев влезе в историята на България като архитект на модерната българска балканска политика и дипломация, като инициатор на стъпките за отваряне на страната към развития Запад, за взаимноизгодното сътрудничество с развиващите се страни.

Александър Лилов не е заемал държавен пост, но както подчертава Любен Петров, той е участвал в осмислянето и формирането на външната ни политика, очертал е нейното стратегическо развитие, но, както показва практиката, всяко отклонение от този път има пагубни за България резултати.

Изключително важна роля в международен план за България играеше Константин Теллалов. Особено много той държеше на професионалната подготовка на кадрите в международната дейност на страната.

Убеден съм, че книгата на Любен Петров за тези авторитетни личности ще бъде оценена по достойнство от българския читател.

Това, което бих предложил на българската публика, е да включи в списъка на лицата, които не трябва да забравяме, и автора на книгата ст.н.с. Любен Петров. Повод за това ми дава не само богатата му международна дейност, но и последната му книга „Неоосманизмът. Новата геополитическа доктрина на Република Турция".

Добре ще бъде българските политици, независимо от кои политически партии са, да се вслушат в препоръките на акад. Георги Марков – да вникнат задълбочено в опасностите, които неоосманизмът вещае за бъдещето на България.

Амедео Модиляни
Жан Ебютерн, 1919

ВАСИЛ ПРОДАНОВ

Честит юбилей!

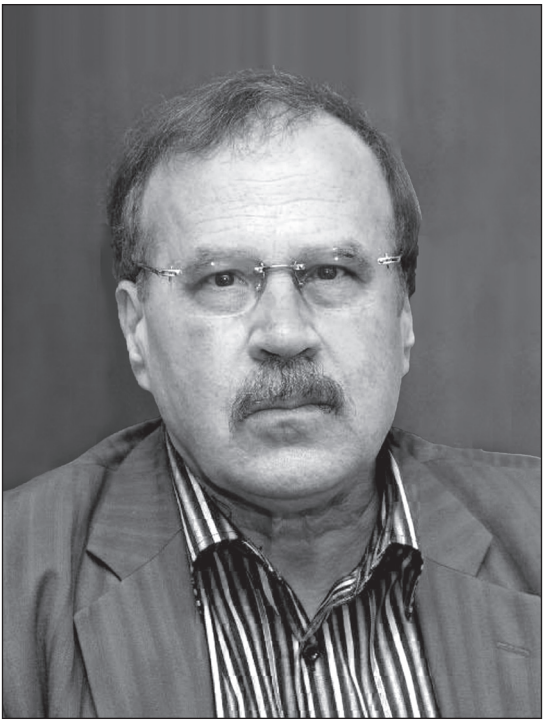

Чл.-кор. на БАН , професор, доктор на философските науки. Работи в областта на философията, социологията, етиката, политическите науки. Автор е на над 500 научни труда. Издал е над 20 книги, между които: „Познание и ценности“ (1979), „Биосоциални ценности“ (1982), „Етиката е ценността на „човешкия живот“ (1986), „Качество на труда, идеология, личност“ (1986), „Личност и политика“ (1988), „Глобалните промени и съдбата на България“ (1999), „Гражданското общество и глобалният капитализъм“ (2003), „Насилието в модерната епоха“ (2003), „Бъдещето на философията“ (2005), „Теория на българския преход“ (2012), „Социология на философията“ (2013). Съавтор е в български научни сборници, студии и монографии. Бил е преподавател в много български вузове и гост професор в САЩ, Великобритания, Русия и Унгария и др. Участвал е в множество български и чуждестранни научни форуми. Бил е 20 години директор на Института за философски науки, на Института по философски изследвания към БАН и на Международната лятна философска школа.

УЧЕН С КРЕАТИВНА ЕРУДИЦИЯ

Васил Момов

Васил Момов *– професор, доктор на философските науки. Работи в областта на етиката и теорията на личността. Автор е на повече от 200 научни публикации. Издал е 12 книги, от които 4 в съавторство. По-значими са: „Нравствената норма и нейната реализация" (1969), „Человек, мораль, воспитание" (М., Прогресс, 1975), „Насрещното движение на теорията и идеологическата практика" (1984), „Приложната етика" (1988), „Изкушената Пандора. Социалното битие на доброто и злото" (2006) и други. Организатор, съставител и редактор на тематични форуми и издания. Бил е директор на Научен център за комплексни изследвания на идеологическия процес.*

Да се пише и да се говори за проф. Васил Проданов не е лесно. Особено да се представя неговият професионален профил. Каквото и да напише човек, остава чувство за недоизказаност. Ярко изявен талантлив учен с широк интердисциплинарен размах, съчетаващ философските изследвания с други обществени науки. На многопосочен изследователски терен успява да систематизира и анализира огромни информационни потоци, рискови ситуации и нетрадиционни проблеми на общественото развитие, да формира оригинални позиции, без да се бои от преосмисляне на вече утвърдени възгледи и оценки. Компетентното прилагане на съвременната системна методология позволява да се обхванат и обяснят корелационните връзки на изследваните явления и процеси. Тази насоченост на проф. Проданов създава ситуации на евристично напрежение, при което се раждат нови идеи и подходи за алтернативно мислене. Научните му изследвания започват от етиката и аксиологията и стигат до глобализацията и развитието на философията в международен и национален ракурс. В една от своите последни публикации (2007 г.) виднят наш интелектуалец проф. Добрин Спасов – известен със своите отмерени и прецизни оценки, възприема Васил Проданов за „водеща фигура в българската философска мисъл в първите години на новия век", чиято позиция на учен е свързана преди всичко с характеристиката на световните процеси на глобализацията, с което той се „проявява като един от най-добрите български, така да се каже, глобалози".

Има се предвид формиран образ на модерен, иновативен учен, чиято интелектуална и езикова култура е обогатена с цивилизационен опит, усвоен от

международни комуникации, експертни дейности и консултации. Той активно участва в наши и международни научни конгреси, конференции, симпозиуми и институции. Специализира като гост професор в САЩ, Великобритания, Русия, Унгария и др. Неговите монографични трудове стават извор на оригинални идеи и автентична информация, обогатяват и издигат теоретичното равнище на обществената мисъл, посрещат се от професионалисти с интерес и респект като настоящи ориентири за оценка и научно творчество.

Професор Проданов има и дългогодишна успешна управленска дейност в Българската академия на науките – като директор на Философския институт (1988–2010). Под негово ръководство Институтът постига висока оценка при международната акредитация през 2009 г. Нарежда се между водещите научни звена на Академията; европейските експерти отбелязват, че „институтът има силно, енергично управление, специално откроряващо се сред посетените звена". Неговото творческо дело е не само източник на ценна информация и на съзидателен опит за най-новите постижения на научната мисъл и интелектуалната практика на времето, но и предоставят шанс те да се усвояват и прилагат за благото на нашето общество. С това колективът на Института дава свой принос за осъществяване на едно основно задължение на академичната общност. Прави инвестиции също и в подготовката на образовани специалисти и научни кадри. Особено позитивен резонанс предизвикват публикациите на проф. Проданов в сп. „Понеделник", във в. „Труд" и в други издания, които със своята актуална тематика – подкрепена с внушителна фактология, поднасят информация, будеща размисъл и тревога за горчивата реалност от провежданата в широк мащаб неолиберална политика и практика.

***

Тук акцентирам върху ролята на нашия юбиляр като активен фактор в процеса на утвърждаването на новия статус на етиката. Когато през втората половина на XX век тя започна да се обособява като самостоятелен клон на обществознанието, творческият потенциал на етическото знание се оказа потиснат и скован от изоставащата философска теория. Самодоволството и високомерието на етиците, смятащи, че тяхната философска методология е безпогрешна, ги изправи пред бариери срещу междудисциплинарно сътрудничество. Изолира ги от съвременните научни постижения. При създалата се ситуация започва да се осъзнава необходимостта от изграждане на цялостна система за специализирани изследвания (със съответни институционални звена), която да организира и направлява етическото творчество. Разкри се широк хоризонт за обновление и за интензивно развитие на теоретичното и приложното знание. С доц. Станка Христова – изследовател в модерното направление на биотехнологиите, вече десетилетия задават иновативни ориентири в нашето приложно и етическо познание. На един етап в тези съзидателни процеси напред излезе професионалната роля на Васил Проданов, който със своята научна ерудиция, статусна позиция на директор на институт и напориста воля издигна интелектуалната култура и обществения престиж на нашето етическо познание. Заявената от него прозорлива визия, че рязко нарастващият интерес

към приложното знание днес е световна тенденция, стана стратегически методологичен принцип (ориентир) в етическите изследвания, осъждайки порочния нормативно-дедуктивен подход в етиката при социализма и отправяйки едно съдържателно програмно послание: „Ситуацията пред марксисткото етическо познание налага обратния подход: от емпиричните и приложните проучвания и дейности да се преминава към по-значими теоретически обобщения и знания. В този подход съществен е аналитичният момент, разкриващ причинно-следствените системни връзки в реалните морални процеси и тенденции." В съжденията се има предвид неделимата връзка между фундаментално и приложно знание в етическата история. Назрялата потребност от такъв подход намери адекватно отражение и потвърждение в етическото творчество, с което се ускори процесът на легитимацията на българската етика като съвременна обществена наука, реален и желан партньор в широкото човекознание и хуманитарната практика. На *prima vista* излезе наследеният от миналото архаичен и занемарен теоретико-методологичен фундамент на етическото познание, чието обновление не можеше да стане със средствата на дидактиката и интелектуалното плагиатство. Изискваше се интелект, творческо кредо и професионална отговорност. Разработи се мащабна стратегия за теоретични изследвания с актуална приложна насоченост по гранични проблеми на хуманитарната теория и практика. Тази интензивна дейност се систематизира и организира като програмен проект: „Разширяване на етическия дебат в българското общество", осъществяван с поредица от тематични конференции и дискусионни форуми, експертни консултации с ориентири за етическа оценка и промяна.

Научният авторитет, статусните правомощия и реализаторската амбиция на Васил Проданов като ръководител и публична личност му позволяват да осъществи управлението на тази дейност с широк обществен резонанс и с подкрепа от съответни институции и техни дейци. И със съпътстващи съдържателни и добре оформени издания. Всичко сторено има решаващо значение за по-нататъшното консолидиране на нашата етическа общност, за издигане на нейния престиж и самочувствие. Така българската етика защитава своя суверенитет с позитивни, респектиращи реализации.

Особено значение в контекста на обобщителните позитивни оценки придавам на едно принципно предупреждение на Проданов: „Решението на конкретни морални дилеми съвсем не става с директното налагане към тях на готови и завършени принципи и проекти, а се изисква специализирана и много сложна дейност от общото към особеното и единичното." Когато се говори за реализаторски процеси, следва да се каже, че преходът от теорията към практиката се опосредства от междинни звена, с които се навлиза в методичния арсенал на „социалното инженерство". И действително социалният опит доказа убедително: за нашите изследователи и субекти на приложението тази интелектуална манипулация и процедурна технология остава костелив орех в етическото творчество. Много трудно се оказа разплитането, без да се разсече гордиевият възел, и в крайна сметка се потвърди, че не възторжените дитирамби и сугестивната мотивация, а позитивното качество на рационалната етическа теория е основната предпоставка за успехите на приложната дейност.

Професор Проданов персонално участва в многопосочни научно-приложни дейности, осъществява емпирични проучвания и експертни функции към отговорни национални институции, има изследвания в областта на професионалната етика. Извършва първото по рода си в източноевропейския регион изследване по биоетика. Една актуална системна предметна област, в която си взаимодействат етика, биология, генетика, медицинска технология. Създава специфична концепция за характера на биосоциалните ценности, чрез които функционират биологичното и социалното в еволюцията на човешкия род. Прави проучване на културните основи на това научно направление на приложната етика и на причините за неговото закъсняло развитие у нас. Има постижения и в изследването на актуалните проблеми на аксиологията. От особено значение е неговата теоретико-приложна разработка за идеологическите ценности, която намери приложение в широката публична практика по политико-нравствената социализация и актуална просвета в социалните общности.

Цялостната дейност на проф. Проданов и активната му позиция по обновяване и развитие както на фундаменталните, така и на приложните етически изследвания – за формиране на интерес и широко обществено мнение към нарастващата роля на моралните ценности в съвременните условия на агресивна прагматизация и хедонизация – кореспондират с едно друго актуално обществено предизвикателство към академичната общност. В съвместни теоретични и приложно-експертни дейности от 80-те години на миналия век лично имах възможността непосредствено да опозная креативната сила на интелекта на Васил Проданов, да усетя аурата на неговата солидарност и приобщеност при осъществяването на значими научни и публични цели. Респектиращата ерудиция, иновативното мислене и творчество, високият професионализъм и достойната му гражданска позиция очертават мястото на целокупното творческо дело на чл.-кор. Васил Проданов – той се утвърди като водещ учен сред намиращите се сега в активна възраст философи и етици.

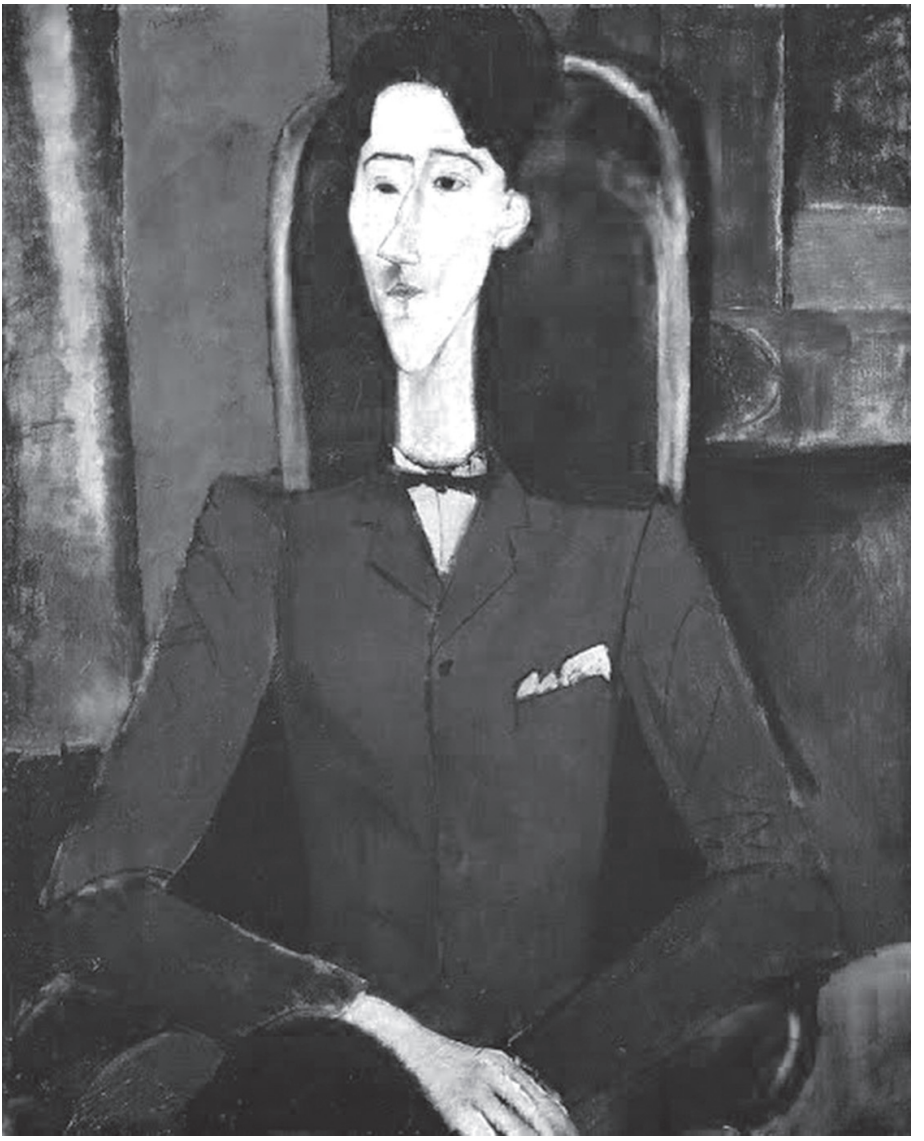

Амедео Модиляни
Портрет на Кокто, 1917

ДОНЧО ДОНЧЕВ

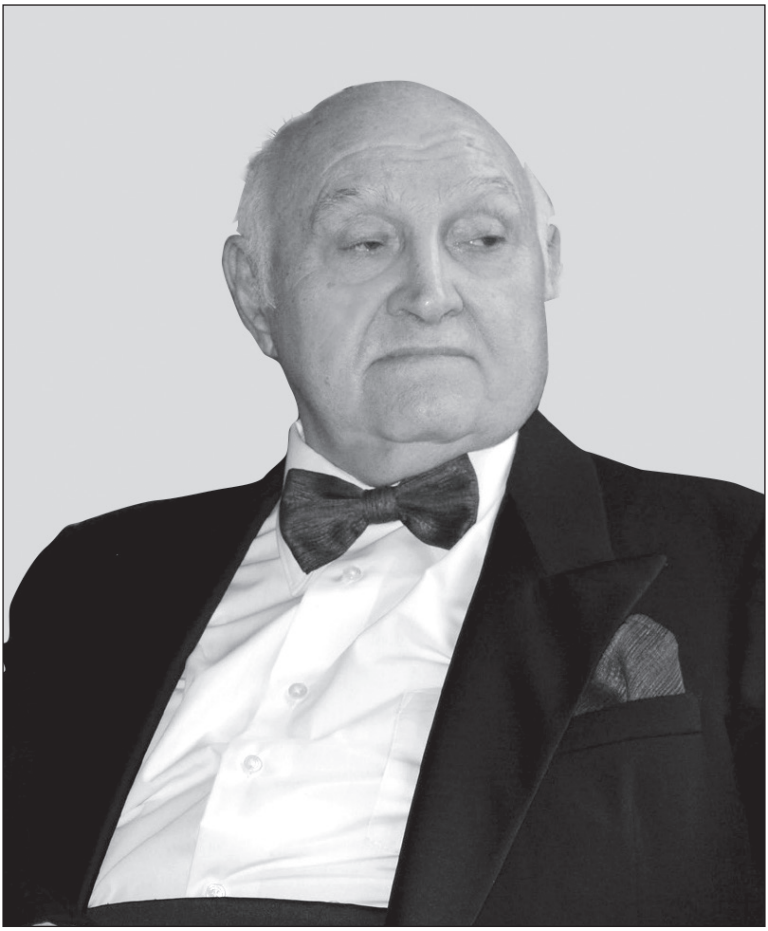

(1938–2016)

Отиде си д-р Дончо Дончев – общественик, дипломат, родолюбец и дългогодишен автор на списание „Понеделник”

TABLE OF CONTENTS

ПОНЕДЕЛНИК

(„MONDAY" – *A JOURNAL FOR THEORY, POLITICS AND CULTURE*)

THOUGHTS AND APHORISMS 5

160 ANNIVERSARY OF DIMITAR BLAGOEV

Dimitar Genchev Brief Notes about his and our Lives 7

Velislava Dareva The Fire 13

Alexander Simov The Lords of the Amnesia 19

Yuriy Aslanov Forward to Blagoev 24

THEORY

Nikolay Velev Lukács and Differences between the Western European and Eastern Marxism 28

Christo Prodanov The Social Democracy before the Challenges of the Digital Society 42

INTERNATIONAL POLICY

Three Years without the Strategist 56

Liuben Petrov Alexander Lilov about the World, Europe, Balkans and Bulgaria 57

Vladimir Trifonov The Political Islam – a Threat to the Stability of the Balkans and Caucasus 76

TABLE OF CONTENTS

10 YEARS UNION OF THE LEFT-WING SOCIALISTS IN BSP

„FOR GENUINE REPRESENTATION OF THE BULGARIAN NATIONAL INTERESTS BY THE LEFTS“
A Conference of the Left Wing Socialists in the BSP
(17.VII.2016) 88

Speeches:
Dimitar Genchev 89
Petar Nachev 91
Yanaky Stoilov 93
Alexander Simov 97
Kornelia Ninova 99

CULTURE

Nely Decheva Story for Amedeo Modigliani 104

Milan Kolev Stories 111

Chavdar Dobrev The Unexpected road of Nikolay Petev 124

REVIEWS

Georgi Nikolov To Keep the National Identity of the Literature 136

Pavel Pissarev Lights from the Past 141

Ivan Ganev Not to Forget Them 144

ANNIVERSARY

Vassil Prodanov 146

Vasil Momov Scientist with Creative Lore 147

IN MEMORIAM

Doncho Donchev 152

SOMMAIRE

ПОНЕДЕЛНИК

(„LE LUNDI“ – *MAGAZINE DE THÉORIE, DE POLITIQUE ET DE CULTURE*)

PENSÉES ET APHORISMES 5

LE 160-ème ANNIVERSAIRE DE LA NAISSANCE DE DIMITAR BLAGOEV

Dimitar Guentchev Brèves notes sur sa vie et sur la nôtre 7

Velislava Dareva Le feu 13

Alexandar Simov Les seigneurs de l'amnésie 19

Urii Aslanov En avant vers Blagoev 24

THÉORIE

Nikolay Velev Lukács et les différences entre le marxisme européen occidental et le marxisme européen oriental 28

Christo Prodanov La social-démocratie face aux défis de la société numérique 42

POLITIQUE INTERNATIONALE

3 ans sans le Stratège 56

Lyuben Petrov Alexandar Lilov sur le monde, sur l'Europe, les Balkans et la Bulgarie 57

Vladimir Trifonov L'islam politique – une menace pour la stabilité des Balkans et du Caucase 76

SOMMAIRE

10 ANS UNION DES SOCIALISTES DE GAUCHE AU SEIN DU PSB

„POUR UNE VRAIE REPRÉSENTATION DES INTÉRÊTS NATIONAUX BULGARES PAR LA GAUCHE“
Conférence de l'aile gauche du PSB (17.VII.2016) 88

Interventions:
Dimitar Guentchev 89
Petar Natchev 91
Yanaki Stoïlov 93
Alexandar Simov 97
Cornelia Ninova 99

CULTURE

Nely Detcheva Récit sur Amadeo Modigliani 104

Milan Kolev Nouvelles 111

Tchavdar Dobrev Le chemin inattendu de Nikolay Petev 124

COMPTE-RENDU

Gueorgui Nikolov Gardons l'identité nationale de la littérature 136

Pavel Pissarev Lumières du passé 141

Ivan Ganev Pour ne pas les oublier 144

JUBILÉ

Vassil Prodanov 146

Vassil Momov Un savant à érudition créative 147

IN MEMORIAM

Dontcho Dontchev 152

INHALT

ПОНЕДЕЛНИК

(„MONTAG“ – *ZEITSCHRIFT FÜR THEORIE, POLITIK UND KULTUR*)

GEDANKEN UND APHORISMEN 5

***160* JAHRE SEIT DIMITER BLAGOEVS GEBURT**

Dimiter Gentschev Kurze Notizen über sein und unser Leben 7

Welislava Darewa Das Feuer 13

Alexander Simov Die Herrschaften der Amnesie 19

Juri Aslanov Vorwärts zu Blagoev 24

THEORIE

Nikolaj Welev Lukac und die Unterschiede zwischen dem westeuropäischen und dem osteuropäischen Marxismus 28

Christo Prodanov Die Sozialdemokratie vor den Herausforderungen der Digitalgesellschaft 42

INTERNATIONALE POLIITIK

Drei Jahre ohne dem Strategen 56

Ljuben Petrov Alexander Lilov über die Welt, Europa, den Balkan und Bulgarien 57

Wladimir Trifonov Der politische Islam – Drohung für die Stabilität der Balkanländer und des Kaukasus 76

INHALT

10 JAHRE VEREINIGUNG DER LINKEN SOZIALISTEN IN DER BSP

„ÜBER EINE WAHRE REPRÄSENTATION DER BULGARISCHEN NATIONALEN INTERESSEN VON DER LINKE“
Konferenz der Linke in der BSP
(am 17.VII.2016) 88

Diskussionsbeiträge:
Dimiter Genschev 89
Peter Natschev 91
Janaki Stoilov 93
Alexander Simov 97
Kornelija Ninova 99

KULTUR

Nely Detschewa Erzählung für Amadeo Modiliani 104
Milan Kolev Erzählungen 111
Tschawdar Dobrev Der unerwartete Weg von Nikolaj Petev 124

REZENSIONEN

Georgi Nikolov Behalten wir die nationale Identität der Literatur 136
Pawel Pissarev Lichter aus der Vergangenheit 141
Ivan Ganev Um sie nicht zu vergessen 144

JUBILÄUM

Wassil Prodanov 146
Wassil Momov Wissenschaftler mit kreativer Erudition 147

IN MEMORIAM

Dontscho Dontschev 152

Содержание

понеделник

(„ПОНЕДЕЛЬНИК“ – *ЖУРНАЛ ТЕОРИИ, ПОЛИТИКИ И КУЛЬТУРЫ*)

***М*ысли и афоризмы** 5

***160* лет со дня рождения Димитра Благоева**

Димитр Генчев Краткие заметки о его и нашей жизни 7

Велислава Дырева Огонь 13

Александр Симов Хозяева амнезии 19

Юрий Асланов Вперед к Благоеву 24

***Т*еория**

Николай Велев Лукач и разница между западноевропейским и восточноевропейским марксизмом 28

Христо Проданов Социал-демократия перед вызовами дигитального общества 42

***М*еждународная политика**

3 года без Стратега 56

Любен Петров Александр Лилов о мире, Европе, Балканах и Болгарии 57

Владимир Трифонов Политический ислам – угроза стабильности на Балканах и Кавказе 76

Содержание

10 лет объединение левых социалистов в БСП

„О ПОДЛИННОМ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВЕ БОЛГАРСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ ЛЕВЫМИ СИЛАМИ“
Конференция Левого крыла БСП
(17.VII.2016) 88

Выступления:
Димитр Генчев 89
Петр Начев 91
Янаки Стоилов 93
Александр Симов 97
Корнелия Нинова 99

Культура

Нели Дечева Рассказ об Амедео Модильяни 104

Милан Колев Рассказы 111

Чавдар Добрев Неожиданный путь Николая Петева 124

Рецензии

Георги Николов Давайте хранить национальную идентичность литературы 136

Павел Писарев Светочи из прошлого 141

Иван Ганев Чтобы их не забывать 144

Юбилей

Васил Проданов 146

Васил Момов Ученый, креативный эрудит 147

In memoriam

Дончо Дончев 152